KALKIN NÂZIM'A GİDELİM

ANI

FAHRİ ERDİNÇ

Yordam Kitap

Birinci Basım: 1987, Varlık Yayınları, İstanbul.

Yayınevinin Notu:

Türkiye Sol Hareketi tarihi üzerine değerli birikimini bizimle paylaşarak kitaba açıklayıcı dipnotlar işleyen araştırmacı Erden Akbulut'a çok teşekkür ediyoruz.

Kitapta, Fahri Erdinç'in imlası ve yazım tercihleri, anlamayı güçleştiren birkaç istisna dışında, korunmuştur.

Yordam Kitap

KALKIN NÂZIM'A GİDELİM

Fahri Erdinç

Yordam Kitap: 3 • **Kalkın Nâzım'a Gidelim** • Fahri Erdinç • ISBN-9944-5688-3-X
Kitap Editörü: Kemal Özer • *Düzeltmen:* Müzeyyen Çelik •
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Şendoğan Yazıcı
Birinci Basım: Eylül 2006 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 34110 Cağaloğlu - İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: **Ayhan Matbaası**
Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi
5. Cadde No:47 Bağcılar / İstanbul
Tel: (0212) 6290165

anı

KALKIN NÂZIM'A GİDELİM

"Yirminci yüzyıl şiirinin yazgısı konusunda karamsarlığa düşen yabancı dostlarıma, her zaman, Türkçe öğrenmelerini ve Nâzım Hikmet'i orijinalinden okumalarını salık veriyorum." *Ziya Yamaç*

"Son yüzyıllarda Türkiye iki büyük adam yetiştirdi: biri Atatürk, biri Nâzım Hikmet." *Aziz Nesin*

"Nâzım Hikmet'in asıl düşmanları, 'dost' görünen, onu hançerlemede çıkar ve yarar görenlerdir." *Kemal Sülker*

"O bizim tüketemeyeceğimiz kaynaktır; hiç bitiremeyeceğimiz en büyük üniversitemizdir." *Asım Bezirci*

"Önce her şey Nâzım Hikmet'tir." *Vedat Türkali*

"Galya ile öle öle yaşıyordu; Tulyakova'yla yaşıya yaşıya öldü." *Radi Fiş*

"Nâzım Hikmet, yaşamı her yönüyle, derinliğine ve genişliğine kavramanın, zenginleştirmenin kavgasını yürüttü şiirde." *Kemal Özer*

"Kavgası sanatının, sanatı kavgasının ürünüdür." *Afşar Timuçin*

"Nâzım Hikmet proleter-devrimci şiirimizde, dünyanın öteki şiir doruklarıyla boydaş bir dağdır. Kendisinden uzaklaşıldıkça büyüyen bir dağ." *Fethi Savaşçı*

Ziya Yamaç'a, Aziz Nesin'e, Kemal Sülker'e, Asım Bezirci'ye, Vedat Türkali'ye, Radi Fiş'e, Kemal Özer'e, Afşar Timuçin'e, Fethi Savaşçı'ya adıyorum.

Fahri Erdinç

1917'de (1 Ocak) Akhisar'da doğdu. Babası, Ankara kökenli Çandıroğulları ailesinden, öğretmen Halil Yaşar'dı. Annesi, Erdinç'i dünyaya getirdikten bir yıl sonra veremden öldü. Sonradan, bu kaybın, anasızlığın bilincine varmak, üvey analı kalabalık bir aile ortamında büyümek, çocukluk uykularının çoğunu alan tütüncülük çilesi ve giderek bir yıl da tenekeci çıraklığı, ilkokul öğrencisi Erdinç'i vaktinden önce olgunlaştırdı ve yaşamı daha yakından tanımasına yol açtı.

1930'da Balıkesir Öğretmen Okuluna girdi. 1936-37 ders yılında Afyon'un Sandıklı ilçesinin Ürküt köyünde öğretmenliğe başladı. Buradaki üç çalışma yılı, mesleksel uğraşların dışında, köyü kasıp kavuran bir gerici hocayla savaşım içinde geçti.

Erdinç, 1938-39 ders yılında baba mesleğini bırakarak, sınavını kazandığı Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nde öğrenci oldu. Bu bölümde öğretim üyesi olan Sabahattin Ali ile tanıştı. Aynı yıl yazmaya başladığı ilk öykülerinde, onun öğütlerinden çok yararlandı.

Erdinç, Konservatuvardaki katı yönetime ve bazı ayrıcalıklara itirazları yüzünden, biraz da geçim sıkıntılarının zorlamasıyla, öğrenimini bırakmak zorunda kaldı. Yeniden mesleğine döndü. Ama arada yedek subaylığını yaptıktan sonra, 1943'te mesleğinden tamamen ayrıldı. Bir süre yapı yerlerinde (taşeron kâtibi ve puvantör olarak) çalıştı.

Böylece, daha ilk yazı denemelerinde toplumun tabanındaki insanların yazgısını konu edinen Erdinç, onları köyde, kışlada ve kentte, iş yaşamında yakından tanımış oluyor, gözlem ve izlenimlerini artırıyordu.

1946'da Ankara'da bir yapı yerinden, sınavını kazandığı devlet radyosuna geçti. Temsil kolunda üç yıl çalıştı. Bu arada *Şen Olasın Halep Şehri* (İstanbul-1945) adlı şiir kitabından sonra Ankara'da "Seçilmiş Hikâyeler Dergisi" (1948, sayı 8) onun öyküleriyle özel sayı çıkardı.

Başkentte ilerici sanatçıların çevresinde görünmesiyle, bazı dergilerde yayınladığı öyküleriyle zamanın tutucu-gerici çevrelerinin dikkatini çeken Erdinç, 1947'de kendisini devlet başkanına dille hakaret etmiş durumuna düşüren bir çatışma yüzünden tutuklandı ve aklanmayla sonuçlanan yargılaması boyunca (birkaç ay) cezaevinde kaldı. Ankara cezaevinde yazgılarını konu edindiği insanların kimilerini daha yakın-

dan tanıma fırsatını buldu. Bazı komünistlerle de ilkönce burada ilişki kurdu.

Cezaevinden çıktıktan sonra da Erdinç dirlik bulamadı. Uyumsuz bir aile yaşamı da bunalımını arttırıyordu. Bu bunaltılar içinde bocalarken, 1948'de çok sevdiği Sabahattin Ali'nin Bulgaristan sınırında öldürülmesi Erdinç'i büyük acılara boğdu. Bu acı olay bir yandan da onu esinledi. Kısa bir süre sonra, 1949 Eylül'ünde, Erdinç, iki arkadaşıyla (Ziya Yamaç ve Tuğrul Deliorman) birlikte, gizlice Bulgaristan'a geçti.

Bulgaristan'da Erdinç ve arkadaşlarına politik göçmen olarak sığınma hakkı verildi (1949 Ekim). Böylece, onun, yurt dışında ölümüne kadar sürecek olan göçmenlik dönemi başladı.

Erdinç, dil öğrendiği sürece "Jdanov, 9" üniversal mağazasında veznedar olarak çalıştı (1950-51). Bir yandan Marksist derneğe ve bir yıllık parti gece okuluna devam etti. Türkçe popüler-politik yayımlar redaktörü olarak BKP Yayınevi'nde (1953-58) görev aldı.

1957'de illegal Türkiye Komünist Partisi'nin yöneticileriyle ilişki kurabildi. Partide aktif çalışmaya katılmak üzere 1958 Mart'ında Bulgaristan'dan ayrıldı. 20 Mart 1958'de TKP üyeliğine alındı.

Böylece başlayan yurtdışı illegal parti çalışması 13 yıl sürdü. 1969'da bir kalp krizi geçiren Erdinç, aktif faaliyetlerden çekilme zorunluğuyla, 1971 yılı başında yeniden Bulgaristan'a dönüp yerleşti. Parti çalışmasına katkısını buradan sürdürmeye başladı.

Erdinç, yazınsal çalışmasına yetecek ölçüde Bulgarca, pratik olarak da Almanca ve Rusça öğrendi. 1965'te Bulgaristan vatandaşı, 1973'te Bulgaristan Yazarlar Birliği üyesi oldu.

Yurt dışına çıkışından 1969'a kadar, yapıtları kendi ülkesinde okura ulaşamadı. 1970'li yıllarda Türkiye'deki dergilerin şiir ve öykülerine yer vermesiyle yeniden okur önüne çıktı. Bu yıllardan ölümüne değin kimi yapıtları kitap olarak da yayınlanma fırsatı buldu. Ama bu girişimler süreklilik göstermediği gibi, son yirmi yılda yine kesintiye uğradı.

Fahri Erdinç, 1986'da (11 Kasım) Sofya'da öldü.

Başlıca yapıtları: *Şen Olasın Halep Şehri* (şiir, 1945), *İşte Böyle* (şiir, 1956), *Akrepler* (öykü, 1952), *Âsi* (öykü, 1955), *Memleketimi Anlamıyorum* (öykü, 1960), *Dirilerin Mezarlığı* (öykü, 1964), *Canlı Barikat* (öykü, 1973), *Alının Biri* (roman, 1958), *Acı Lokma* (roman, 1961), *Kore Nire* (roman, 1966), *Kardeş Evi* (roman, 1979), *Göç* (piyes, 1952), *Türkiye'de Çocuklar* (inceleme, 1951), *Kalkın Nâzım'a Gidelim* (anı, 1987).

Fahri Erdinç ve Nâzım Hikmet

Kemal Özer

Nâzım Hikmet'le ilgili kitap yazanlar arasında Fahri Erdinç'in özel bir yeri olduğunu düşünüyorum. Böyle düşünmemin nedeni, ikisi arasında çeşitli yönlerden ilişkiler bulunması. Bunları sıralamak istersek, Fahri Erdinç'in neredeyse çocuk yaşlarında onun şiiriyle tanışması ilk sırayı alır. Sanatla ilgilendiği, ilk kalem denemelerine giriştiği yıllarda bu tanışıklığın (Sabahattin Ali'ye öğrencilikle birlikte) büyük etkisi görülür. Ama asıl etki, ikisinin de ardı ardına yurt dışına çıkmalarından, bu yazgı ortaklığıyla Bulgaristan'da buluşmalarından sonra ortaya çıkacaktır. Yazınsal alanda bir usta-çırak ilişkisi söz konusu olur ikisi arasında. Siyasal alanda ise, ilişkileri önce Fahri Erdinç'in parti yaşamına girmesine yol açacak, sonra da partili yaşam sürecinde bir yoldaşlık ilişkisine dönüşecektir.

Nâzım Hikmet'in ölümünden sonra, Erdinç hem yazınsal yönden yakınlığını, usta-çırak ilişkisini sürdürür, hem de Nâzım Hikmet'in Türkiye'de yeniden yayınlanmasıyla ortaya çıkan gelişmelere büyük bir umutla sarılır. İki yönlü bir beklenti doğurmuştur bu umut. 1970'li yıllarla birlikte, Nâzım Hikmet'in bir yandan ülkenin sanat dünyasına belirli etkiler yaptığı görülürken, bir

yandan da siyasal yaşama yön verici katkısından söz edilebilir.

Fahri Erdinç, "üstadım, ustam, savaşım ve sanat arkadaşım" diye seslendiği, bundan onur duyduğunu söylediği Nâzım Hikmet konusunda, bütün bu gelişmelerden dolayı ne kadar hoşnutsa, onunla ilgili kimi kitapların yayınlanmasından da o ölçüde rahatsızdır. Özellikle Zekeriya Sertel'in ve Aziz Nesin'in kitaplarından... Rahatsızlığının bir yanı da, "Nâzım'ı yalnızca ideolojik çizgisinde, yalnızca ilişkin olduğu örgütün anlam ve eylem sınırları içinde göstermek gerektiğini" ileri sürenlerden gelmektedir. Hele onların kimi şiirleri "sevdalı, kederli, ikircimli, öfkeli, tedirgin" diye niteleyip kitaplarda yayınlanmasına karşı çıkmalarından... Sözgelimi, *Kemal Tahir'e Mektuplar*'dan kimilerinin, onu olumlu bir aydınlıkta göstermediği 'gerekçesi'yle Sofya'daki toplu basıma alınmasını istememişler, söz konusu dizinin 9. cildini engelleyip yayın dışı bırakmışlardır.

Bütün bunlar, Fahri Erdinç'i Nâzım Hikmet'le ilgili anılarını yazmaya yöneltecektir. Çünkü Nâzım gerçeğini, o güne kadarki olumlu çabaları ve bunların ürünlerini daha da geliştirerek, gerçeğe en yaklaşık biçimde ortaya koymanın zamanı gelmiştir. Erdinç'e göre, "Nâzım, militan ve sanatçı olarak her yanıyla, çıra ışığından güneş ışığına kadar her türlü aydınlıkta, kendi öz aydınlığında görülmeli ve gösterilmeli"dir.

Kalkın Nâzım'a Gidelim, yazılmasına işte bu inançla, onu "her türlü aydınlıkta" görme ve gösterme amacıyla karar verilmiş, birlikte geçirilen günlerin ve yaşanan olguların anılarından oluşan bir kitap. Günlük yaşamıyla da "insan Nâzım, seven Nâzım, yaşayan Nâzım" gerçeğini yansıtmak amacına içten anlatımı ve sürükleyici kurgusuyla katkı sağlayan önemli bir çalışma.

Dimdik Ayakta

(Önsöz Yerine)

Fahri Erdinç

Nâzım Hikmet'in "Türkülerimiz/en önde saldırmalıdır düşmana/bizden önce boyanmalıdır türkülerimizin yüzü kana" demesi, türküyü silâh saydığını, yığınlarla söyleşme, ant içercesine sözleşme saydığını, duygulandırıcı, düşündürücü ve devindirici bir çağrı saydığını söyler. Bu anlamda türkü, insanları hak ve özgürlükleri uğrunda kavgaya götürmenin geleneksel simgesi olan bayrakla özdeşleşir, bütünleşir.

Ben, büyük ozanımızın şiirsel sözlerinin, yıllardır bir Ruhi Su'nun, bir Zülfü Livaneli'nin ustaca ördükleri seslerle bütünleşerek bu nitelikleri kazandığına, türküleştiğine, bayraklaştığına, fotoğraf sanatçısı İsa Çelik'in koca ozanı simgeliyen gelincikleri gibi insanın gözlerine bakar, yüreğini avuçlar ve kanatlandırır hale geldiğine inanıyorum. Ve bundan ötürü sanatlarına büyük bir saygı duyuyorum.

Z. Livaneli Nâzım'lı uzunçalar plağının kartonundaki sunu yazısında, Nâzım gerçeğini vurgularken, onun dünyaca yaygınlığını belirtme bakımından çok açık ve özlü bir "rapor" veriyor:

"– Japon arkadaşım Akira, Nâzım'ın birkaç şiirini ezbere biliyordu. 'Japon Balıkçısı' şiirinden yapılan şarkının plağı ülkede en çok satılanlar arasında. Balıkçıların çoğu bu şarkıyı biliyor."

"–Atina'da müzik dinlediğim salonlarda Nâzım'ın şarkılarıyle karşılaştım. Peleponez'de yaşlı bir adam 'Angina Pektoris' şiirini ezbere okudu."

"– Finlandiya'da onun bestelenmiş şiirlerinden yapılmış üç uzunçalar dinledim."

"– Belçikalı şarkıcı dostum Jules Beaucarne, ... grupu ile birlikte adam 'Bulutlar Adam Öldürmesin'i dinletti bana."

"– İranlı dostlar, Nâzım'ı kitaplıklarında başköşeye yerleştiriyorlardı."

"– Amerikalı Peter Seeger ve Pol Robson'un plâklarından Nâzım'ı dinledim."

"– Viyana festivalinde tanıdığım İspanyol Jose Dolado, ... gitar kutusunun içinden, okuyacağı şarkıların sözlerini çıkardı. Dört parçadan biri Nâzım'dı...".

Ben bu "rapor"a, belki de yaraşır bir uzantı olarak üç olgu eklemekten kendimi alamıyorum.

"Ölümünden sonra, yıllardır, Moskova'da evinin kapısı 3 Haziran akşamları bütün sayan ve sevenlerine açıktır. Biz de gittik Vera Feonova'yla 1967'nin 3 Haziran akşamı. Gerçekten açıktı kapı. Eşi Tulyakova bizi antrede karşıladı. İçerisi kalabalık. Masada Nâzım'ın yeri ve kadehi boş. Tanıştık. Nâzım'lı söyleşi sürdürüldü. Bir ara, karşımda oturan, sigarayı 'kırtlama' içen kadın –gülmece ve yergi tiyatrosu re-

jisörünün hanımı–, kimsenin üstelemesini beklemeden, kızkardeşimin sesiyle başlayıverdi. Nâzım'dan okuyordu. 'Ölü Kızcağız'ı. Sonuna kadar, bir tek vurgu hatası da yapmadan; bigüzel okudu şiiri. 'Nâzım öğretmiş.' dediler. Şaşmadım. 'Ama bu kadın tek sözcük Türkçe bilmiyor.' dediler. Şaştım."

"Bulgar dostum Kotsev'in torunu Milena kız dört yaşında. Ninesi dizine oturtmuş bir gün, annesi Nora ve teyzesi İrina da Nâzım'ın Bulgarca kitabını açmışlar; Nikolay Tsonev'in çevirisiyle bir şiir ezberletecekler çocuğa. İrina başlamış: 'Kapıları çalan benim...' Milena tekrarlamış. Gözleri pırıl pırıl. Masal gibi şiir. İyi gidiyor. Derken, dördüncü dizede 'göze görünmez ölüler'i duyunca, kızcağızın üzüm karası gözlerinin parıltısı uçuvermiş. İrina yine sürdürmüş: 'Hiroşima'da öleli / oluyor bir on yıl kadar / yedi yaşında bir kızım / büyümez ölü çocuklar.' İstemez misin, Milena bir ağlama tutturmuş birden: 'İstemiyorum bu şiiri! Neden öldürmüşler yedi yaşında kızı? Kötü amcalar!...'

Bir akşam, annelerinden Milena'ya kadar Kotsev'lerin hepsi bizdeydiler. Sırası gelince, Türk müziği hakkında kulaktan bir izlenimleri olsun diye, bir ara Livaneli'nin uzunçalarını da döndürdüm. Zülfü 'Ölü Kızcağız'a başlayınca, bizim Milena'nın gözleri yine büyüyüverdi, yine bir ağlama tutturdu. 'Kötü amcalar, yine öldürüyorlar kızı!' dedi.

İnanın, Kotsev'lerde tek sözcük Türkçe bilen yok."

"1977'nin 4 Mart akşamı Bulgaristan'da zorluca bir deprem oldu. En çok Tuna boyu kentleri, Ruse, Sviştov falan zarar gördü, can kaybı da az değildi. Sviştov'da oturan dostum Süleyman Hafızoğlu'nun

19 Mart 1977 günlü mektubunda şu satırlar vardı: 'Her şey birbuçuk dakikanın içinde oldu. Birçok aile, çocuklarıyle beraber yıkıntılar altında kaldı. Geçen gün, bir arkadaşımın kızını (genç evliydi) ve iki torununu (kız yedi, oğlan beş yaşında) gömmeye gittik. Kızcağız güzün okula başlamış meğer. Okulun müdürü, mezarın başında, deprem kurbanı öğrenci kızın 'ana' sözcüğünü yazmayı henüz öğrendiğini anlatırken, kızın okul arkadaşlarından bir kız da Nâzım Hikmet'in şiirini ('Yedi yaşında bir kızım / büyümez ölü çocuklar') okurken, yüzlerce kişi, yediden yetmişe, hüngür hüngür ağladı. Diyeceğim, Nâzım'ın şiiri deprem kurbanlarına ağıt yerine de geçti.".

Özcesi, Nâzım Hikmet'in 'Ölü Kızcağız'ı, eli Nâzım'ın elinde, ülke ülke, kent kent ve kapı kapı dünyayı geziyor; sözü de, sazı da evrensel bir dille soylu bir uyarı işlevi görüyorlar. Bu işlev, dünyayı gezen ve bir zamanlar epey değişik ötüşlü Japoncasını bile dinlediğim "Kâtibim" türküsünün gezmesinden çok farklı.

Evet, ozanımızın evrenselliği, bir bakıma ve bir yere kadar böylece özetlenebilir.

Şimdi, Livaneli'nin "rapor"u gibi, bir de Türkiye'de Nâzım'lı günceyi bir "rapor" halinde özetlemek kaçınılmaz oluyor. Hemen aklıma gelenleri sıralıyorum:

– 1967 sonunda Meclis'te tartışma: Nâzım Hikmet vatan şairi midir, değil midir? "Dir" diyen İşçi Partisi milletvekilleri sağın hücumuna uğradılar.

– Ankara Belediye Başkanı Dalokay, Moskova'da Nâzım'ın mezarına yurt toprağı serpti. Nâzım'ın yurda getirilip gömülmesi düşünülüyor.

– Türkiye'de 60'lı yıllarda en büyük tirajlarla en çok kitabı basılan ozan Nâzım Hikmet... Onun hakkında yazılan kitaplar arasında, 20'li ve 30'lu yıllardaki yargılanmaları ile ilgili gerçekleri, hukuk açısından uğratıldığı büyük haksızlığı, dünyanın en korkunç adlî hatasını açıklıyanlar önemli bir yer tutuyor.

– Romanını (*Yaşamak Güzel Şeydir Kardeşim*) yayımlayan Gün Yayınevi sahibi Mehmet Ali Ermiş, bir kalp krizinden ötürü kaldırıldığı klinikte, doktorun izni olmadığı halde, savcılıkça, gizli polisçe sorgulandı ve ... öldü.

– Cem Yayınevi Nâzım Hikmet'in tüm eserlerini yayımlamayı kararlaştırdı. En az 30 cilt oluşturacağı umulan bu büyük işi, bilimsel bir yöntem, kapsam ve sistemle gerçekleştirmeyi değerli eleştirmen Asım Bezirci üstleniyor.

– Türkiye Yazarlar Sendikası'nın Birinci Kongresi'nde ayrıca bir Nâzım Hikmet Kurulu oluşturuldu. Bu kurul örgüt çerçevesinde çalışmalarla, Nâzım'ın kalıtını değerlendirecek, anma törenleri örgütleyecek, bir "Nâzım Hikmet Enstitüsü" oluşturulmasına yönelik hazırlık çalışmaları yapacak.

– 1977 Ocağında (doğumunun 75. yılı), Batı Berlin'de, konferanslar, şiir resitalleri, işçi korolu müzik programları, resim sergileriyle Akademikerler ve Sanatçılar Derneği'nin örgütlediği bir uluslararası sempozyum; Türkiye'de de, ilk kez, yaklaşık aynı genişlikte bir Nâzım Hikmet haftası düzenlendi...

Ve bütün bu olgu ve eylemler içinde, sağdan gelen ve gelmesi doğal olanlardan daha kötü –çünkü "sol"dan,

dost görünenden, sahte dosttan gelen– akort bozucu bir ses duyuldu 70'lerin sonuna doğru: *Nâzım Hikmet'in Son Yılları* – Zekeriya Sertel.

Ne var ki, Sertel'i başka ve daha bozuk sesler de izledi. Yurt içinde ve dışında, açık düşmanlardan, kapalı "dost"lardan, Maoculardan, sol sekterlerden başka kimseyi sevindirmeyecek lâflar ettiler Nâzım için. Ediyorlar da. Karalamalar, en son "Tercüman" gazetesinde yer alan bir "acayip" Alman profesörü Herbert Melzig'e dayalı kasıtlı hücumlarla bitmiş ve bitecek de değil.

Dost görünenlerin hançeri, Nâzım'ın kendisi kadar, onu sevip sayanları da yaralıyor. Ben de yara alanlardan biriyim. Nâzım konusunda hastalık derecesinde duyarlıklı ve bağışlamasızım çünkü. Sağlığım da, dirimim de ona bağlı. Yazgısının, kavgasının mıknatıs alanındayım. Çıkası da değilim. Şiiri katığım olmuş.

İşte bu yaranın sızısıyla karar verdim Nâzım'lı anılarımı yazmaya. Karalama curcunası korolaştıkça, sürgit, değişmez ve kesin bir doğru saymadığım "kol kırıldı yen içinde"yi boşlamak gerektiğine inandım. Bildiğim doğruları her şeyin üstünde sayarak ve olası rizikolara dayanı gücünü de bu doğrulardan almayı düşünerek, namusluca konuşmayı ödev saydım. Yoksa, anı yazmanın çokluk "un elenip elek asıldıktan sonra" düşünülmesi gelenek olduğuna göre, benim için bunun henüz erken olduğu da düşünülebilir.

Bu yazdıklarım ne inceleme, ne deneme. Sadece Nâzım'la yaşantılarımı öykülüyorum. Ve özellikle, bu arada, Nâzım gerçeğini doğru anlamanın anahtarını vermeye, bunalımı konusuna da açıklık getirmeye

çalışıyorum. Kendisiyle ilişkilerimizden, anılarımdan başka kaynağım, gerçeklerden başka dayanağım yok. Olamaz da. Peki, bildiklerimin hepsini söylüyor muyum bu kitapta? Söyleyemediklerim, eksik söylediklerim de var elbet. Çünkü gerçeklere ışık tutarken de, nelerin söylenmemesi gerektiğinin bilinmesinden yanayım. Nedeni de kendiliğinden anlaşılıyor sanıyorum. Bunu sorabilecek olanlarla, halkımla hele bir göz göze gelelim, o eksikleri de söyliyeceğim kuşkusuz.

Nâzım Hikmet halkıyla göz göze gelemeden gitti. Öylesine özlüyor, öylesine düşlüyordu ki bunu. 1962'de, 60. doğum yıldönümü yaklaşırken, iki gazeteci kendisiyle bir söyleşiye oturup, çenesine mikrofonu dayadılardı. Yine yan yanaydık. Dizime dayalı dizi titriyordu. Altmışıncı yaşı eşiğinde dileğinin ne olduğu sorusunu şöyle yanıtladı: "Bu altmışıncı yılımda, bizim orada, halkımın arasında, halkımla baş başa, göz göze olmak, ne diyebileceksem, ona, o her şeyden güçlüye, o neylerse güzel eyliyene söylemek, hesap vermek isterdim. Olmadı. Olamıyor. Yine de söyliyeceğim şu: Onu düşünmeyi bir an bile boşlamadım. Acıları acım, yoksunlukları yoksunluğum, özlemleri özlemim, kavgası kavgamdır. Bana bundan ötürü hain dediler, diyorlar ve bundan ötürü sövüyorlar. Ama bana sövenler, doğrudan doğruya Türk'e, Türkiye'ye sövenlerdir..."

Böylece, Nâzım Hikmet, kendisini yaralayan ve yaralayacak olanlara, hançer ister sağdan, ister soldan gelsin, gereken yanıtı peşinen vermiş bulunuyor. Ben bu anlamda, gerçek yurtseverlik açısından, Türkiye

ile Nâzım'ı, biri ötekinden ayrı, birini ötekisiz düşünemiyorum.

Kurtuluş Savaşı Destanı'nda, "Onlardan Bazıları" bölümünde, manganın yedinci eri dediği bir Mehmet oğlu Osman vardır. Çanakkale'de, İnönü'de, Sakarya'da artık nice kez yaralanan Osman. "Ve gözünü kırpmadan / daha bir hayli yara alabilir / ve dimdik ayakta kalabilir" dediği Osman.

İşte o Osman'ımızdır bizim Nâzım. Dimdik ayakta.

Şubat 1981, Sofya

Kelepçeli Ozan

"Tayyare" Sineması'ndan yeni çıkmıştım. Ya Duglas Ferbanks'lı, ya Emil Yaniks'li, ya Harri Pil'li bir filmdi gördüğüm. Yan kapıların birinden parkın aydınlığına çıkınca, gözlerim kamaşmıştı birden. Çoğu park dışına, yola doğru giden kalabalıktan sıyrılarak, park içine doğru yürüdüm.

Güneş kavakların ardına inmiş. Ayaklarımla, geride boyumdan çok uzun gölgemi çeke çeke yürüyordum. Koca meşenin altındaki sırada oturan, kimileri ayakta bir ağabeyler grubu gözüme ilişti. Tanıdıklarım da vardı aralarında. Ortalarında Rauf ağabey oturuyordu. Paris'te uçakçılık mı, haritacılık mı, öyle bir şey okuyordu. Yılda bir, yıl aşırı gelirdi. Anlattıklarını, Batı'nın koca ırmağı, tevatür kulesi, Luvr'u, Versay'ı, Per la Şez'i ve Komünacılar Duvarı'yla Paris'in yaşamından nice olguları, abarttığının hiç ayırımına varmadan, binbir gece masalı gibi dinlerdik.

Gözüme ilişen ikinci tanıdık da, ayakta, her zamanki gibi pantolon ütüsü bozulmasın diye oturmaktan kaçınan Fahrettin. Kırmızı boyunbağı gelincik tarlasından haber. Esmer uzun yüzünde düşlü bir anlam. Gözleri bir yerlerde. Baktığını görmüyor. Solcu diye adı çıkmış ilk arkadaşımız o.

> Sonraları, 40'lı yılın birinde, bu bizim Fahrettin ilk solcu hemşerim olarak tutuklanacak, kentimizden jandarma eşliğinde yaya çıkarılacak, ve ara tutukevi ol-

madığı için, Manisa'ya kadar 50 kilometre yürütülecek, bu "Maraton"un yarısını, pek yorulan ve de "komüniste binmek haktır" diyen eşlikçisini de sırtında taşıyarak geçecekti.

Doğruca gruba yaklaştım. Fahrettin, görmeden baktığı yerlerden gözlerini alarak, bana döndü. Rauf ağabey de oturduğu yerden elini omuzuma attı. Bu kabul edilmek demekti gruba. Benim gibi ağabey artığı ve iki numara büyük kunduralarla gezen (ağabeyim yeni ölmüştü veremden), kısa pantolonunun dizleri çıkık (ağabeyimin yerine ve yatısız olarak öğretmen okuluna henüz alınmıştım), 13 yaşında bir çelimsiz çocuk zor yanaşırdı Rauf Ağabey gibilerin çevresine. Herhalde kentimizin en yaşlı ve en emektar öğretmenlerinden olan babama saygılı olmalarından geliyordu bana iyi davranmaları. Rauf, ağabeyimin arkadaşı, Fahrettin de babamın öğrencisiydi. Okşandım doğrusu. Aralarındaki konuşmayı da kesmemişlerdi.

"*Varan-3*'te mi bu?" diyordu Fahrettin.

"Hayır," dedi Rauf ağabey, "ben Paris'te öğrendim bunu. Öncesi de var ama yalnız bu iki mısra kaldı aklımda."

"Bir daha söyler misin?"

Ve Rauf ağabey, herhalde benim yanlarına gitmemden önce okuduğu dizeleri yineledi:

"Ben o demir kelepçeleri bileklerimde altın bilezik diye taşımışımdır..."

"Olmaz; bu onun mısraına benzemiyor!" dedi Fahrettin. "Biraz sulandırılmış gibi."

"Olabilir. Kulaktan kulağa..."

"Öteki mısra nasıldı?"

"...Küllü kalın ensemi idam sehpası altında kaşımışımdır."

"Bu mısra da sakat. İdam sehpası sözü başta olsa gerek."

Biraz sustular.

"Böyle meydan okumak," dedi Rauf ağabey, "her babayiğidin harcı değildir."

Fahrettin bir göğüs geçirdi:

"Zorlu şair. Yaman adam doğrusu. Ama yazık oluyor..."

... Grup dağılırken Fahrettin'le beraber yürüdük. O zorlu şairin, "yaman adam"ın kim olduğunu, neden yazık olduğunu da yolda söyledi bana: Nâzım Hikmet derlermiş, bir hapis adam...

"En yeni kitabı *Varan-3*. Okudun mu?"

VARAN-1

Babam beni yanında gezdiriyordu hep o günlerde. Anlar gibi oluyordum bunun nedenini. Ağabeyime yas tutmanın karasından çıkamamıştık daha. Evde günlük yaşamın tadı-tuzu yoktu. Susuyorduk çokluk. Daha Ağustos'ta Balıkesir'e gidip gelmiştik; ağabeyimden boşalan yere beni yerleştirmişti babam. Sınav iyi geçmiş, gereken işlem de yapılmıştı. Artık mektup bekliyorduk okuldan. Geliverse, babam hemen gönderecekti beni. Bakıyordum ona, büyük oğlu pehlivanlıkta yenik düşmüş de, güreşe artık beni sürmeye hazır bir hali vardı. Hep yedeğinde olmalıydım. İçinde açılıveren büyük boşluğu doldurmaya beni yetiremez gibiydi. Konuşuyordu bayağı benimle. Oysa önceleri önem vermezdi. Gülüyordu bazan yüzüme. Böylesini hiç görmediydim. Belki de, ana öksüzlüğünden sonra bir de ağabey öksüzlüğüyle bende oluşan büyük boşluğu kendi doldurma çabasındaydı, benim o küçücük yapılı, küçücük dünyalı babam, öğretmen Halil Yaşar efendi. Öyle ki, gündüz pazara mı çıkıyor, yanındayım. Akşamları kahveye mi, yine yanında.

Öğretmenler Birliği, Dernek Pazarı'nda, Çukur Han'ın arkasında bir yerdeydi o zaman. Alt katı gırgır kepenkli bir dükkan, üstü yazıhane olan iki katlı bir yapı. Bir zahire tüccarından kiralanmış.

Aşağıya, merdiven altına, birliğin hademesi kahve ocağını yerleştirmiş. Beton tabanda yer yer dört masa, san-

dalyeler. Burada, çoğu kez akşamları, öğretmenler prafa oynuyor, tavla atıyorlar. Duvarlarda özel hezaren ya da kamış çubuklara takılı gazeteler asılı. Kitaplık yukarıda, toplantı odasında.

O akşam babamla oturuyoruz yan yana suspus. O oyun bilmez. Ben konuşmaya izinli değilim. Ellerimi koymuşum dizlerime, ama ikisi de küçük geliyor, yamaları örtemiyorum. Babam, elleri bastonunun sapında kavuşuk, çenesini uzatmış, prafa oynayanları seyreder gibi yapıyor.

Ben henüz bitirdiğim çayımın kaşığına konup duran sinekleri kovalıyorum ikide bir...

"Cafer, oğlum!" diye seslendi babam kahveciye. "Bir kitap ver bari şu çocuğa, sıkılıyor."

Cafer merdivene doğru yürüdü hemen ellerini önlüğüne silerek. Ve daha ilk basamakta bana döndü:

"Ne kitabı istersin, delikanlı?"

Kalkıp iki adım attım ona doğru ve sesimin yarısını cebime koyarak söyledim istediğimi:

"*Varan-3*'ü ver amca..."

Birkaç dakika sonra, benim çay tabağımdan sinekler kalktı ve masanın mermerine çat diye *Varan-3* oturdu.

"Gördün mü nereye vardı işler, Halil hoca?!"

Babam yeni aymıştı. "Ne oluyor?" gibisine bakındı.

"Nâzım Hikmet'i okuyor senin oğlan..."

"Ne Nâzım Hikmet'i? Tövbe yarabbi..."

Prafayı bırakan öğretmenlerin gözleri de bendeydi artık. Babam, neye uğradığını şaşırmış, gözlerini açıverdi:

"Nedir bu ulan?"

"*Varan-3*." dedim süklüm püklüm.

Babam artık sağ elini sollayıp, tersiyle şırak diye indirdi şamarı suratıma:

"Bu da varan bir, öyleyse! Seni gidi yezit, seni.."

Ayağının altına alıyordu neredeyse beni. Bereket, arkadaşları yapma-etme dediler. Babam, böylece, şunun bunun komünist deyiverme kuşkusundan kendini kurtardı, ama ben ta eve gidinceye kadar kulağımı elinden kurtaramadım.

Kulağımdaki o acıyı, giderek kulak ardının dipten yırtılıp kanamasını, şimdi, şu satırları yazarken de hisseder gibiyim. Yaşamım boyunca, çok sonraları, her Nâzım'lı yaşantımda, yüzümün o şamarlanan yanında aynı yangı hep yinelendi. Şimdi de yineleniyor. Ama o yangıyı her duyuşumda, Nâzım'ın elinin sıcaklığını da yüzümün öbür yanında hissettim. O sıcaklıkla şimdi de okşanıyorum.

Öylesine zorlu bir şamarın, olay olarak, günü ve saati falan anımsanmalı. Ben ikisini de anımsamıyorum. Aklımda kalan yalnız aylardan Eylül, yıllardan 1931 olduğu.

ŞİİRLERİNİ DİNLEDİM; OKUDUM, DİNLETTİM

Öğretmen okulu yıllarımda, 1936'ya kadar, hep Nâzım'ın şiirine doğru adımlar attım, şiirine yürüdüm.

İlk önce, yedinci sınıfa kadar bize Türkçe okutan Esat Adil Müstecaplıoğlu, ders saatlerinde değilse bile, redaktörü olduğu "Türk Dili" gazetesindeki konuşmalarımızda zaman zaman Nâzım'dan da söz ediyordu. Sekizinci sınıfta onun yerine Kafkaslı Gaffar Güney geldi. O ürkekti biraz doğal olarak. Nâzım konulu konuşmaların dışında kalmaya çalışıyordu. Ama Rus klasiklerinden yaptığı çevirileri her fırsatta bize okuyarak, öykünün tadına, öykü beğenisine varmamıza yardım ediyordu. Demem o ki, Nâzım'ın şiirine doğru yürümemde asıl elimden tutan, dokuzuncu sınıftan öteye sıra arkadaşlığı ettiğimiz Ramazan Gökalp Arkın oldu.

Arkadaşlığımızın daha başlangıcında, milliyetçilik damarından geldiğini sonradan sezdiğim, adını böylece sonradan koyduğum bir ürküntü geçirdim. Ramazan'ın açık solluğundan ürktüm. İstanbul'u iki kıta arasında serili bir orospu yatağına benzettiği bir şiir yazmış, bana da okumuştu. Ben bu kadarını hazmedemedim. Tuttum Ramazan'ın solluğunu vurguladığım bir yazı yazdım ve bu yazım yine Balıkesir'de çıkan "Kaynak" dergisinde yayımlandı. Esat Adil gördü beni sonra. "Kulağını çekmek geliyor içimden. Ramazan'ı iyi anlamaya çalış." dedi.

Ramazan Gökalp, o zamanlar özce yurtseverliğe dayalı öğrenci piyesleri yazıyor, solluğunu hissettirmemeye çalışıyordu. Ama zamanla, bir gün Bâbıâli'de kariyer yapma tutkusu arttıkça, buna engel olabilecek sakıncalardan kaçınma gerekliğine inandıkça, ürküntüsü büyüdü. Ensonu, 1930'lar biterken ilköğretim müfettişliğini bırakıp Bâbıâli'de yayınevi açan Ramazan Gökalp Arkın iyi bir işveren konumuna geçti, ben de, açıkça sola, işçi konumuna.

"Resimli Ay" dergisi döneminin Nâzım'ım bana hep Ramazan Gökalp anlatıyordu. Kendisi Zekeriya Sertel'lerin oğulluğu gibi bir şey o zaman. Yetimler Yurdu'nda ilkokula gidiyor. Bütün okul-dışı vakitlerinde de Resimli Ay'da getir götür hizmetlerinde çalışıyor, gazete desteleyip sayıyor ve gazete satıyor. Tek sözle, terebentin kokusuna alışmaya başlıyor.

Nâzım o zamanlar dergi kadrosunun sevgililerinden. Ramazan'a göre, "başının üstünde bir yeni, bir acayip yeller esmektedir." "Yerden alıp gökte yemektedir." "Müthiş heyecanlı, öfkeli ve ataktır." "Putları devirmektedir."

Ben 'Kırk Haramiler'in Esiri'ni ve 'Yaralı Hayalet'i ilkin Ramazan'dan dinledim. Onun öğüdüyle bir ayrı defter, bir güzel yazılar defteri tutmaya başladım ve önce Nâzım'ın bu iki şiirini kopya ettim. Daha sonraları gitgide dolan bu defter, bir yandan Rıza Tevfik'in ve Refik Halit'in sürgünlük şiirleri ve öyküleriyle zenginleşiyordu.

Bir gün Gaffar bey gördü bu defterimi. Eklem araları da tırtıl tırtıl kıllı parmaklarıyle şöyle bir aktardı. "İyi." dedi. "Çehov'u da kopya et böyle." Onu dinledim. Çehov'dan bize okuduklarını da yazmaya başladım. Çehov'un hapşırıklı memuru, beygirine dert yanan arabacısı, komiser Açumelov'u ile tanıştığım gün çok mutluydum.

İstanbul'da Nâzım'ın *Kafatası* oynuyordu. Ramazan bir

yolunu bularak İstanbul'a gitti. Oyunu gördü. Dönüşte piyesin metnini de getirdi gizliden. Bana onu da okuttu. Bu iyiliğini de unutamam.

Daha sonraları başka iyiliklerini de gördüm. 1939'da Yedek Subay Okulu'ndayken, biraz harçlık artırma kaygısıyle ona da başvurdum. Bana kendi dergisi için birkaç büyük öykü ısmarladı. Yazdım. Yayımladı. Yaşar Nabi'nin "Varlık"ta ilk öykülerimize verdiği ücretin kat kat üstünde paralar ödedi. Ve ben böylelikle daha bir yakınlık duyarak, 1949 Eylülünde memleketi terketme niyetimi ona, ama yalnız ona açtım. Hepsi bu kadar da değil. 1950'de aftan sonra Nâzım da çıktı. Hapisten çıkanın hali belli. Bir ara, gidip Ramazan'a da başvurmuş. Ramazan da ona koşuklu çocuk öyküleri, piyesleri falan ısmarlamış. Nâzım'dan sen böyle şeyler iste. Hemen birkaç tane çırpıştırıp vermiş. Ramazan bunları yayımlamış. Ve ilk fırsatta, Zekeriya Sertel'in anlattığına göre, Ankara'ya, Eğitim Bakanlığı ilgili dairesine koşmuş. Gerçekte, Nâzım'ın adını saklı tutarak kendi adıyla yayımladığı bu koşuklu öyküleri inceletecek, karar çıkartacak, okullara salık verdirtecek ve yeni baskılarını yapacakmış. Ulaşmış da istediğine ve yeni baskıları da yapmış. Giderek, o dairede Ramazan'ı büyük başarısından ötürü öğmüşler ve "Yahu, sen şu yayıncılığı bırak da, hep böyle öyküler yaz!" demişler.

Şu da var ki, işveren konumuna geçmiş olsa da, ben sıra arkadaşım Ramazan Arkın'ı küçümseyemem, kınayamam. Dostluğumuzdan, bu satırlarımla bile, bir şey eksilteceğimi sanmıyorum. Aradım da kendisini bir kez. 1970'lerin başlarıydı galiba. İngiltere'den mi, Avusturya'dan mı, otomobiliyle dönerken bir kaza geçirmiş Bulgaristan topraklarında. Plovdiv hastanesinde yatmış bir süre. Tezinden iyileştirmişler. Bunları son-

radan öğrendim de Z. Sertel'den, o yılbaşında bir kart gönderdiydim posta kutusu adresine, hem geçmiş olsun dedim, hem de yeni yılını kutladıydım. Bizim Ramazan bu kartıma yanıt bile vermedi. Köşeyi dönmekte ivedisi olanlar, döndükleri sırada eski dostlarına da rastlasalar, hele benim gibisine, görmezlikten gelerek, selâm da vermeden geçiyorlar!

Öğretmen okulu yıllarımda Nâzım'ın şiirine yürüyüşümde Mustafa Seyit Sutüven'e de bir şeyler borçluyum. Onunla Edremit'te Kızılkeçili köyü öğretmeni olan amcamı görmeye gittiğim bir sömestr tatilinde tanıştık. Söyleşileri hep Nâzım'lı, hep Sabahattin'li ve Esat Adil'liydi.

Çok sonraları, 40'lı yılların ikinci yarısında, söyleşilerimize konu olarak Abidin Dino da katıldı. Onu beraber saygılıyorduk. Bir kez Ankara'da, akşam çayını onun evinde içtik. Böylece, Mustafa Sutüven'le tanışıklığım ve Nâzım'a tutkunluğum da Dino'larla dostluğumuza perçin oldu.

O günlerde güzel yazılar defterimde Nâzım'ın şiirleri Mustafa Sutüven'in yardımıyle de çoğaldı. 'Kerem Gibi' girdi artık defterime. "Paran varsa eğer / bana fanila bir don al / tuttu bacağımın siyatik ağrısı." dediği şiir ve 'Türkülerimiz' şiiri girdi.

Sutüven'den yalnız Nâzım'ın şiirlerini değil, ilk öğretmenlik aylığımdan ödenmek üzere biraz borç da aldım. Sonra hem 1939 yılında Yedek Subay'da, hem 40'larda Abidin'in evinde bir yeni buluşmamızda ödemek istediysem de, almadı, aldırtamadım.

Abdülbâki Gölpınarlı'yı bütün Türkçe ve edebiyat öğretmenlerimizin üstünde tutarım nedense. Öğretmenliğin kapısına onunla vardık. Son sınıftaydık. *Yunus Emre*'yi yazı-

yordu hocamız. Biz de, bir sınıf arkadaşımla birlikte, onun elyazılarını temize çekiyor, "edebiyat işçiliği" yapıyorduk. Hoca, daha sonraları *Divan Edebiyatı Beyanındadır*'ı yazdığı bunalım dönemine o zaman girmekte olmalı ki, bir gün, ders saatinde, kurnazlığı sarı tel gözlüklerinin ardında saklı bir gülüşle, ufacık defterini açtı: "Size bir şiir okuyacağım."

Bize yeni gazellerini okumasına alışıktık. Şiir deyince, iş değişti. Hoca şiirini sunuyordu: "Nâzım Hikmet'in 'Hazer' şiirini tehzil (alaya alma) makamındadır."

Ve gerçekten bütün hüneriyle alaya alarak kötücül bir benzerini yazmıştı "Hazer"in. Öyle ki, dalgaların doruğunda ve çukurunda kayık değil, bir lâstik pabuç (galoş) vardı; batıp çıktığı da deniz değil, çamurdu. Hocamız, bu çamurlama işini sonunda "...in ...çık, ka...çık" diyerek bitiriyordu.

Kim ne dedi bilmem, ama ben, o gece, Yunus elyazmaları için çıktığım zaman yanına (okulda, üst katta bir odada barınıyordu), hiç giriş filân yapmadan dangadak sordum:

"Hocam, sen kaçırdın mı?"

Neye uğradığını şaşırdı. Ve ben, daha ayvatüylü öğretmen adayı, kendi öğretmenime karşı öğretmenliğe geçtim:

"Sen bununla kimlerin ağzına sakız vermiş olduğunu düşünmüyor musun?"

Hocanın parmağı manikürüyle kapıya doğruldu:

"Defol bücür! Bacak kadar boyunnan, bana..."

Ötesini işitmeden, kapıyı dışarıdan kapatmış bulunuyordum.

1949'da Mısır Çarşısı kebapçısında bir öğle yemeği yedik beraber. Veda yemeği. Çok karamsardım.

Memleketten çıkacağımı yalnız hissettirdim ona. Gözleri doluksadı. Yutkundu. Unuttuk çabucak bu konuyu. Lâfı değiştirmeliydik. 'Hazer'i "tehzil"ine getirdim sözü. "Bırak," dedi, "sekterlik bir çeşit değil." Arkasının boş kalmadığını, Behçet Kemal'in de Nâzım'ı "tehzil" yollu bir şeyler yazdığını söyledim. Bu kez lâfı hoca değiştirdi. "Kızılbaş" adlı bir yeni öyküm çıkmıştı henüz, onu eleştirdi. Uslu uslu dinledim. Sonra, yakın geçmişte komünistlerle beraber nasıl tutuklandığını, Harbiye'de ne acı günler geçirdiğini anlattı kısaca. Böylece buluştuk çizgimizde hocamla, ve bir daha buluşmayasıya da ayrıldık Mısır Çarşısı'mn önünde.

Şimdi masamda bir fotoğraftır sadece Abdülbâki. Bu satırları yazdığım sırada da bana bakıp duruyor. Biraz da sitemle.

Özcesi, öğretmen okullu yıllarımın sonunda, ben artık Nâzım'ın şiirine iyice yürümüş, mıknatıs alanına girmiştim.

Öğretmenlik yaptığım köylere onunla gittim gerçekte. Bagajımda şiirleri vardı sözgelişi. Köy odasında, geç vakitler, av dönüşü bir su başında, güvenebildiğim nice köylülerime okudum 'Kırk Haramiler'i, 'Yaralı Hayalet'i, 'Hazer'i, 'Salkım Söğüt'ü. Burada da yinelemekten kendimi alamıyacağım: Birinde, av arkadaşım bir köylü, "Hadi be öğretmen," dedi Nâzım'ı dinledikten sonra, "şiir olamaz bu okuduğun, bunu ben bile anladım."

Onlar ki, Nâzım'ı bildiler, anladılar, tuttular...

TENEKEDEN YENİ ÇIKMIŞ ŞİİRLER

1938 yılında, Ankara Devlet Konservatuvarı giriş sınavını, öğünmek gibi olmasın ama, bir bakıma da, Nâzım'ın bir şiirini iyi okumakla kazandığımı söyleyebilirim. Nâzım'ın, Dreyfus olayına eşit bir yazgısal haksızlıkla hüküm giydiği yıl, bir giriş sınavında, gösterişsiz bir köy öğretmeninin, bir de şiir okuması istendiği zaman, bu şiiri Nâzım'dan seçmesi belirli bir tedirginlik ve giderek tepki uyandırmıştı seçici kurulda. Ama Muhsin Ertuğrul da, Sabahattin Ali de, bana cesaret vererek bu tedirginliği bastırdılar. Ve okuma sanatı bakımından bu şiirle de puan kazanmamda etkili oldular.

> Ta yirmi yıl, belki daha da fazla geçtikten sonra, bir buluşmamızda, onun *Kurtuluş Savaşı Destanı*'ndan yarım saatlik bir program yapmaya çalışıyordum. 'Karayılan'ı seçtim; 'Arhavili İsmail'i seçtim; sonra finale doğru "Onlardan bazıları" parçası; sonra 'Büyük Taarruz' ... Her birini, seyirci önünde, dinleyicilere okur gibi okuyorum birer birer; Nâzım da, rica ettim, saat tutuyor, hepsinin kaç dakika tutacağını hesaplayacağız sonunda. 'Büyük Taarruz' parçasını "... ve başladı topçu ateşiyle / fecirle birlikte / Büyük Taarruz." diyerek bitirdiğim zaman, başımı kaldırıp yüzünü aradım. Ne göreyim? Ağlıyor! İki defacık gördüm zaten ağladığını. Bu birincisi. Nedenini sorar gibi baktım gözlerine. "İlk

defa bu kadar güzel bir şiir dinledim desem, ne biçim lâf olur, şımarık konuşmak olur, kendimi öğme kapısına çıkar, değil mi?" Ne diyeceğimi şaşırdım. O ötesini de getirdi: "Bu kadar güzel okunduğunu duyuyorum şiirimin ilk defadır." dedi. "Aman üstad, beni şımartıyorsun." dedim. Ve övgüsüne sığınarak öğündüm: Kendisini okuyarak, konservatuvar sınavında nasıl iyi not aldığımı anlattım ilk kez ona. Sonra bu konuda daha da sürdürdük konuşmamızı. "Şiiri okumak da yazmak kadar hünerdir." dedi. Ve kendisinin kendi şiirlerini nasıl okuduğunu, okuyuşunu beğenip beğenmediğimi sordu bana. Büyüklüğüne saygılı, belki de büyüklüğün altında biraz da ezgin kişinin hiç beklemediği şeyler soruverirdi adama. Ben önce alargadan aldım: "Rahmetli Cahit Sıtkı okuyamazdı. Allah vergisi diyorlar ya hani. Cahit vergisizdi. Bir kere, "k" ve "l" sessizleriyle heceleştiği hallerde "a" seslisini ince söyleyemezdi. Onun şiirini hiç kimse kendisinden daha berbat okuyamazdı..." Nâzım sabırsızlandı: "Sen benimkini söyle." "Ben tanışmadım kendisiyle ama, Fazıl Hüsnü'nün de şiirini okuyamadığını, kekelediğini söylerler." "Demek ben de kötü okuyorum şiirimi." "Hayır, öyle bir şey demedim daha. Yalnız..." "Evet, yalnız?" "Banttan, plâktan da dinlediğim var senin 'Kerem'i okuyuşunu, bir 'Türk Köylüsü'nü okuyuşunu örneğin, belki bir 'Bahri Hazer'i.." "Peki, nerde, ne bakımdan aksıyorum?" "Öyle bir şey de diyemem, ama yer yer vurgulamada, tonlamada ayrılıyoruz, farklı okuyoruz yani." Kalkıverdi kanatlanır gibi, "Ver elini!" dedi, "Bunu bana daha söyliyen olmamıştı. Anlıyorum, kabul de ediyorum. Şurda, şimdi senin bu 'Büyük Taarruz'u okumandan önce, ben daha bunu dinlemeden, söyleseydin bu dediğini, inanmak istemezdim belki, hoşuma gitmeyebilirdi. Ama şimdi, sözüm yok, kralın hakkı kralın." "Şöyle an-

laşalım en iyisi üstad," dedim, "şu andan itibaren bir yarışma sözleşmesi yapmış olalım aramızda: Seni sen mi okuyacaksın daha iyi, ben mi?" Yaptık da. Hemen söyliyeyim, bu yarışı o kaybetmedi, ben de kazanmadım; beni bu işte fersah fersah geçen ve geçmesiyle de sevindiren Genco Erkal kazandı. Daha nice Genco'lar yetişeceğine de inanıyorum.

Konservatuvar'da, Nâzım'ın şiirine yürümede, artık biraz da onun şiiriyle yürümekte, hem Sabahattin Ali, hem Emin Türk Eliçin, hem de daha sonra bize edebiyat dersleri okutmaya gelen Cevdet Kudret yardımcı oldular bana. Nâzım yoksunluğu çekmedim, yani şiiriyle soluyabildim, şiirinin akvaryumunda yüzebildim.

Bunu nasıl anlatayım, kendiliğinden çoğaldık o akvaryumda balıklar gibi işte. Baktık, adını koymadan, törensel sözleşmesiz, gizli bir grup olmuşuz. Sınıf arkadaşım Haydar, Mustafa Niyazi, Ulvi Uraz, Şahap Akalın, Ahmet Evintan, bir üstümüzdeki sınıftan Saim Alpago, son sınıftan da Cahit Irgat hep bu gruptayız. Haydar'ın bir işaretiyle, artık koridorun bir köşesinde mi, avluda bir ağacın altında mı, kahvede mi, sessizce buluşuyoruz. Haydar, esrar içenlerin bu zıkkımı sağlama konusunda "torbacı"sı neyse, bizim için o. Yani "tenekeci"miz. "Ne tenekesi?" diyeceksiniz. Bayağı zeytinyağı, ya da peynir tenekesi. Hapisanede, böyle bir teneke ele geçirilip, bigüzel temizlenip, içine Nâzım'ın artık hazır olan en yeni şiirleri konulup ve kapağı lehimlenip, demir kapıdan çıkarılıp, yerine vardırılıp, kapaktaki lehim açılıp, şiirler çoğaltılıp, bir kopyası bir nice yol geçip bizim Haydar'ın eline de ulaşıp, o da bizi toplayıp... Hiçbir şey demesine gerek yoktu. Biz kalemimiz kağıdımız hazır giderdik yanına. 'Haydarpaşa Garında... Galip Usta'yı, 'Şoför Ahmet'i

ve *Kurtuluş Savaşı Destanı*'ndan daha nice parçaları hep böylece kopya ettik.

O gruptan kimi arkadaşlarım çoktan toprağa karışıp taş oldular. "Tenekeci"miz Haydar kimbilir nerelerdedir. Nâzım'ı usuldan, ama duyarak, ama eli ayağı titreyerek okurdu. Sesi şimdi de kulağımda. Yanıbaşımda körüklü solumasını duyar gibiyim. Doğruysa, iyi okuyabiliyorsam Nâzım'ın şiirini eğer, bu herhalde Haydar'dan geliyor biraz da...

ONUNLA HAPİS YATMAYA DA DEĞER

1947 Haziranında hapis yattım Ankara'da, Cebeci'de. Kule altına komünistleri koymuşlardı. Üç komünist. Biri Zihni Anadol, biri Nihat Balyoz. Üçüncüsü –adını söylemesek de olur artık–, sınıf değilse bile, çizgi değiştirmiş. Üçü de ekmeklerine Nâzım'ın şiirini katık ediyorlardı o zaman içerde. Bu katığın tadını bildiğimi çabuk sezdiler. Katıktan bana da ayırdılar. 'Onbeşler'i, 'Karanlıkta Kar Yağıyor'u, 'Türk Köylüsü'nü ezbere okuyordu Balyoz. Zihni de öyle. Kendisi de yazıyordu. Ona göre, önce şiir vardı, her şeyden önce. Mayakovski diye soluk alıyor, Nâzım diye soluk veriyordu.

Ve bir gün, Bursa hapisanesini, orda Orhan Kemal'i, Balaban'ı uzun uzun anlattıktan sonra, sözü Nâzım'la beraber olma mutluluğuna getirdi. "Türkümüzün 'çirkin ile bal yenmez, güzel ile taş taşı' dediğini bilirsin." dedi. "Nâzım'la da, hem taş taşınır, hem hapiste de yatılır."

Bugüne bugün yanarım. Hapis yattığıma değil, Bursa hapisine düşmediğime. Beni sanık durumuna iten hatamı Bursa'da işleseydim, belki ora cezaevinde yatardım, yargılanıp da aklanıncaya kadar. Belki, Orhan Kemal'in bu açıdan üçbuçuk yıllık mutluluğunun üçbuçuk gün kadarı da benim olurdu. Kemal Tahir'e öğretmenlik eden, Orhan Kemal'i daha hapisliğin ilk gününden politik ekonomiye, felsefeye ve Fransızcaya yanaştıran, Balaban'ın eline fırçayı veren Nâzım, o vakitler benim ağzıma da "tükürseydi", olur da yazgımı belirlerdi vakitlice o üç buçuk gün.

Olmadı işte.

EN YAVUZ EVLADI BU MEMLEKETIN

O yaz, 1947 yazı, hapisten yeni çıkmışım, kırkık saçım bile büyümemiş daha. Ankara'da "Kürdün Meyhanesi"nde sık sık buluşuyoruz Mehmed Kemal'le, Fethi Giray'la, Suphi Taşhan'la, Niyazi Akıncıoğlu ve Ceyhun Atuf'la, içiyoruz. Şükran lokantası'nda, ayda bir, para alıp da hesap ödediği akşam, Cahit Sıtkı'nın masasında kümelendiğimiz de oluyor. Aylığının hesap ödemekten artan yüzde 10'unu da o masada içtiğimiz böyle akşamlarda, Şahap Sıtkı da var, Orhan Veli de, Fahir Aksoy da, Salim Şengil de. Doyumsuz oluyor, şiir ziyafetine dönüşüyor söyleşilerimiz. Yazgı arkadaşım Ziya Yamaç'la da böyle bir masada buluştuk tekrar. Tekrar diyorum, zira tanışmamız Tekirdağ'dan, köy öğretmeni olduğum yıllardan. Ve Ziya artık Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde çevirmen.

Bir gün, öğle vakti, "Sıhhiye" kavşağında Cebeci'ye yol veren köşede rastladım ona. Merhaba, merhaba. "Gelsene biraz." dedi. Cebeci sapağından içeri yürüdük. Solda bir yeşil alan, yaşça çocuk olsalar da, boyca adamı geçik çamlar var. Birinin altına sokulduk. Tepemizde güneş. Bir kağıt hışırdadı Ziya'nın kalın parmakları arasında. Açtı: 'Bir Şey Daha Var." Şiir başlığıydı bu. Okuyordu. Birinci dörtlük. İkincisi. Sonu şöyle: "Benerci, Siyau, Jokond, Bedrettin / Hey kahpe felek ne oyunlar ettin / En yavuz evlâdı bu memleketin / Nâzım ağabey hapislerde çürür." Şiirin kim-

den olduğunu sordum. Ziya bal rengi gözleriyle acı-buruk gülümsedi. Cahit Sıtkı'nınmış. Güneş tepemizde demiştim ya, baktım ki kağıttan, Cahit'in eski Türkçe elyazısından vuruyordu artık yüzüme. Nâzım'a yapılan büyük haksızlığı, bundan duyulan burkuluşu vurgulamasıyla, pasif görünse bile, etkin bir protesto vardı ozanca bu şiirde. Cız dedi içim. Bende Nâzım'ın yazgısının bilincine varma, onunla özdeşleşme, içimde bu sızlamayla başladı diyebilirim.

*
* *

İşte, memleketimden çıkmadan, "gurbeti vatan bilmeden" önce, Nâzım'la yokluğunda tanışma olarak, şiiriyle buluşma ve kesişme olarak, Nâzım odağından geçme olarak özetle söyliyebileceklerim bunlar. Bu anlamda, iç bagajımın çoğu Nâzım'dı yurdumu terkederken. Bir edinimdi bu; duygu, düşün, burkulma, protesto, isyan birikimi.

Ve bu birikimin her öğesinde, her kırıntısında, yanağımın o "Varan-1" şamarlı yangısı vardı. Nâzım'ın okşayan elinin sıcaklığı henüz yoktu. Bunu yıllar sonra hissedecektim: Bana bir *Şair Baba ve Damdakiler* gönderen Balaban'ın imzasının üstünde "İlk öykülerini bana Nâzım'ın okuttuğu F. Erdinç'e" sözlerini okuduğum zaman. O. Kemal'in "Fahri'yi ben de hapiste okudum." dediğini öğrendiğim zaman. Ve Nâzım'ın, 1946'da çıkan ilk şiir kitabımdan iki dize belledğini ("bazan doğduğu yerde yaşar / bazan doğmadığı yerde ölür insanlar.") ve "işte ben de böyle, doğmadığım bir yerde öleceğim galiba" dediğini öğrendiğim zaman...

Şunu da vurgulayarak belirtmeliyim: Unutulma, bilinmeme, anlaşılmama korkusu, ozan için kutsal korkudur; bu mutsuzluğa uğramak ozan için ilk ölümdür,

avanstır ölümden. Nâzım bu korkuyu son yıllarında bir dönem boyu yaşadı. Ve ben, sürgünlüğümün yirminci yılında İstanbul'da bir kitabımla tekrar gün ışığına çıktığım zaman, bazı dostların satırlarında yeniden okurlarıma götürüldüğümü ve unutulmadığımı okuduğum zaman, çok sevindim filân ne söz, düpedüz ölmüşlükten çıktım, dirildim.

Ve 1951 Eylülünde Sofya'da ilk kez buluşup görüştüğümüz zaman, kendisine birer birer tanıtıldığımız sırada, elim elinde, bütün bu dediklerimi bir başka biçimde özetledi: "Sizi memleketten tanıyorum." dedi. Ve o anda, bir yanağımdaki süregelmiş yangıyı dengeleyen okşanma sıcaklığı öbür yanağıma oturuverdi. Dizlerim titriyordu, saklıyamam, o anda vaktiyle adını ilk duyduğum günlerdeki çocuk gibi kısa pantolonluydum, dizlerimde bir de üşüme hissettim.

ÖLÜMÜNDEN SONRA - BİRİNCİ

"Vtoraya Peşçanay sokağındaki evine ilk gidişim değil. Ama çok heyecanlı, çok duyguluyum. Çünkü evsahibinin, Nâzım'ın evde olmadığını ve bir daha hiç evde olmıyacağını bilerek gidiyorum ilk kez. 1963 Haziranında cenazesinde bulunma olanağını benden esirgedilerdi. Toprağa verilmesi törenine görev yerimizden yalnız akran ve arkadaşları olan büyüklerimiz gittilerdi o zaman.

İki yıl sonra, daha da fazla, 1965 Ağustosunda, ilk kez gidiyordum Nâzımsız Nâzım'lara. Ekber Babayev'le. "Volga"sıyle götürüyordu beni. Hep "Nâzım'lar" olarak kalacağını söylüyordu evin. Daha karar çıkmamıştı, ama eli kulağındaydı, sokağın adı "Nâzım Hikmet" olacaktı; bilemedin, politik sakınca düşüncesi girerse araya, sadece bir levha konacaktı giriş kapısının bir yanına: Nâzım şu yıllarda burada üçüncü katta oturdu ve çalıştı, denilecekti. Bu düşünce gerçekleşsin gerçekleşmesin Ekber en çok gemiye seviniyordu. Konstantin Simonov'u övüyordu bu buluşundan ötürü. Nâzım'ı sonrasızlaştırmak için bir simge düşünmüşler. Anıtın da ötesinde. Nâzım gibi canlı, devingen, anlamlı bir şey. Bir doruğa, bir kitaplığa adını vermeyi düşünmüşler önce. Hayır, bunlar çok anlamlı olsa da, durağan. Ve bir gün, Simonov, Arşimet sevinciyle zıplamadan, özel komisyonda bir şeyler görüşürlerken, hiç o değilden, gayet dingin, ötekilerin gözlerine bile bakmadan söyleyivermiş:

"Bir gemi yapmalıyız en iyisi." demiş. "Bir yük gemisi. Dünyada açlığın, hastalıkların kol gezdiği coğrafyalara buğday, ilâç filân taşıyacak, kurtuluş limanlarına uğrıyacak bir şilep.. ."

Arşimetçe zıplamak Babayev'e düşmüş:

"İşte Nâzım'ın denizle bileşen yaşamına, ozanlığına en yaraşık, şiir gibi bir buluş bu. Bravo üstad!"

Simonov piposunu ağzından ayırmadan ve yine o değilden mırıldanmış:

"Hem sık sık İstanbul'dan, Boğazlar'dan geçmesi de iyi olur hani..."

Nâzım'ın ölümünü sonralayan aylarda alınan bu karar ve yapılan başvuru üzerine, resmi işlemler çabucak kotarılarak, Yugoslavya'da Split gemi yapım tezgâhlarına sipariş verilmiş. Ve işte 20 bin tonluk gemi artık hazır, birkaç gün sonra, 12 Ağustos'ta geliyor Odesa'ya. Ekber çocuk gibi sevinçli. Moskova'dan, Yazarlar Birliği'nden bir grupla biz de oraya gidip, karşılama törenine katılacağız. Aziz Nesin de o günlerde Tiflis'teymiş, oradan gelecekmiş Odesa'ya tören için. Ekber'in dediğine göre, Nâzım'ın "tepemde bir de çınar olursa" dileği artık yerine getirilmiş. Mezarına Türkiye'den toprak da getirilecekmiş.

Ekber Babayev dikkatle sürüyordu arabasını. Bir ara sustu. Ya da ben onu konuşturabilecek bir şeyler sormuyordum. Aziz Nesin'e dalmıştım. Mayıs'ta, birkaç ay önce, Berlin'de bir yazarlar evinde biraz ikircikli buluşup, iki günlük beraberlikten sonra da biraz pimpirikli olarak ayrılmıştık. Bu yeni buluşmamızda havasının pek açık olmayacağını sanıyordum. Dışarıdaki kümemizden bazılarının kendisine el vermediklerinden yakınıyor, iç-dış ilişkisinin çok da gerekli olduğunu söylüyordu. Tedirgindi.

Ekber, gölgesi kendi dibinde kilimlenmiş bir kesta-

nenin altında arabasını durdurdu. İndik. Ana kapıdan girmeden, elini duvara doğru kaldırıp "İşte mermer levha buraya konulacak!" dedi. Girdik. Asansörsüz çıkıyoruz. Asansörlerin sosyalizmde de çalışmadığı oluyormuş. Nâzım'ın tabutunun asansörle mi indirildiğini sordum.

"Yeterince geniş işte merdivenlik." dedi. "Hastane asansörü değil ya bu..."

Merdivenin birinci kat sahanlığında durduk. Bir soluk molası.

"Onunla çıkarken de hep dururduk böyle bir." diye sürdürdü. "Burada bir sandalye bulundurduğumuz günler de oldu. Durduğumuz sürece de anlatacak yeni bir şey bulurdu."

Ve Ekber de buldu bana anlatacağı şeyi:

"İki ay kadar önce ölümünden, Nisan ortasına doğru, telefon etti bir sabah. Gel, yazı var. Şiir demezdi, yazı varmış. Geldim. Ne göreyim, bir önsezi mi, bir depresyon ânı mı, hangi dürtüyle olduysa, tutturmuş, kendi cenaze merasimini yazmış. Evet, bu şiirden çıkarılacak ilk şey elbette karamsarlık değil, buram buram yaşam, insan sevgisi, ama... Bak Nâzım, dedim, gel sen bu şiirini yazmamış ol, değil mi ya, yediremiyor, kabul edemiyor insan bunu bir türlü, yapma, ben senden iyimser şeyler bekliyorum hep... Kabul etsek de etmesek de bu böyle, dedi. Dürüp büküp elime tutuşturdu kağıdı. Elim titredi doğrusu, ne diyorsunuz siz Türkçede, adam ölünce bir belge alınır hani muhtardan..."

"İlmühaber belki." dedim.

"Ha, o ilmühaber gibi bir şeydi elimde tuttuğum işte. Nâzım aramızdan alındı kağıdı, senin anlayacağın. Ve böyle bir kağıdı Nâzım'ın elinden almak... Sorma..."

Sormadım daha fazla. Sardık merdivenlere. İkinci kat

sahanlığında yine durduk. Nâzım'ı saygılama duruşu gibi.

"Var mıydı Ekber," dedim, "depresyon denebilecek bir üzüntüsü, problemi, ne bileyim, enfarktüsü çağırabilecek her hangi bir neden..."

"Biricik neden enfarktüsün kendisiydi bence. Hastaydı yüreği bir kere. Ergeç bu oyunu oynıyacaktı. Kedere gelince, Nâzım, 'yarı kalmış türkü'sünün kederinden başka bir şey götürmedi öteye. Memleket özlemiydi bu. Hapiste olduğu yıllarda 'duvarların ötesindeki dışarı' diye, 'dışarının kavgası içinde olmak' diye, olamadığına kahrederek çırpınmıştı; buradaki yıllarında da hep orayı düşünerek 'içeriyle, içerinin kavgası içinde olmak veya olmamak' diye çırpındı. Bundan başka problemi yoktu. Hem uzağa gitmeye ne hacet, işte şiirleri. Adam, ne yandan baksak, yalnız bu kederi söylemiş. Şiirlerinin çoğu bundan kaynaklanıyor. Şiirinde söylemediği ve söyliyemeyeceği bir kederi ve problemi olmadı, olamazdı. Bir şey söyliyeyim mi, onun savaşı da, savaş alanı da, savaş silâhı da şiiriydi. Hiç bir gizi saklamayan ayna. Mihrabı da, duası da, yakınması da, dileği de..."

Artık üçüncü kattaydık. Sağdaki kapıya yöneldik. Yüzü meşin kaplı bir kapı. Eşkenar dörtgenlerin kavuşuk noktaları kopçalı. Alt yarıda bir posta kutusu. Yukarıda bir dilimcik sarı plâka: Nâzım Hikmet.

Ekber kapı pervazı ile köşe arasındaki zile uzandı.

BULGARİSTAN'DAN NÂZIM GEÇTİ

Nâzım Hikmet'in, cinayete eşit bir yargı hatasına kurban edildiğini, toplam onyedi yıl yattığını, İkinci Dünya Savaşı'nı "içeri"den izlediğini, büyük militanlık ve sanatçılığını, çoğu şiirlerini, bir 'Zoya Destanı' yazmış olduğunu, 1950'de haklı protestosunu açlık greviyle vurguladığını, ensonu kurtuluşunu, 1951 Haziranında yurdunu terketmek zorunda bırakıldığını, Sovyetler Birliği'ne sığındığını, Türkiye uyrukluğundan çıkarıldığını vb. Bulgaristan kamuoyu da iyice biliyordu.

> Oniki yıl farkla, bu kurtuluşu, özgürlüğe kavuşması olayını "Tanganika Röportajı"nın dokuzuncu bölümünde şiirce deyimledi. "Hapisten çıkarıldım değil, çıktım." diyordu. "İçerde kendimin, dışarda dostların ve zamanların zorlamasıyle."

Nâzım'ı özgürlüğe kavuşturan "zamanların zorlaması"nın içinde sosyalist Bulgaristan'ın da omuzu ve çabası vardı; Bulgaristanlı dostlarının da katkısı vardı. Bununla, bütün dünya ilerici çevrelerini kapsayan "Nâzım Hikmet'i kurtarma kampanyası"na Bulgaristan'ın katkısı olduğunu söylemek istiyorum. Ayrıntılariyle anlatacak değilim. *Kardeş Evi* adlı romanımda yeterince değindim buna. Giderek, elimi yüzüme alıp, bu omuz ve çabaların içinde benim de bir fiske tuzum olduğunu bile söyledim.

Ben, burada, kişisel ilişkilerimiz çizgisinden biraz ayrılarak, gerekli bulduğum için, birkaç soruna elden geldiğince açıklık getirmek istiyorum.

Nâzım'ın Bulgaristan ziyaretine ilişkin konularda, benim de, bazı düğümleri çözebilmek için, zaman zaman Ali Rafiev'e başvurduğum oldu. Kendisi o zaman Parti Merkez Komitesi'nde. Birkaç işlevden oluşan bir görevi var. Merkez Komitesi üyesi. Seksiyon, bölüm yönetmeni. Parti adına Nâzım'ı konuklama işinin sorumlusu, örgütçüsü. İlkönce 1951'de Nâzım'ın Bulgaristan'dan ayrılması sırasında başvurdum kendisine. Biz o zamanlar partisiz sığınık olduğumuz için, Rafiev'e göre, görevsel ilgi çerçevesinin ötesinde bir değer taşımıyoruz. Dolayısıyle, ilk başvurduğumda, somut olarak Nâzım'ın Bulgaristan'a, Türk ahalisi arasındaki göçü durdurmak gibi bir misyonla gelip gelmediği, bunun için çağrılıp çağrılmadığı yollu soruma belirli bir yanıt vermedi. Bir şeyi söyleşmede iki yan olur ya, adam beni söyleşebileceği yan saymadı. Sonra 1956'da buluştuk kendisiyle Moskova'da, bir de, 1957'de Nâzım'ın ikinci gelip gitmesinden sonra Sofya'da buluştuk yeniden. Sorularımı yineledim. Hem daha da genişleterek. Rafiev bu kez yalnız bazı çıtlatmalarla yetindi. Ancak 1967'den sonraki sürekli beraberliğimiz yıllarında yeterince açıldı ve artık açıkça bildiklerini benden esirgemedi.

Bunların, o soruları yanıtlıyan özeti şu: Bir kere, sorular, bir misyonla gelip gelmediği, giderek Bulgaristan'a gücenik olup olmadığı, hep burjuvazinin kalıpladığı sorular. Bizden olmıyanlar bizi kendi minderlerinde güreşe çekmeye çalışıyorlar hep bu gibi sorularla. Kapılmamak gerek bu oltalara. Onları çekmek gerek bizim mindere. Nedir soru? Niye geldi Bulgaristan'a Nâzım, öyle mi? Yanıt apaçık. O sosyalist Bulgaristan'ın büyük konuğu,

yüksek konuğuydu yalnız. Kurtarılmış mıydı gericiliğin pençesinden? Kurtarılmıştı. "İçerde kendisinin, dışarda dostların, ve zamanların zorlamasıyle". Anhası minhası, kimin ve neyin utkusuydu bu? Nâzım'ın ideolojisinin, barış, demokrasi, sosyalizm güçlerinin, sosyalizmin utkusuydu. Ve bir düşünelim. Kimdi Nâzım? Tarihsel bağlacı gözeterek baktık mı, Nâzım'da, haksızlığa konu olma bakımından, belirli farklarla, bir Dreyfus, bir Sakko ile Vanzetti, bir Lorca yinelenir. Yine aynı bakışla, bir Ritsos'ta, bir Neruda'da Nâzım'ın yinelendiğini görürüz. Öyleyse, işte bizim sosyalizmimiz, Nâzım'ı kurtarma kampanyasında katkısı olan Bulgaristan da, bu kurtarılanı görmek, bağrına basmak, konuklamak istiyordu. Bundan daha doğal bir şey de olamazdı. Nâzım'ın çağrılanması, işte bu karşılıklı isteğin uyumlaşmasıyla kararlaştı. Buna Türk asıllı yurttaşlar arasında "göçü durdurma misyonu" *adını veren biz değiliz.*

Ali Rafiev konuya şöyle giriyordu: "Önce Nâzım'ın Bulgaristan'a geldiği günlerdeki iç ve dış durumu düşünelim. İkinci Savaş'tan sonra, bir sistem, bir topluluk haline gelen sosyalizm hâlâ kuşatmada. 'Soğuk savaş'ın en sıcak sırası. Batı emperyalist ideolojik savaşım merkezleri sosyalizmin her öbeğine ahtapot dokunaçlarıyla girmeye çalışıyor, girebildikleri yerde yuvalanıyor, Bulgaristan'da Türk ahalisinin yaygın bulunduğu kesimlerdeki gibi, konumlarından itilen iç gericiliği de hizmete koşarak, tedirginlik, sosyalizmden hoşnutsuzluk ve somut durumlarda sosyalizmden kaçma, yani 'göç' psikozu yaratmaya, körüklemeye çabalıyor. Türkiye, yeni Bulgaristan'la eski 1925 Antlaşmasını yenilemeye yanaşmıyor. Yalnız bu konuda değil, hiçbir konuda ortak dil bulmak hemen hemen olanaksız. Savaştan sonraki Batı yönsemesi iyice belirginleşen Ankara, sosyalizmin ilk yurdundan tekrar tek-

rar uzatılan anlaşma elini sıkmıyor, 'önce ağamla anlaş' diyerek Washington'u gösteriyor, bu arada Bulgaristan'la da olumlu bir dış politika adımı atası değil.

Ha şimdi bir de böyle bir durumda, Nâzım'ın, konuk olduğu Bulgaristan'da, 'göçü durdurma misyonu' için çarık bağlamasını düşünelim. Yani, koskoca parti, devlet ve hükümet yönetimi, körüklenen bu psikoz durumunda artık soruna çözüm getirme yeteneği ve gücü bulamıyacak kendinde, 'Aman Nâzım, gel, bir çare buluver, şunlara meram anlat!' diyecek, öyle mi? Bir kere Bulgaristan'da içli-dışlı gericiliğin zorlamasıyla yaratılan göç psikozu olayının, genelde bu dediğim uluslararası ortamda, bu ideolojik savaşım ortamında tipik bir lokal sorun olduğunu, bir sınıf savaşımı sorunu, her şeyden önce ekonomik kalkınma ve kültür devrimi yoluyle çözülecek, ama sihirbaz değneğiyle değil, zamanla çözülecek bir ideolojik-politik sorun olduğunu kavramak gerekiyordu. Neden ekonomik kalkınma yolu diyorum, neden kültür devrimi gelişmesi diyorum? Şundan ötürü: Emperyalist propaganda, antikomünist propaganda nereye, nasıl bir ortama giriyor, buna bakmalıydık önce. 'Türk ahalisi arasında' deyiveriyoruz. Genel lâf. O ahali, o ortam ki, sosyalist devrimin devraldığı dönemde yüzde 90'ından çoğu tarım kesiminde, kalanı ancak sanayide çalışmaya yanaşık. Bulgarlar arasında bu oran tam tersi, en azından yarıdan fazlası sanayi kesiminde, giderek bu kesimi hızla büyütecek olan migrasyon, kentleşme mi deniyor ona sizde, köyden kente akın mı, güçlü bir eğilim olarak beliriyor. İşte Bulgaristan'da Türk kökenli yurttaşlar arasında bu oranı değiştirme, dengeleme dâvası çözülmeden, bunun gerektirdiği ekonomik kalkınmanın yanısıra bir kültür devrimi geliştirilmeden, değil

göç sorununu, diğer en küçük bir sosyal sorunu bile çözmenin olanağı yoktur. Bu kesin.

İşte böyle bir durumda istedi Deliorman'a açılmayı. Peki, gitme, etme, diyebilir miydik? Konuğumuz. Her isteği başüstüne. Hapis yatmıştı yıllar yılı. 'Tenekeden çıkan' şiirlerinin nerelere, kimlere vardığını, ne gibi yankılar uyandırdığını anlamak, okuyucusu olan yığını görmek, yazdıklarını bir de onların gözlerinde okumak istiyordu. Bu olanağı kendi ülkesinde bulamamıştı. Bulgaristan'da vardı aradığı. En yakın olanaktı bu. Gitsindi. Görsündü.

Nâzım, böyle, bu niyetle çıktı Bulgaristan gezisine. Gezisi ve temasları boyunca, güncel göç sorunu, amaç olarak değil, konu olarak kendiliğinden girdi araya. Ve Nâzım, her konuda olduğu gibi, bu sorunda da, olanca sağduyusu ve duygusallığıyle yaklaşımını belirtmekten geri durmadı. Ama sorunu çözmek için, dediğim gibi, onun bu 'devrim seferi'nin de, ayrıntıları çok iyi bilinen çabalarının da yeterli olmadığı görüldü."

Ve Rafiev sonuçları şöyle özetledi:

"Hayat, olayların gidişi, Nâzım'a, bu sorunun yüzeyde, sözle, bir çırpıda çözülür cinsten olmadığını, yeni düzenin, sosyalizmin hatası da olmadığını gösterdi. Bu bir. İkincisi, yine de, Nâzım'ın gezisinin ve gösterdiği inandırma çabalarının, duygusallık ve coşkusunun bu ahaliyi iç ve dış gericilik etkilerinin öbeği olmıyacak bir düzeye çıkarmada belirli bir yardımı oldu. Biri, sömüren ve ezenlerin, biri de sömürülen ve ezilenlerin, iki Türkiye olduğu gerçeğini bazı kafalara daha da yerleştirdi."

"O halde," dedim "Bulgaristan'dan nice yüreklerde bir Kerem ateşi yakarak geçen Nâzım Hikmet, buradan memnun ayrıldı yani?"

"Elbette. Parti ve devlet yönetimimiz, onu, daha bir

severek, daha bir sayarak, oğlu gibi, çok değerli bir yoldaşımız olarak uğurladı."

"Öyle olmalı. Çünkü kendisi de 'benim artık bir vatanım daha var: Bulgaristan!' diyebildi giderken. Hem Münevver'e mektup şiirinde 'doğduğun şehir kardeş evim bugün' diyen, 'bilemediğin gibi ağırladı beni, hemşerilerin' diyen de o değil mi?"

"Evet. Doğrusu ya, hesabı bir yana bırakalım, Bulgaristan gereken her şeyi, her olanağı verdi Nâzım'a, elinden geldiği kadar. Uğurlarken, Bulgaristan'ın armağanlarını tümüyle uçağına sığdıramadık da, birazını vagonla gönderdik."

"E bu durumda, o lâflara, 'Nâzım Bulgarlara dargın' yollu lâflara ne demeli?"

"Hadi canım sen de!" diye bastırdı Ali Rafiev. "İşkembeden o lâflar. Kavalın alt deliğinden..."

ÖLÜMÜNDEN SONRA - İKİNCİ

Kapıyı Vera Tulyakova açtı. Açılan kanadın boşluğunda öyle gülümsedi, saman sarısının ve mavi kirpiklerin içinden vuran çapraşık aydınlıklar arasında öyle ışıldadı ki, yine bizim aynalı çarşıya girer gibi oldum.

Tanışıyorduk. İkinci görüşmemizdi bu. Birincisinde, 1960 yazında Moskova'ya dinlenmeye gittiğimiz zaman eşim Yordanka'yla, Nâzım kendisi açmıştı kapıyı böylece, buyur etmişti içeri ve Vera yengemizle tanıştırmıştı.

Ne var ki, tanışmamız buradan da değil, daha önceden, Avrupa'da, görev yerimizde bir süre Nâzım'la beraber olduğumuz günlerden başlıyordu.* Astorya Otelinin fuayesinde oturuyorduk bir akşamüstü. Bana, artık çoktan Peredelkino'dan Moskova'ya taşındığını, bu eve (son durak) yerleştiğini anlatıyordu.

"Gene bir dönemeçteyim hayatımda." diyordu. "Silkinmeliyim, devrim yapmalıyım, yine değişmeliyim. Doktor hanımla saçmaladım gibime geliyor biraz. Doktorum olarak evet, insan olarak da evet, hani oyla de-

* Fahri Erdinç, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin Leipzig kentinde yayına başlayan Bizim Radyo'nun 1958'de kuruluşundan itibaren spikerliğini yapmış ve uzun yıllar bu kentte bulunmuştur. Nâzım Hikmet, Leipzig'e geldiğinde bir villada kurulu olan Bizim Radyo binasının giriş katındaki bir odada kalmıştır. Burada sözü edilen görev Bizim Radyo çalışması, yer de Leipzig'dir.

seler on parmağımı birden kaldırırım, ama... işi karı-kocalığa vardırmakla iyi etmedim..."

Galya'dan yakınıyordu: Fazla titiz, fazla ana, fazla güzel, fazla tatlı olmaya başlamış artık her şey. Tadından yenmiyormuş. Ne oturabiliyor, ne de çalışması çalışmaya benziyormuş... Kendisinden yakınmaydı gerçekte bunlar.

Her şeyi bırakacakmış olduğu gibi, bavulundan başka tek çöp almadan çıkacakmış Peredelkino'dan, o içinde at koştur, o dayalı-döşeli, o müze gibi evden. Her şeyi Galya'ya bırakacakmış.

"Peki, beride yapyalnız mı... hastasın..." dedim.

"Değilim, yalnız değilim." dedi. Ve iç cebinden küçük boy bir resim çıkarıp uzattı: "Yanıyorum üstad, sorma, çıra gibi yanıyor şuram..." –Göğsünü ovuşturdu.– "Bununla işte... Benim sarı dünyam. Sebeb-i mevtim. Çok da akıllı... İki piyes yazdık artık beraber. Daha nice piyesler de yazabiliriz..."

Aynalı çarşı ışıltısı işte ilk o anda vurdu yüzüme. Fotoğrafta yarı profil, yüz çizgileri pek ince olmıyan, şakakları biraz çıkık bir sarışın hanım.

Nâzım'ın beklediğim sorusu gecikmedi:

"Nasıl buluyorsun yengeni?"

"Ne haddime?" diyecek oldum. "Bilmem, münasebetsiz olur." diyecek oldum. "Beğeniler başka başkadır, bir şey söyleyemem." diyecek oldum. Sökmedi, kaçınamadım. İlle yanıt istedi sorusuna.

"Söyle yahu, gerçeği söyle."

Nâzım için kadın konusunda bir tek şiirli gerçek vardı. Şimşek hızıyle çalıştırdım kafamı. Annesi için söylediklerini ve yazdıklarını anımsadım: Nâzım'da Celile hanım "dünya güzeli"ydi; sonra Piraye'li yazılarını düşündüm, o da "dünya güzeli"; sonra Münevver de "dünya

güzeli"dir kendisini ilk kez Boğaz'da gördüğünü söylediği şiirinde...

Ve ben de gerçeği söyleyiverdim yeni yengemiz için: "Dünya güzeli!"

Nâzım da, gayet mutlu, üst dişleriyle dişçinin tüm ustalığını gösterecek kadar gülümsedi. Elimi sıkmaya uzandı.

"Üstad" dedim, "kaç yaşında bu yengemiz?"

Gülücüğü de, eli de yarı yolda kaldı.

"Bunu sormasan, olmaz mıydı?" dedi.

"Söyle üstad, gerçeği söyle."

"Uzatma," dedi, "zehir ve panzehir sentezi işte."

Aralarındaki yaş farkı yirmiden fazlaymış.

*
* *

Vera Tulyakova'ya elimdeki çiçekleri sundum ve Nâzım gibi temennalı bir selâmla eğildim :

"Merhabaaa, dünya güzeli yengemiz!"

Sözcüğümüzü kusursuz söyledi:

"Merhaba..."

Ama ikinci sözcükte, karımın yaptığı gibi, o da çarpıttı: "Buyurum!" Ekber önde, buyurduk.

Önce kapının zincirini taktı yine yuvasına. Anahtar deliği düzeyindeki bu köstek, Rus evlerinin ve apartman dairesi kapılarının bir özelliği. Gelenin kim olduğu sorulup anlaşılıncaya kadar, kapının ancak bir sele aralanmasına olanak veriyor.

Vera zinciri yerine takarken, kapının iç yüzünün de baklavalı-kopçalı deriyle kaplanmış olduğunu farkettim. Arka köşede elbise yükünü almış dikme askının yalnız üç dallı ayağı görünüyordu. Koridor pek daraşmalık değildi. Ekber solda ilk kapıyı açtı.

"İşte çalışma odası..."

"Akber," dedi incecikten Vera, "dur, bir soluk alsın önce konuğumuz."

"Onun asıl soluk alacağı hava burda!"

Girdik.

Vera çiçeği bir saksıya koyarken, Ekber ekledi:

"Yengemizin hemen hemen her gün konuğu var. İki yıldır, gün geçmez, zırrr telefon, Nâzım'ın odasını görmeye gelmek istiyoruz! Ne diyebilirsin? Buyurun, gelin. Gelirler, otururlar, susarlar, Nâzım'ı yaşayıp giderler... Çok geçmeden, çat çat kapı, açarsın, biz bir grup üniversiteliyiz, edebiyat fakültesinden, eee sonra, sonrası Nâzım'ın havasını koklamaya, kitaplarına falan bakmaya geldik... Öyle mi? Siz de buyurun, koklayın... Buyur Fahri, sen de buyur dostum, kokla..."

Karşı duvar boyunca, duvarın kendisi, doğuya mı, batıya mı bakar, kestiremediğim, ama dünyaya açıldığı, Türkiye'ye baktığı kuşkusuz bir pencere. Önünde, tüm pencere boyunca bir yazı masası. Sırtı kapıya dönük otururmuş çalışırken. Solunda, elini uzatınca yetişebildiği etajer kitaplık. O da genişleyip uzuyor sol duvarca. Sağ duvarda da Abidin ve Balaban...

"Masanın özelliği şu ki," dedi Ekber, "üzerinde gördüğün her şey, son çalışmasında bıraktığı gibi, Nâzım'ın doğal dağınıklığınca, olduğu gibi korunuyor."

"Piraye de dokunmazdı onun dağınıklığına." diye geçirdim. "Demek ki, bu konuda Vera da Piraye'yi sürdürüyor."

"Bu Vera'nın benim dağınıklığımı tamamlamasını da seviyorum." dediğini de anımsadım Nâzım'ın. Ayrıntılar belleğimde kendi anlattığı gibi suyüzüne çıktı: "Sabahleyin kalkınca bakıyorum mesela, geceden bıraktığımız masaya. Yarabbi, neler yok! Yemeğin, ekmeğin artığı,

tabak, çatal, kaşık falan doğal. Ama tencere de masada mesela. Sürahi, şişeler, bardaklar falan doğal. Ama şamdan, ya da gaz lâmbası da masada. Daha ne bileyim, hanımın ayakkabısının teki, anahtarlar, ufak paralar, vazo, birkaç kitap, kağıtlar, sigara, kibrit falan keza... Bir gün olsun, yahu bu ne bitpazarı, demedim ona. Bu karışıklıkta bir başka ahenk görüyorum. Yahut hiçbir şey görmiyecek kadar âşıkım..."

Baktım, masanın üzerinde, emektar yazı makinesinden başka, hepsi aynı çuvaldan boşaltılmışa benzeyen kitapların, kağıtların, kalemliklerin, dosyaların arasında, kırmızı sapında beyaz haçlı İsviçre simgesiyle bir cep çakısı gülümseyip duruyordu bana. Tanıdım. Ben de gülümsedim. Ekber gözleriyle, nedenini sordu. Çakıyı kendisine oralarda benim hediye ettiğimi söyledim. Ve, bu işin küçük bir öyküsü de var, dedim.

"Benim de bir çakı öyküm var." dedi Ekber. "Sonra anlatacağım."

Vera hafiften masaya dayanmış, susuyordu.

"Bunu biliyor musun?" –Ekber etajerin camından çekip aldığı bir resmi gösteriyordu.– "Bunu kendi eliyle takmıştı buraya, Tanganika'dan döndükten sonra. Yorulmuştu çünkü cebinde taşıya taşıya..."

"Göstere göstere de yıpratmıştı!" dedim resmi alırken. Bakar bakmaz da anladım, oydu, aynı fotoğraf, "dünya güzeli" dediğim. Ve gözüm elbette fotoğrafın sahibine kaydı. Vera iffetle kızarıyor, gözlerini kırpıştırıyordu.

"Arkasını çevir." dedi Ekber. "Oku."Ben arkasında bir şey yazılı olmadığını anımsıyordum. Ekber, açıkladı:

"Evet, önceleri yazılı değildi. Sonra yazdı eliyle, oku, oku hele, ve kendi eliyle taktı oraya..."

Nâzım'ın tipik yazısıyla o koca anlamlı mikro-şiir'i

okudum: "Gelebilir misin dedi / Kalabilir misin dedi / Gülebilir misin dedi / Ölebilir misin dedi / Geldim / Kaldım / Güldüm / Öldüm."[1]

Vera işaret parmağının etli yerini gözlerinin altına bastırıyordu. Yine de durduramadı. Yanaklarından yaşlar yuvarlandı.

Göz göze geldik. Yağmur sonrası gibiydi gözlerinin içi. O çiçek dürbünü görüntüleri, o sırça top ışıltıları arasında Nâzım'ı seçmek zor değildi. Orada, yerli yerinde durup duruyordu.

Ekber, besbelli havayı değiştirmek için konuyu değiştirdi:

"Çakıyı diyorduk..."

"Haa, anlat." dedim.

"Önce sen anlatacaktın?"

"Benim çakı öyküsü çok kısa. Gördü elimde. Alıp baktı. En çok hafifliği dikkatini çekti. Alüminyum çeliği, Sandoz firması reklâmı olduğunu söyledim. Tirbişonunu, delgisini, öteki limonata ve konserve açacak ıvır-zıvırını açtı kapadı birer birer. Sonunda, vallahi sevdalandım buna, demesin mi? O anda eline tutuşturuverdim: Senin olsun üstad!"

"Yılın birinde de ben bir çakı bulduydum ona." diye başladı Ekber. "Kaybetti onu ya, hikâyesi kaybolmuyor. Bir akşam, geç vakit telefon ettim bizden: Bir çakı buldum sana bugün, rastgele, ama harika, mücevher, birden sevdalanacaksın hani... Aman yahu, sevdalandım bile dedi, çabuk söyle, nasıl çakı o? İşte anlattım, şöyle şöyle, iki yüzlü. E şusu busu var mı? Hepsi tamam. Rengi? Söyledim... Ve ertesi gün buluşacağımız için nasıl olsa,

---

1 İlk dörtlüğü sonradan işlemiş: "Gel dedi bana" vb. biçiminde. (F.E.)

sözü bağlayıp telefonu kapadım... Sen misin? Beş dakika geçmedi azizim. O açtı bu defa telefonu: Ekber? Buyur üstad. Belkayışına takılacak kancası da var mı çakının? Var dedim. Kapadık yine telefonu. Onbeş dakika sonra bir telefon daha: Ekber, hafif mi çakı, hafif mi? Tüy gibi... Hay Allah razı olsun senden, haydi Allah rahatlık versin. Ne rahatlığı birader, çok geçmeden bir daha açtı: Ekber, yahu, anla beni, uyku tutmuyor, şu çakıyı görmeden sabahı edemiyeceğim. Yahu, sen şunu alıp gelsene şimdi, beni seviyorsan hani, bir zahmet... Bin zahmete razıydım onun için. Kalkıp atladım arabaya, getirdim. Sen sevinmeyi görmeliydin artık..."

Gerçekten görür gibi oldum...

MOSKOVALI BİR EVDE TÜRKİYE

Bulgaristan'a ilk gelişinde, bir başka yerde de anlattığım gibi, karşılanmasına katılabildim, ama uğurlanmasında bulunamadıydım. Arada da iki kez görüşebilmiştik. Birincisi, Merkez Komitesi'nde, sığınık arkadaşlar olarak hepimizi kendisine tanıttıkları buluşma. Bir de yolculanmasından bir gün önce, çağrımızı kabul ederek beni mutlandırdığı öğle yemeği. Hepsini topla, görüşmemiz doyumluk değil, tadımlık.

O yılı, 1951'i bitirirken mi, bitirdikten sonra mı, Nâzım Hikmet ilk enfarktı aldı. Hapislik çilesinin birikimi, yaşarcasına sevmenin, ölürcesine yaşamanın birikimi, yani angina-pektoris, ensonu böylece patlak veriyordu. "52'de çatlak bir yürekle dört ay sırtüstü bekledim ölümü" dediği buydu. Bulgaristan'da, Deliorman'da ve güneyde, o Nâzımca kanatlı, coşkulu ve içtenlikli gezinin, onca yuttuğu tozun, harcadığı soluğun, bu enfarktı almasında bir rolü olup olmadığı sorulsa bana, bunu evetle yanıtlarım. Bir adam, çifte yürekle sevdi ve kendini verdi mi, tek yürek elbette yetmiyor, çatlıyor. Neylersin ki, olan olmuş, Nâzım'ı kırağı vurmuştu. Artık sağlığından kalanı katık edecek, rejimli, reçeteli ve perhizli bir yaşam sürecekti. Süremeyecekti daha doğrusu. Sağlık açısından Nâzım'ın asıl dramı böyle başlıyordu.

Yazışmamız yoktu henüz. Ancak, 50'li yılların ilk ya-

rısında, sığınık yaşamımız iç açmadıkça, başımızın çevresinde dolanık soru işareti kırılmadıkça, partimizin bizi araması geciktikçe, bir gün üç arkadaş baş başa karar verdiğimiz işi yapmış, ona grubumuz adına durumumuzu anlattığımız ve beklediğimiz ilgiyi sağlamasını rica ettiğimiz bir mektup yazmıştık. Buna yanıt vermedi. Tekrar yazmanın, hele enfarktüsü almasından sonra, kendisini rahatsız etmek olacağını düşündük. Sustuk.

1956'da ilk kıvılcım belirdi. Ali Rafiev çıkageldi Moskova'dan. Orada parti yüksek yönetim okulundaydı birkaç yıldır. Sofya'da beni evine çağırdı. İçimde büyüyüp duran bir ümitle gittim. Boşa da çıkmadı. İki haberi vardı. İki selâm. Biri Nâzım'dan. Görüşebilseydik iyi olurdu, demiş. Ve sormuş: Gelemez mi? İkinci selâm da S. Üstüngel yoldaştan. *Savaş Yolu* adlı kitabının elyazmasını göndermiş bana. "Çalıştığı yayınevinde basılması görüşüldü, kararlaştı; ancak basıma kendi eliyle hazırlasın, düzelti işine kadar her şeyi kendisi yapsın, gerektiği gibi çıksın kitap." demiş. Bazı sezinlemeler yordamıyle, ben bu ricayı ilk parti görevi olarak benimsedim ve gerektiği gibi yerine getirmeye çalıştım.*

Doğal olarak, o konuşmamızda Nâzım'ı sordum Ali Rafiev'e.

"Sarsık." dedi.

"Sağlıkça?"

---

* S. Üstüngel, TKP Temsilcisi Marat veya İ. Bilen'in kullandığı yazarlık adlarından biridir. *Savaş Yolu*, İ. Bilen'in TKP tarihine ilişkin anılarından esinlenerek kaleme aldığı bir anlatı kitabıdır. İlk basımına önsözü Nâzım Hikmet yazmıştır. *Savaş Yolu* yurtdışında, Türkçe dışında da birçok dilde yayımlandıktan sonra, 1978'de, İ. Bilen'in 75. doğum yıldönümüne armağan olarak Türkiye'de ilk kez Konuk Yayınları tarafından okura sunulmuştur. Fahri Erdinç'in sözünü ettiği yayın, *Savaş Yolu*'nun ilk kez Bulgaristan'da Narodna Prosveta (Halk Eğitimi) Yayınevi tarafından gerçekleştirilmiş Türkçe basımıdır.

"Yalnız sağlıkça olsa... "dedi. Ve ekledi: "Psikolojisi bozuk."

Bir susku girdi araya. Ben artık sığınık yaşamımızda, kendiliğinden sürmeyen bir konuşmayı gereksiz sorularla uzatma çabasından sakınmayı öğrenir gibiydim. "Neden bozuk?" demedim. Kendisinin açıklamasını bekledim. Gözlerinin içine baktım sadece. O da açılmayı sakıncalı buluyor olmalıydı ki, kutuyu açmadı. Kötü bir şey de söylemedi.

"Hep öfkeli." dedi yalnız. "Burnundan kıl aldırmıyor. Ben de rahat vermiyorum ama. Her hafta evindeyim. Tartışıp duruyoruz."

Artık gidip bir görmeliydik. Arkadaşım Ziya Yamaç'la karar verdik. Moskova'ya gidelim, dedik. O zamanlar Balkan Turist kuruluşu Sovyetler Birliği'ne geziler örgütlüyordu. Biz de, Kiyev, Leningrad ve Moskova duraklı bir grup gezisine katılma olanağı bulduk. Ve Haziranda yolculandık.

Büyük şey, uzun bir düşün gerçekleşmesi gibi bir şeydi bu bizim için. Moskovalı hasta hemşerimizi, üstadımızı, ağabeyimizi görecek, konuğu olacaktık.

Trende bu konuyu düşleye düşleye bitiremiyorduk. Ben sevincimle, o yıl, o ay, o tren yolculuğunda olduğu kadar çocuklaştığım bir başka dönem anımsamıyorum. Sesim bile titriyordu.

Moskova'ya vardık. Ve daha o gün, gezi grubumuzdan ayrılarak sorduk: "Bizim Nâzım nerecikte oturmuş?"

"Peredelkino'da." dediler.

"O dediğiniz neresidir?"

"Yazar evleri sitesidir. Eski zenginlerin yazlık evlerinden oluşan koskoca bir sayfiye..."

Ekber Babayev geldi Nasyonal Oteli'ne, bizi alıp üstada götürmek için.

"Hazret" dedik. "Sizin burda hastaya neyle gidilir?"

"Ne gibi? Hem Nâzım hasta değil öyle..."

"Olsun, öyle diyen dillerin dert görmesin hem, ama bizim oralarda olsaydık, nöbetşekeri ile giderdik sözgelişi, bir kese lor peyniriyle, bir kelle peynir şekeriyle belki.. ."

"Say daha," diye takıldı Ziya. "Keçiboynuzu, tarçın, karanfil, zencefil..."

Bulgaristan'dan bazı töresel armağanlarımız, birkaç gülyağı miskalı gibi şeyler vardı yanımızda zaten. Bunlara bir bağlam çiçek katmayı kararlaştırdık. Kattık da. Ve çek ettik.

"Bu Bulgar armağanlarını iyi düşünmüşsünüz." dedi Ekber yolda. "Sever. Tek boncuğa bile sevinir. Evinin, şimdi gidince göreceksiniz, bütün döşemenin, bibloların, duvar süslerinin, ne bileyim her türlü ıvır-zıvırın üç çeyreği Türkiyeli ise, bir çeyreği de Bulgaryalı..."

"Sağlığı nasıl?" dedik.

"Kefeni yırttı çoktan. Doktoru da yanında. Öyle de doktor ki, nazlanmak ve kendine baktırmak için durup dururken hasta olası gelir adamın. Şöyle, üstünde titriyor Nâzım'ın. Çocuk gibi bakıyor ona. Nâzım'ın bütün rejimi ezberinde kadının ve bunu uygulamaktan daha önemli işi de yok. Gak demeden ilâcını koşturuyor, guk demeden suyunu..."

Koca kentin bir bucağından bir başkasına, bir kayın ve akağaç ormanından ötekine girip çıkarak, asfaltlarda yirmibeş kilometre kadar yol aldıktan sonra, o yazlık evler semtinde, açık çivit boyalı bir villanın önünde durduk. Yazlık ama, tomruk istifi tipik Rus evi değil, ahşap. İki katlı. Önünde bir denizi olsa, bizim yalıları, ya da Çamlıca'da bir konağı andırdığı söylenebilir. Bir de çinko damında leyleği, pencerelerinde cumba ve kafesleri eksik. Bahçesinde,

duvardan yukarı boy veren iki ağaç, biri Rusyalı sayılan akağaç, biri de her ormanın hemşerisi çam, kardeşleşmişler.

Günlerden Pazar'dı. Nâzım ve hekim Galya, üzerinden leylâk dalları taşan avlu kapısında karşıladılar bizi. Arabadan indiğimizde, açılan kapı boşluğunu boylu boyunca doldurmuş gördük Nâzım'ı. İlkin dalga dalga saçları ve biraz dolgunlaşmış olduğu dikkatimizi çekti. Sırtında bir denizci fanilâsı vardı. Bu fanilânın mavi çizgileriyle uyumlaşan güleç gözleriyle bakıyordu bize. Yanında, daha doğrusu koltuğunun altında, ev hanımı gibi değil, görevlik giyimli, hekimlik akları içinde bir hanım. Kalkık burunlu. Kaşı-kirpiği yitik, gözleri külrengi, her şeyden önce çocuksu gülüşüyle insanı alıveren bir kadın. O da minnacık. Ve girdiğimiz bahçede hanımelleri, hatmiler, şebboylar, dalyeler, güller, kadifeler, cennet süpürgeleri, hep bizim çiçekler. Lastik çizmeli bir adam gözümüze ilişti bahçede. Geniş kenarlı hasır şapkasını çıkararak bizi selâmladı. Bahçıvanıydı. Alt katın kapı eşiğinde de, irice bir köylü kadın, elleri iki yanında, yerli gelenekçe kuşağa kadar eğilerek selâm verdi. Bahçıvanın karısıydı. (Bunların, Nâzım'ın hizmetinde ve Yazarlar Birliği'nden aylık aldıklarını sonradan öğrendik.)

Bizi aşağıda verandaya açılan oturma odasına aldılar. İçeride öyle bir döşem, öyle bir tertip, öylesine göz oyalayan ve kamaştıran aplikler, döğme demir biblolar ve süsler var ki, gelen konuğun nice özlemden sonra henüz kavuştuğu evsahibine bakmayı unutması bile olası. Ben dalmıştım nitekim. Bir ara Galya'nın, "Oyy, şu saçlara bakın!" demesiyle toparlandım. Nâzım'ın denizci fanilâsını başından yukarı sıyırıp çıkarmıştı. Artık biraz dağılan saçlarını sıvazlayıp okşuyor ve bir yandan atlet fanilâsını

değiştiriyordu. Nâzım da, "Görüyorsunuz halimi" diyen gözlerle bir ona, bir bize bakıyordu.

"Bir saat önce değiştirdin ya kuzum?"

"Ne yapayım," diyordu Galya, "bir saat geçmeden yine terledin işte!"

Ozanımızın epeyce saygıdeğer bir göbek yaptığı gözümden kaçmadı.

"Biraz toplamışsın üstad." dedim.

"Sorma, rezalet!" dedi. "Hele bu fanilâ ile Mişlen'in otomobil lâstiği istifli reklâmına benziyorum herhalde, değil mi?"

"Yooo, o kadar değil."

"Ben görüyorum kendimi, canım. Hayatımda hiçbir zaman, paşa dedemin konağında bile, böyle bakım, böyle besi, böyle kalafat görmedim ki... Ekmek elden, su gölden, sosyalizmin sırtında asalak, yat da yat, topatan kavununa döndüm işte..."

Daha neler söylemedi! Güldük de güldük. Bir şey vardı, hem de kesin: Gülmek, insanoğlunun düşünmekten sonra gelen en güzel işi, Nâzım'a kederden daha iyi yakışıyordu.

"Başka çare yok." dedi nitekim. "Reçeteye gülmeyi de kattık artık... Size bir şey söyliyeyim mi, artık beni karikatürize etmek gayet kolay: Bir patates al eline, yukarıdan iki kürdan batır, iki de aşağıdan, tamam!"

Yine kahkahaları attık. Durulunca, Ekber sordu:

"Senin reçetende yürüme gezileri de var." dedi. "Nasıl, çıkıyor musun?"

"Sorma Babayev," dedi Nâzım, "Şeytan'sız gezi sarmıyor, ne kayın ormanına gidiyorum artık, ne de göle..."

Bir köpeği varmış: Şeytan. Tazı cinsi. Tüylü uzun kuyruklu. Akıllı. Ölüvermiş. "Bakmasını bilemedim" diye ka-

hırlandı yine. Bir deniz feneri gibi, gülüşlerin ışıtmasından, kederin karanlığına geçiverdi. Çelik mavisi gözlerine akşam karanlığı çöktü sanki.

Ve Ekber'in üstelemesi üzerine, köpeği için yazdığı 'Şeytan'a Mersiye'yi okuyuverdi bize.

Galya kaldırdı sonra onu. Vakitmiş. Bir saat kadar uzanıp dinlenmeliymiş. Söyleşimizi akşamüstü sürdürecekmişiz. Bizi akşam yemeğine alakoyacaklarmış. O uykudan kalkıncaya kadar, evi gezebilir, bahçede, ormanda küçük bir gezi yapabilirmişiz.

Ozan gülümsedi çıkarken:

"Görüyor musunuz, reçetede daha neler var!" dedi.

İşte ancak bundan sonra, oturma odasında her şeye enikonu bakabildik. Ekber'in peşine takılarak, yukarıda, çalışma odasını ve doğu köşesini gezdik. Her köşe, her andaç bir masal dünyasından ses getiriyor, memleketi çağrıştırıyordu.

Çalışma odası, çok geniş ve fırdolayı divan, alçacık dolaplar ve duvarlarda demir çubuk askılı raf raf kitaplıklar.

Ortada boydan boya bir masa. Üzerine bir çuha örtü çekilirse, çevresinde rahat rahat bir Cenevre konferansı yapılabilir. Masada, biri en başta, biri ortalarda iki yazı makinesi görülüyor. Tek veya ikişer-üçer kitaplar serpiştirilmiş orasına burasına, rastgele gazete istifleri, kağıtlar. İhtiyaç gerektiği zamanlar, ortadaki makineye Ekber geçermiş. Baştaki makinede kendisi yazacağını yazar, sonra ayağa kalkıverir ve artık oda boyunca iki pencere arasında volta ata ata, Ekber'e dikte eder, böylece Rusça çeviriyi oluştururlarmış. Ekber'e göre, volta atarken, dalıp gittiği, pencereye filan çarptığı da olurmuş.

Harita gibi alt ve üst değneklerine dolanıp açılır Çinli tablolar ilgimi çekti. Bunlarda çatı uçlan çarık burnu gibi

kalkık evler, göller, ağaçlar, böcekler, kimonolu kadınlar başlıca motifleri oluşturuyor. Birinde düpedüz çakırdikenleri çizmiş usta. İnsanın, elime batar mı demeden, uzanıp okşayası geliyor dikeni. Daha öte, Picasso'nun birkaç tablosu. Bilmeceli resimler hep. Öyle gözlerini kısarak değil, belki biraz gerileyerek, aklınla bakacaksın. Ben de öyle yaptım, ama yine de akıl erdiremedim.

Ordan Polonyalı bazı afişlere geçtim. Biri çok sade ve akıl erdirilemiyecek bir yanı yok. Açık mavi bir fon. Kağıt boyunca bir sol anahtarı. Anahtarın dalında da bir bülbül. Bu kompozisyona ad koymak, altyazı falan gereksiz.

> Üç yıl daha sonra, Nâzım'ın Çekoslovakyalı dostu ozan Jerji Taufer, böyle bir dizi Polonya afişine, afişlerin kendileri kadar güzel dörtlükler yazdı. Nâzım bundan esinlenerek 'Gazete Fotoğrafları Üstüne Şiirler'e çıktı. Ben de bunu 'Gazete Fotoğrafları ve Haberleri Üstüne Öyküler'e kadar vardırmıştım.

Duvarda, en görünür yerde, spor takımlarının alıp verdiğine benzer bir üçgen bayrak, ayyıldızlı bayrağımız. Nâzım hapislik maratonunda kazanmış olmalıydı bunu. Kırmızısı gözlerimi okşayıverdi. İyice koyulmuş bir kırmızı: Önce kurtuluşta dökülen tatlı kandan, bir de uğrunda düşenler kefensiz gömülürken nice hain tabutlarına örtülmenin, Amerikalı tarafından yırtılmanın acı utancından oluşan bir kırmızı. Bayrağın solunda da Karadeniz'e gömülenlerimiz: Onbeşlerden üçü.* Ortadaki, resmini

---

* *Onbeşler*: Türkiye Komünist Partisi'nin 10 Eylül 1920'deki kuruluş kongresinin ardından, başta Parti Başkanı Mustafa Suphi ve Genel Sekreteri Ethem Nejat olmak üzere yönetici ve üyeleri 1921 başlarında Türkiye'ye gelerek siyasi mücadelelerini ülke topraklarında sürdürmek istemişlerse de, 28 Ocak'ı 29'una bağlayan gece, Trabzon'dan Batum'a geri gönderilmek üzere bindirildikleri motorda Sürmene açıklarında katledilmişlerdir. Ölenlerin sayısına atfen kısaca Onbeşler olarak anılırlar.

daha önce de gördüğümüz kurucu, gülümseyip duruyor gözlerinin içi.

Daha öteye geçiyoruz. Pencereli duvarın bir diliminde bizim üstadın Barış Diploması. Çerçeveli. Altında açık-seçik bir imza: Frederik Jolio Küri.

Diplomanın yanında da döğme demirden bir kasnağa ilişik Memet'in fotoğrafı. Memet, hıh demiş de babasının burnundan düşmüş. Tümüyle bir kumral gülüş. Bir yanağı çukur. Pencerenin eşiğinde, Ekber'in söylediğine göre, ona gönderilmek üzere alınıp da gönderilemeyen çeşitli oyuncaklar durup durur. Ve bu burkuluş Nâzım'da bir dize oluşturmuştur: "Benim oğlan fotoğraflarda büyür"

Derken, üstadın doğu odasına girdik. Çağrışım, bir şimşek çakımı içinde, beni Ankara'da Abidin Dino'nun döşediği Üçnal lokantasına götürdü ve getirdi. Burada dört duvar, yaygılar, perde, sakız gibi badanalı duvarlar, tahta fırçasıyle yeni sürtülmüş döşeme, her şey, aklık ve temizlik kokuyordu. Dahası, sabun, naftalin, lâvanta çiçeği kokuyordu. Sırayla değil, gördüğüm gibice, sırasız sayacağım: Abajurda bir gaz lâmbası. Yerde Simav hasırı. Minderde bir pösteki. Köşede bir servi sandık. Teneke kaplamasında gagaları bakışık iki tavuskuşu. Memleketten, İstanbul göndermiş sanki ona bu sandığı. Çınnn diye çıngırağı çınlayıp kapağı açılmış. Ve sanki bu doğu odasındaki her şey sandığın içinden çıkıp saçılmış: Çok iri, sarıgülü andıran bir bakır leğen. Kuğu boyunlu bir ibrik. Kıl kilim üzerinde yongaca yeğni bir kasnak. Sülüs yazılı bir gümüş tepsi. Tahta kaşıklarımız dizilmiş tepsiye. Ayna gibi kalaylı döğme sahanlar. Kilimin bir köşesinde kışların ateş vazosu üçayak bakır mangal. İçinde dağlarımız kokulu meşe kömürü. Tahta döşemede sedef kakmalı bir çift nalın. Sedirin önünde nargile. Pencere pervazında bir çangıl kuru mısır. Bir

atlas iğnedanlık. Duvarda deve derisinden bir çift Hacivat-Karagöz. Giderek bir çift çarık... Öyle ki, kulak kabartsak, Üsküdar'dan yeni kalkan vapurun düdüğünü duyabileceğiz. Ve pencereden bir baksak, Kızkulesi görünüverecek...

Merdivenlerden yine alt kata iniyoruz. Büyük bir kalabalık içinde sıkışmış gibi, ayaklarım basamaklara değmeden iniyorum. Ekber, oturma odasında da, özgün bir şeyler buluyor ve gösteriyordu: Bu bizim üstada Biyerut'un armağan ettiği duvar kilimi. Pencere eşiğinden de, çok uzun, çağla rengi boyalı bir tüy alıp gösterdi: Bu da kartal tüyü, Nâzım'ın dividi.

Gösteriyor ve konuşuyordu, ama ben artık duymuyordum. Nâzım'ın bazı dizelerini ya içimden geçiriyor, ya da düpedüz sayıklıyordum: Müze olur bunun burası bir gün. Müze olmak iyi. Müzelik olmak kötü. Olsun. Ama ben de o müzeye bir gün Nâzım içinde yokken girmeye kalkarsam, ayaklarım kırılsın!

Bir şeye iyice inanıyordum: Moskovalı bir eve koca Türkiyemizin tümüyle sığdığını görmüştüm. Nâzım nerdeyse, Türkiye ordaydı. Ve bunun tersi de doğruydu.

*
* *

Galya akşama parmaklığında fesleğen saksıları dizili verandada zengin bir sofra hazırladı. Ayışık bir akşam. Üstad bize votka ikram etti. Kendisi, Galya'ya diller dökerek, ancak bir yudum, dudağını ıslatacak kadar aldı. En iyi mezemiz yarı füme "şproti" balığıydı. Bol da limon. Limonun sözü geçerken, Nâzım'la göz göze geldik.

"Limon burda matah değil Bulgaristan'daki kadar!" dedi.

"Ali'yle limonlu bir çatışmanız olduğunu biliyorum." dedim.

"Çatışma değil." dedi. "Geziye çıkmazdan önce, bir gün Çamkoru yazlığına götürdü beni. Parti konuk evinde öğle yemeğine oturduk. Geldi alabalık. Allah razı olsun, dedik. Ama hani bunun limonu? Dilim kurusaydı, sormaz olsaydım! Bizde bu balığı yoksulların bile limonsuz yemeyeceğini söylemez olsaydım keşki! Kızıverdi seninki. Bulgaristan'da henüz limon bulunmadığını ve nedenlerini anlatmaya kalktı bana. Dur yahu, dedim, lâfa limon sıkma, ben de bilirim ki, vaktiyle, 1924'de Kaplan tarafından vurulduktan sonra, Halk Komiserleri odasında komada iken; Lenin için de, ateşini düşürmeye yardımı olur diye hani, limon aranmıştı her yerde, yabancı elçiliklere bile başvurulduğu, Petrograd'a da sorulduğu halde, bir türlü bulunamamıştı. Ama şimdi, bu kadar yıl sonra, Bulgaristan'da... Neyse... biz de limon sıkmıyalım lâfa... Siz hele bol bol limon sıkın şu balığa. Zira limon gölüne düşse, yine de limon görmedim diyen soyundandır bu çaçabalığı. Bizim hamsinin ağabeyi.."

Nâzım böylece sözü değiştirdi. Ben de değiştirdim:

"Burada, uğruyor mu size Ali?"

"Gelemiyor." dedi. "Hep kavga ettiğimiz için, Galya onu 'istenmeyen adam' ilân etti!"

"Ali bunu çıtlatmıştı." diyecek oldum. Diyemedim. Ekber bacağımı usuldan dürttü. Böylece, Nâzım'ın psikolojik sıkıntısını, "bozukluğu"nu kurcalama, bunun nedenlerine inme olanağı kalmadı. Bir ara eğildim Ekber'in kulağına: "Bu konu tabu ise, başka bir şey sorabilir miyim?" "Bağa sor." dedi. Hangi "bağa" diye şaştım. Ama çabucak kavradım: Ekber, bizim "a" seslisinin "n" sessizi ile heceleştiği "bana" ve "sana" gibi sözcüklerimizi burunsu bir yumuşatmayla "bağa" diye söylüyordu. Türkçemizde biricik kusuru da buydu.

Diyeceğim, biz, Nâzım'ı nekahet döneminde üzmemek ve yormamak için, o konuşmamızda, kendisine partilenme işimizden bile söz açamadık.

O sıkıntıyla birer sigara yakmak üzere Nâzım'dan izin istedik. Galya'ya baktı. Galya da, duman ona doğru gitmesin diye, önce bize yer değiştirtti. Bu arada ozanın arkasına bir küçük peşkir sürdü. Sırtına hırkasını da verdi.

Damdan, kumruların, ozanın buralı şiirlerinde rastlamadığım kumruların "gu-guuuk-guk" sesleri geliyordu. Buradaki Türkiye'yi, Nâzım'ın her nereye gitse torbasının içinde taşıdığı Türkiye'yi, göğünü her gittiğimiz yere tepemizde götürdüğümüz köyümüzü ve kentimizi bu kumru sesleri tamamlıyordu.

*
* *

İkinci görüşme için Peredelkino'ya telefon ettik. Galya konuşuyordu. Hiç ikilemeden ve acımadan, "ateşi var" deyip işin içinden çıktı.

Ne ki, bizim de daha fazla vaktimiz yoktu. İkibuçuk günlük Moskovalıydık yalnız.

"Haydi hacı," dedim Ziya'ya, "Nâzım'la doyumluk görüşmemiz yine bir başka bahara kalıyor!"

Akşamüstü Radi Fiş geldi Nasyonal Oteli'ne. Hiç girişmiriş yapmadan sordum:

"Ne var Nâzım'da? Ne oluyor?"

"Bunalım." dedi tek sözle. "Geçecek."

Gece de, Ali Rafiev, Kiyev garında bizi uğurlamaya geldi. Peronda ayaküstü konuşabildik biraz. Ona da sordum.

"Evet, öyle." dedi. "Ama yakında yine geleceğim Sofya'ya. Orada anlatırım."

ÖLÜMÜNDEN SONRA - ÜÇÜNCÜ

Ekber'den ve Vera'dan, bana, Nâzım'ın nasıl öldüğünü ayrıntılı olarak anlatmalarını istedim.

Ekber dedi, "O sabah..."

Vera dedi, "Üç Haziran yani."

Ekber dedi, "Erkenden kalkıyor..."

Vera dedi, "Her zamanki gibi..."

Bunu defalarca anlatmışlar gibi, böylece, birbirini bütünleyerek, bir yandan beni kapının arkasına götürerek anlatıyı sürdürdüler:

"Tuvalette, mutfakta, salonda oyalanacağı kadar oyalandıktan sonra..."

"Ben nerden nereye geçtiğini, kıpırtısıyla, ayak sürtüşleriyle izliyorum doğal olarak, yattığım yerden, kulağım buna alışık, bir yandan şekerliyorum, sabah uykusu tatlı, biliyorsunuz, bir yandan kahve yapmasını, kahvaltımızı koymasını filan bekliyorum. Derken, kesiliyor bir ara kıpırtısı..."

"Buraya geliyor, kapının ardına..."

"Daha doğrusu, ben dalıyorum bir ara."

"Bu ara, olsa olsa yirmi dakika kadar."

"Fazla değil... Çünkü kulağımla, güdüyle onu izlerken, bir gözümü bir kıymık açarak saati görmüştüm. Bu dalgıdan sıyrılıp kendime geldiğim, ayak seslerinin duyulmaz olduğunu kestirdiğim anda artık yirmi dakika geçmiş bulunuyordu."

"Oysa, Nâzım geliyor, dediğim gibi, kapının ardına, hafifçe aralıyor, zinciri çıkarmıyor ama, sabah hali, yarı çıplak çünkü, elini aralıktan kapının dışına, posta kutusuna uzatıyor, postayı yoklayacak, gazeteleri alacak en azından..."

"Bu onun sabahleyin ilk işi. Penceremizi açmak gibi, bahçemize, güneşe, dünyaya, bildik ve bilmedik bütün insanlara..."

"Bir şiirinde 'Sovyet insanlarından her gün mektup gelmese' der ya.. Geliyor değil, yağıyor çünkü mektup, üniversite öğrencilerinden, işçilerden, kolhoz üyelerinden, sanatseverlerden, hevesli gençlerden, yurdun içinden ve dışından 'her kilometrede' ve 'her deniz milinde'ki dostlarından selâmlar, sevgiler, sorular, düşünceler... Bu mektupların çoğu, Nâzım'ı, 15 birlik cumhuriyetinin, özerk cumhuriyetin ve özerk yörenin her birinde, şu veya bu fabrikaya, fakülteye, okula, okumaevine, kolhoza, maden işletmesine, yapıyerine çağırır. Mektup vardır, Nazım'm seyredilen bir piyesinden izlenimler getirir, eleştiriler getirir, sorular getirir, açıklamalar ister. Mektup vardır, gelecek çalışma plânlarını sorar. Mektup vardır, sağlık durumuyla ilgilenir, günlük yaşamının didiklenmedik yerini komayan sorularla doludur. Mektup vardır, Anadolu'daki gibi, bir ucu yanık çıkar, nice gözyaşı damlamış çıkar, gülyaprağı çıkar zarfın içinden, belki bir tek sigara çıkar... Nâzım aldı mı bir böyle uzanıp da postasını, artık güneş evin içindedir; kuş seslerinden makine ve traktör uğultularına kadar, okul zilinden tren ve vapur düdüklerine kadar, bebek ağlamalarından silâh seslerine kadar, olanca türküleriyle, telli kavakların ipiltisine varıncaya dek tüm devinimleriyle dünya ve insanlar bu odanın içindedir. Kahvesinin dumanı ile terebentin kokusu arasında,

kahvaltısı ile ajans haberleri arasında, gazeteleri ile mektuplar arasında, hepsini birbirine karıştırarak daldığı bu dakikalarda, artık Vera'nın 'Nazim!' demesini bile (evet, Nâzım'ı i'li söyler gerçekten) duymaz olur. Ayıramazsın onu mektuplardan, hepsini okuyacaktır sıcağı sıcağına."

"Mektup okurken, kendisini yemeğe çağırmamı bile istemezdi. Koyduğu biricik yasak buydu."

"Buraya kadarı aslında benzin alması gibidir onun sabahları. Günü, koşusu, kavgası böyle başlar. Tıraş olup yıkandıktan sonra, hemen, bir makinelitüfek arkasında yer alır gibi, yazı makinesi başına geçecek. Çok ciddi, çok öfkeli, kendi deyimiyle 'ana avrat söğer gibi, azgın bir hayvanı döğer gibi' çalıştıracak makineyi... Bu arada kırk kere telefona koşacak, bir rejisörle, bir redaksiyonla, bir tanıdığı, bir okuru ile bağıra çağıra konuşacak. Benimle bir çeviriyi tartışacak. Gelip gidenler olacak. Vera'ya her fırsatta, ikide bir balım-gülüm derken, çarşı pazardan neler alınacağını söylemeyi de unutmıyacak. Keyfi yerindeyse, aşçıbaşılık da yapacak: Belki bir soğanlı yahni, bir imam bayıldı, bir salata, bir peynirli pide, bir üzümlü çörek... Akşama, bir konser, bir tiyatro, bir konukluk... Ne diyorduk?"

Vera dedi: "Postayı yoklıyacak, gazeteleri alacak, diyorduk..."

Ekber dedi: "Kapının bu aralığından, sağ eliyle uzanarak aldığı postadan, tek gazeteyi açamadan, tek mektubu okuyamadan..."

Vera dedi: "Hepsi saçılıp kalmış buraya..."

Ekber dedi: "Çünkü tam posta kutusundan elini çekerken, içeri çekilirken olmuş ne olduysa..."

Ekber burnundan soludu. Sonra sürdürdü:

"Böylece penceresini dünyaya ve insanlara açarken,

eli onların ellerine değerken, onlardan selâmlarla, teşekkürlerle, çağrılarla kucağı doluyken, birden, tırpanla biçilmiş gibi çözülüyor dizleri, su diyemeden, Vera da diyemeden, şöyle dönüyor, sırtıyla dayanınca kapı kendiliğinden kapanıyor, ve Nâzım, sırtı kapının deri kaplamasından ayrılmadan sürtünüp sıyrılarak, şu dibe yığılıp kalıyor. Oturuk, bacakları uzanık, kolları iki yana düşük, gazete ve mektuplar önüne saçık, ve 'mavi gözlü dev'in mavi gözleri yarı açık..."

"İşte o her saniyesi yazgısal yirmi dakikanın yirmincisi bu. Fırladım yataktan, 'Nazim!' dedim, kıpırtı yok, ses veren yok. Salonda her sabah oturuk-uzanık gazeteleriyle yuvarlanıp durduğu divanda göremeyince kendisini, hemen mutfağa geçmek için koridora doğrulunca, burada, Akber'in dediği görünüyü tam karşımda buldum. Giderek, bu elbise askısı da, sıyrılıp yığılırken, can havliyle tutunmak istemiş olmalı ki, üstüne doğru yanlamış elbiselerle, gövdesinin yarısı görünmüyor. Çığlığı koparark koşup askıyı kaldırdım önce. Ve Nazim'in mavi dünyasıyle göz göze geldim. Bilmiyorum ne oldu, ölüm yirmi dakika önce gelip çattığı halde, gözleri işte o andan sonra yavaş yavaş kendiliğinden kapandı. İkisi de sustu.

"Sonra?" dedim.

"Sonra kel fayda?" dedi Ekber. "Vera bağa telefon etti hemen. Ben de cankurtarana, 'ölü diriltenler'e telefon ettim..."

"Onlar da yirmi dakika sonra yetiştiler..."

"Ve diriltemediler desenize?"

"Olur iş mi? Diriltme, krizin çattığı andan beş dakika sonrasına kadar olası. Ötesi artık... boşuna."

"Ötesi artık 'Cenaze Merasimim' şiirinde yazdığı gibi herhalde?"

"Aşağı yukarı... Kaldırıp şu divana uzattık. Çok usluydu yattığı yerde. Onu hiç bir zaman öyle dingin görmediydim... "

"Demek..." dedim sayıklarcasına, "1963, Haziranın üçü. Ama hangi saate kaç kala, ya da hangi saati kaç geçe?"

"Dakikasını tam söyleyebilir miyiz, bilmem..."

"Söyleyebilseniz, iyi olur." dedim. "Şiirimizin ve dünya şiirinin büyük öksüzlüğünün başladığı dakika çünkü o."

Salonun yemek bölmesinden Vera'nın sesi geldi. Bizi masaya çağırıyordu. Oturmasak da, ayakta da olsa, Nâzım için birercik içecektik.

Ekber ayaklı votka kadehlerini silmece doldurdu.

"Biz sana aslında bir ölümsüzlüğün nasıl başladığını anlattık." dedi. –Kadehini kaldırdı.– "Nur içinde yatsın!"

Ve dudağına götürmeden, kadehten bir yudum kadarını, yani yerli gelenekçe rahmetlinin payını, kül tablasına döktü, sonra kalanını tepesine dikti.

Vera da öyle yaptı. Ben de...

*
* *

Dönüşte, arabada, Ekber, kulağımın epey alışık olduğu o doğal, ama biraz çabukçu, biraz da peltek konuşmasını sürdürüyordu. Günlük beraberliklerimizde, saatlerce uzarsa eğer bir konuşma, kim olursa olsun, ötekinin kafasını şişirebilir biraz, yorabilir, nokta konacak yeri bekletebilir, "azıcık susalım" dedirtebilir. Ekber öylesi değildi, bunu dedirtmiyordu.

Bir şey hazırlamış ki kafasında, birden girdi:

"Onun bırakıtı içinde, yığın yığın elyazıları arasında didinip duruyorum," dedi. "İkinci mesleğim oldu bu artık. Birinci de diyebilirsin. Onbir şu kadar yıllık çalışma arkadaşlığımız boyunca, tek sözcük, tek satır yazdığı ka-

ğıtlardan tut da, üç-beş çizgiyle portreler karaladığı parçalara kadar, her şeyi elinden alıp ya da çöp sepetine bile eğilerek görmeden toplayıp sakladığım için, bırakıtını da artık kendi cebim, dosyam, çantam gibi tanıdığım için, kesinlikle söyleyebileceğim..."

Ben artık "ne söyleyecek ki" merakına düşmüştüm. Ama gecikmedi:

"Yarım şiiri, bitiremediği şiiri yok. Yazılış yılını, gününü saptayamadığımız var, adını koymadığı şiiri var, ama yarı kalmış şiiri geçmedi elime. Oysa romanı var bitiremediği, başlayıp da bıraktığı daha doğrusu, piyesi var yarı... Hani sen evde 'Türk şiirinin, dünya şiirinin öksüzlüğünün başladığı dakika' gibi bir lâf ettin ya, doğru söyledin, katılıyorum ve bunu bir başka türlü söylemek istiyorum şimdi: Şiiri yarı kalmadı, bu özel yanı, somut yanı işin, ama genelde, bir bakıma Türk şiiri, dünya şiiri yarı kaldı o dakikada..."

Sustum ben de bu söylenenlere katılma anlamında. Bir göğüs geçirdi Ekber. Gözümün ucuyle de acı-buruk gülümsediğini farkettim.

"Hem yalnız şiir mi yarı kalan..." dedi.

Sordurmadan da getirdi ötesini:

"Sürdürdüğü birçok tartışmanın içinde, bizim baklava tartışması da yarı kaldı. Hoş, ölmeseydi de, bitirebilecek gibi değildik bunu.."

"Nesini tartışıyordunuz baklavanın?" dedim.

'Otobiyografi' şiirinde dediği doğru: Başkaları ne bilirlerse bilsinler, kendisi ayrılıkların, hasretlerin çeşidini bilirdi, balıkların da, yemeklerin de, tatlıların da..."

"Sen onu bırak, renklerin hele..." dedim.

"Haklısın." dedi. "Ben başlangıçta, daha şiirlerinin çoğunu tanımadan, mektubuna veya şiirine tarih koyarken

ayları karıştırdığı gibi, renkleri de pek ayırdedemediğini sanırdım. Resimle, yağlıboyayla ilişkisini nedense ikinci plâna bırakırdım. Oysa..."

"Derya adam renklerde, birader! Yalnız olağan renkler, bir havai mavi, bir ebruli, bir eflâtun, bir lâcivert, giderek, ne bileyim, bir külrengi karışık gümüşsü, bir tozpembe, bir saman sarısı filan değil yalnız..."

"Ya Piraye'nin bazı mektuplarını şiire geçirdiği, şiirlediği denemelerde..."

"Ayşe'nin mektupları yani..."

"Evet, hükümlü Halil'in aldığı mektuplar olarak kattı onları *Memleketimden İnsan Manzaraları*'na. Nedir orda, yedinci mektupta, onüçüncü mektupta herhalde, o komşu Cemilânım'ın, ressam hanımın evini anlatırken, 'o tatlı ve yumuşak' renkler diye sıraya dizdikleri?"

"Renkler ziyafeti çekiyor." dedim. "Yağlıboyayı biliyor, pasteli biliyor çünkü adam. Tuvali tanıyor, tuvalde boya karmışlığı var, renk bulmuşluk, karmaşık ve bileşik renkler yapmışlık desem de olur..."

"Doğrusu, ben orda okuyuncaya kadar, öyle renkler bilmiyordum."

"Aklımda." dedim. Ve saydım bazılarını: "Şarap tortusu, gülkurusu, yavruağzı..."

"Çeşitli karyağdılar, pembeler." diye ekledi Ekber.

"Limonküfü, camgöbeği, zümrüt yeşil, göğem moru..."

"Şarabinin, kızılın, turuncunun nüansları. Biraz da gazel yaprağı... Daha sayayım mı? Süzmebal, açıkkestane, kazkakası, devetüyü, kavuniçi..."

"Canımın içi Nâzım!"

Ekber'in ta içinden gelmişti bu ünlem.

"Sen bir şey diyecektin?" diye uyardım.

"Diyeceğim, yemekleri de, tatlıları da bu renkler kadar bilirdi. Vaktiyle, İstanbul'da, Tepebaşı'nda galiba, sırf en özgün saraylı yemekler servisi yapılacak bir lokanta açmak istediklerini de anlatmıştı bana. Yalnız tatmadığı değil, bilmediği yemek de yok gibiydi. Kafasında bir de koskoca mutfak kitabı vardı diyebilirim."

"Baklava da bunun içinde..." dedim.

"Ha, baklavayı, bizim baklava tartışmamızı diyecektim. Daha tanıştığımız, çalışmaya başladığımız yıldan tutturdu: Bizim baklava gibisi yoktur! Ben kendi bildiğimi okudum: Bizimki gibi yoktur! Hani, baklava dedin mi, ikimiz de gayet tatlı birer milliyetçiyiz. Bir anlatması vardı sizin baklavayı, yufkasını, yağını, cevizini, pişirme ustalığını, ağızda erimesini, bal akıyordu ağzından ballandırırken. Ben de Azeri baklavasını övmekte ondan aşağı kalmıyordum. İyice cepheleştik. Başka işimiz yoksa, ille bu tartışmayı sürdürüyorduk."

"İki inatçı masalı."

"Üstüne bastın. Köprüden düşeceğiz nerdeyse keçiler gibi... Ama bir gün kestirip attım: Üstad, sen bu dediğini, delip de huniyle de akıtsan, benim kafama sokamazsın. Kabul etmem. Bir dediğini iki etmem, ama bunu ederim. Hakem bulalım, dedi. İstemedim. Mutfak kitabından okudu. Dinlemedim. Derken..."

Ekber yine o acı-buruk gülücükle başını iki yana salladı. "İlâhi Nâzım..." dedi. Ötesini fazla bekletmedi.

"Yılın birinde Bakû'deyiz beraber. Hemen işi örgütledim, baklavanın en ustasına, en iyisini yaptırıp, Nâzım'ı buyur ettim. Ye bakalım. Yedi. Söyle şimdi bakalım. Köşeye sıkıştırmıştım. En azından olumsuz bir diyeceği olamazdı bu baklavaya. Ama yine de çıkış yolunu buldu: Tutanak yapalım, dedi. Oturduk, baklavanın niteliklerini,

ağzımızdaki tadı bigüzel tutanağa geçirdik. Ama sonunda bir kayıt koydurdu: Ağızda tam erimiyor! Ve ancak bu kayıtla imzaladı tutanağı. Bir gün bana Türkiye baklavası yedireceğini, o zaman yeni bir tutanak yapacağımızı söyledi. Ona kalırsa, ben er geç mat olacaktım. Tartışmamız da sona erecekti."

Bir yağmur başladı birden bindiren. Ekber silgeçleri çalıştırdı ve sürdürdü:

"Erecekti ama, ermedi işte. Paris'e gittiler, biliyorsun. Vera'yla. Dönecekleri gün, Paris bu, orada her milletten ve herkesin her istediği bulunuyor. Türk baklavası bulmuş. Müthiş de sevinmiş. İşte bu sefer yandı Babayev, demiş. Aklısıra, bahsi kazanacak. Hemen iki kutu baklava almış. Bağa getiriyor demek. Uzatmayalım. Uçmuşlar Paris'ten. Daha uçakta, kutunun biri bizim, aç da bir ucundan başlayalım, tadına bakalım şunun, demiş. Bakmışlar. Kendi deyimiyle hârıka (hârika demezdi). Gözlerini süzmüş. Ama, tadına bakmakla yetinmemiş, tadına varmak istemiş gerektiği gibi. Varmış da. Kutuyu çabucak boşaltmışlar. Artık arada bir dudaklarını şaplatarak, Vera'ya, beni bu sefer nasıl susturacağını, nasıl teslim olacağımı filân anlatmaya başlamış. Fantezisi müthiş çalışıyor elbette. Keyfinden dört kat oluyor. Gülüyorlar. Derken, soruyor Nâzım usuldan: Vera, öteki kutuyu açsak, ucundan, ikicik alsak, farkına varmaz değil mi Babayev? Varır, ayıp, hediye götürüyorsun. Nâzım üstelemiş: Canım, öteki lokmaları biraz ayırıp doldururuz iki baklavanın yerini. Ruhu bile duymaz. Ver sen. Vera ne yapsın, açmış benim kutuyu. Önce ikicik, sonra ikicik daha derken, çabucak yarıyı geçmişler. Moskova'ya yaklaştıkları sırada, Nâzım bir elini yüzüne alıp, bir özeleştiri yapmış: Vera, valla, sahiden hata ettim. Hediyeye ilişmeyecektim. Kabahat bende,

karıcığım. Boynum kıldan incedir. Ama Babayev'e mahçup olmak da istemem hani. Bu kutu böyle gitmez. E-eee? Gitmez, çünkü anlar şıp diye. Ve bize utanmak düşer. İyisi mi... Ee, iyisi mi? En iyisi, biz bunun ötesini de yiyelim çabucak şurda. Unutalım. Ve bu hediyenin lâfını etmiyelim kendisine. Olur mu? Sen ne dersen o olur, demiş Vera. Artık kutunun tekmilini oldurmuşlar... İnan azizim, uçak indi, geldi, durdu, merdiven verildi ve açılan kapının boşluğunda, ilk yolculardan sonra, eğilerek sahanlığa çıkan Nâzım da göründü. Daha oracıktan, kardeşim, beni aşağıda, merdiven ayağında görür görmez, ilk basamaktan bağırdı: 'Yahu, Babayev, buraya kadar geldiğine zahmet ettin kardeşim, biliyor musun, ben az kalsın sana baklava getiriyordum!' Benim elbette olup bitenden haberim yoktu, yüzüne safiyetle bakakaldım. Sonradan tövbeyi bozup her şeyi anlattılar artık. Ve böylece..."

Bu "böylece"nin ötesi gelmedi. Ekber yutkunuyordu. Yanağından, dişlerini iyice sıktığını farkettim. Elinin tersini burnuna bastırdı ve herhalde duyduğu incecik sızlamayı gidermeye çalıştı.

"Böylece," dedi ensonu, "bizim baklava tartışması da yarı kaldı ölümüyle, azizim. Tut ki, onsuz, ben kendim yarı kaldım."

Otomobili otelin önünde durdurdu. Ayrılırken, öpmeye uzandığımda, kırkık saçlarının ne kadar kırçıllaştığını ilk kez farkettim. Yanağındaki bizim Halep çıbanına benzer iz biraz daha büyümüş gibiydi.

BUNALIMINI KENDİSİ YARATTI

1957 yılbaşından epey sonra geldi Ali Rafiev. İlk fırsatta buluştuk. Evindeydik yine. Kuralı bozmadı. Votkayı kendi eliyle getirip masaya oturttu. Mezeyi, enli sucuğu "öksüz doyuran" dilimiyle doğradı. Kadehleri doldurdu. Ve başladı.

"Yahu, arkadaş, bu sizin Nâzım, bu bizim Nâzım... Kanlı bıçaklı olduk orda be... Bunalımsız yaşıyamaz sanki... Yoksa bunalım, kendisi yaratır. Bu böyle. Nâzım'ınki, suç değil, bilinçli hata değil, namuslu heyecanına kurban oluyor adam...

Bir kere, Yirminci Kongre'yi sonralayan aylara, yıllara çok sarsık çıktı. Lenin'e tutunmasaydı dört elle, kendisi böyle diyor çünkü, tutunmasaydı, düşebilirdi, o kadar sarsıldı. Neden? Biliyorsun, kongre, kişiye tapmanın, kişiyi putlaştırmanın içyüzünü açıkladı. Putlaştırma hatasının zarar bilânçosu büyük, sorun büyük, şaşıp kalmalar büyük, kimilerinde düş kırıklıkları da büyük. Ama Bolşevik Partisi de güçlü, cesareti büyük. İçte ve dışta, düşün, bir iç demokrasi sınavı veriliyor. Parti, "kol kırıldı yen içinde"yi uzatıp da işi kangrene vardırmaktan sakınmaya, ya da kangrene varan yeri kesip atmaya karar vermiş. Gücünü açık davranmaktan alıyor. Daha doğrusu, bu davranışı gücünden kaynaklanıyor. Deşiyor. Araştırıyor. Kanıtlamalara gitmeye çalışıyor... İyi ama, iki yanı keskin

kılıç. Bu açıklamalar, kimilerinde uyandırdığı düş kırıklığı ölçüsünde nihilizme açık, anarşizme açık kuşkulara da kaynak oluyor. En azından kafalarda çeşitli sorular doğuruyor, bunların söylentisi yaygınlaşıyor.

Nâzım'ın bunların dışında kalması olanaksız. O her zaman gerçek Moskovalı olmuş, yani Moskova'nın sosyal, siyasal ve sanatsal yaşantısına hep balıklama dalmış. Bu katılmayı da mutluluk saymış oldum olası.

Kalabalık bir çevresi var. Evi arı kovanı gibi işliyor. Gelen, giden, en zorlu sayman bile hesabını tutamaz. Hepsi bir boydan bir soydan da değil. Rejisörler, yazarlar, ozanlar, artistler, gazeteciler, bilginler, üniversite öğrencileri... Ve o dönemde, her buluşmada, her yığıncada, baş konu bu: Kişiyi putlaştırma. Ve zamanımızın diğer bütün güncel sorunları. Sanat akımları. En çok da, şiir, tiyatro...

Bak beri, dedim Nâzım'a bir keresinde. Çatlak sesler var bu soru üretenlerin arasında. Eleştiri dedin mi, lâfı tozutuyorlar yalnız. Yok, Leninci demokratik ilkeler neden işletilememiş? Yok, sosyalist demokrasi, söz özgürlüğü kağıt üzerinde kalmış. Yok, uygar cesaret gösterilseymiş, putlaşmanın karşısına vakitlice dikilebilen olsaymış... Tehlikeli şeyler bunlar. Hem de çok. Pek konuşmayanlar da var aralarında. Hele şurda, divanda uzanıp da, yalnız dinleyen, kaskatı susan da var. Dikkat et. Valla, atanı yandırırlar!

Ben böyle dememişim sanki. Bir başka Pazar, yine onlardayım. Bu defa şairler çoğunluk. Ve çoğu genç. Kimileri de modernist ve düpedüz kulis şiiri üretiyor. Bu dediğim, bence, proleter-devrimci şiiri yapı iskelelerinden indirme, kırsal kesimden, deyiver ki yaşamdan sürüp çıkarma yanlısı, sosyalist gerçekçi özünü boşaltma yanlısı şiir. Biri, Neruda'nın sözünü, 'gerçekçi olmayan şair ölür; ama yal-

nız gerçekçi olan şair de ölür' dediğini tekrarlıyordu ilke olarak, daha doğrusu çarpıtıyordu. Mayakovski bile yoktu ona göre. Ve kalıbımı basarım, böyleleri, bir gün, Nâzım'ı da, şiirde klasik kuralları, vezni, kafiyeyi atıyor, şiire anlatıyı, süjeyi, diyalogu, konuşmayı getiriyor diye yok sayabilirlerdi. Adamlar, bunların yerine Nâzım'ın şiire getirdiği yeniyi görmüyorlardı. Ama Nâzım işte bunu kestiremiyordu. Diyecekleri vardı kendilerine göre, desinlerdi. Sarı defterini koynundan çıkaran, henüz basılmamış ve basılmayacak olan şiirini Nâzım'a okuyordu. O da dinliyordu. Birazını ben de dinledim: Radikal, ziyadesiyle eleştirisel, küsük, karamsar, dili diken, aşırmalı şiirler. Fazla çıplak, sırıtık, sivri kalmamak için, kâh Ezop dilini yeğleyen, kâh soyutlaşan, bilmeceleşen şiirler. Nâzım, oluşunda çığır açan adam; bağlanmalı şiirin, partisel-devrimsel işlevli ve bildirili şiirin temsilcisi. Ötekilerinki ise, güdümlü bir şey. Peki, Nâzım bunu bilmiyor mu? Biliyor. Görmüyor mu ne yapmak istediklerini? Görüyor. Mürekkeplerine bulaşık suyu karışabileceğini sezmiyor mu? Seziyor. 'Yahu, öyleyse ne işin var senin bunların kulisinde?' dediğim zaman da, 'Sen karışma.' diyor. Birbirimize giriyoruz. Giriyoruz ama, o divanda uzanan, aynı minval üzere susuyor. Ona dönüyorum bu defa. Yahu, diyorum, bari sen ağırlığını koy, meram anlat arkadaşına. Bırak, diyor, bırak da bildiğini okusun... Nâzım'ın yanında söylemedi, ama daha sonraki konuşmalarından anladım ki, adam seyre bakmaya bayılıyor, Nâzım'ın nerde sendeliyeceğini kolluyor. Sendelediğini gördüğünde ne yapar, hemen koluna girip de dengelenmesine yardım eder mi, yoksa daha da iteleyip düşürür mü, bilmem.*

* Ali Rafiev'in burada kast ettiği kişi o sıralar TKP Temsilcisi olarak Moskova'da bulunan Marat, yani İ. Bilen'dir.

Çok geçmeden, bilindiği gibi, parti, kişiye tapmayı ve putlaştırılanın zararlarını açıklama işinin, içte ve dışta olanca yankı ve tepkisini dikkate alarak, gereğinden fazla ileri gidildiğini saptadı. Karar yeniledi. Dizginleri biraz kastı. Yön değil, yöntem düzeltmesi yaptı. Tek sözle, özeleştiri ve düşmana ipucu verme rizikosu arasında bir denge aramayı düşündü. Bu işi deşme çalışmalarını bir özel komisyon uğraşı çerçevesinde sınırladı. Kötücül davranışlı olanlar, kuşkucular, buna 'gerileme' adını vermekte, 'ürküntü var' demekte elbette gecikmediler. Bu da ikinci hata idi. Bereket versin, Nâzım burada bir silkindi, kendine gelir gibi oldu. Ne yazık ki, ödün verdiğini anlama ve yeterince toparlanma fırsatı bulamadan, Polonya'ya, Yazarlar Birliği Kongresi'ne çağrılandı.

Kişiyi putlaştırmaya ilişkin açıklamaların ardından tepkilerin en çok mayalandığı bir öbek olarak, Polonya epey tehlikeli sayıldığı için, orada belirli çevrelerin Nâzım'ın önünden daha fazla yuvarlanacaklarını, onu daha pervasız bir tutuma itebileceklerini kestirdiğim için, kanlı gibi yalvardım kaç kere: Gitme, dedim. Ha o kongrede bulunmayıver, dedim. Baktım, dinlemiyor. Galya'yı sürdüm üzerine. Onu da dinlemedi. Divandaki adamı harekete getirmek istedim. 'Şey'i ve 'şeysi' bol bir sürü lâf edip, hiç bir lâf etmemişe vardıktan sonra, yine 'bırak ipini üstüne' demeye getirdi.

Ve 'sarsık' gitti Nâzım Varşova'ya, 'bozuk' döndü. Korktuğumuz başımıza gelmişti: O kongrede kuşku kaynaklı tepkiler korosunun 'solistler'ine özenmedi, ama susmayı da beceremedi. Konuşturdular. 'Sizdenim' dedirttiler. Anti-Sovyet bir kampanya açanlar, bu tutumun doğurabileceği sonuçları kestirdikleri için, kendisine 'ikinci uyrukluk' da adadılar orda. Gerekirse alırım, dedi. Anamın atası Lehistanlıdır, dedi. 'Borjenski' olurum, dedi.

'Beğendin mi yaptığını?' dedim dönüşünde ona. Dedi ki: 'Bana bak, en korktuğum şey yozlaşmadır. Bir yanılgı varsa ortada, düzeltilecekse, ben bunun kavgasının dışında seyirci de kalamam, içinde olmak isterim, katılmak isterim bütün varlığımla buna. 'Peki üstad,' dedim, 'katılma diyen mi var?' 'Var.' diyordu. 'İşte, uzağa gitme. Yirminci Kongre üstüne şiir yazdım. Verdim. Çıkmadı. Komünistlere bir çift söz, diye şiir yazdım, çıkmıyor. Hacıoğlu Salih'im de çıkmadı... *İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu* piyesim takıldı. Oysa...'

O işte böyle konuşuyor ve... divan susuyordu.

Şu var ki, Nâzım'ın bu hava içinde, Macaristan olaylarında ikircime düşmesi kadar doğal bir şey olamazdı. O olaylar, her şeyden önce, bazı kardeş partileri, tek tek partilerde belirli çevreleri, kişileri bile şaşırtmıştı. Kargaşanın ilk döneminde, işin karakteri bakımından, kargaşayı yaratan ve yöneten güçler bakımından henüz yeterince bilgi ve açıklık yokken, herkes, hele aydınlar, birbirine soruyordu: 'Ne oluyor?' Yapabildikleri yorumlar gerçeği yansıtmaktan uzaktı. Antenlerdeki propaganda ise, karşı-devrimin utkusunu sağlama peşinde, kamuoyunu şaşırtmak için, elinden geleni yapıyordu.

Aydınlar dünyası boyutlarından Nâzım'ın küçücük dostlar çevresine kadar, her ortamda, sorun üzerinde kafa yormaya ara verilmiyor, yorum aranıyordu. Karşı-devrim denemesini, sosyalizmin ilk vatanındaki şahsa tapma olayının, kişiyi putlaştırmanın açığa vurulmasının bir tepkisi sayan, doğurduğu kuşku ve güvensizlikten kaynaklanan bir patlama sayan görüşten, bunu sosyalizmin Sovyet modeliyle –yerli koşul ve özellikler dikkate alınmadan– basmakalıp uygulanmasının sonucu, aydınları önemsemezliğin, küstürmenin sonucu olarak gösteren yorumlara

kadar, gerçeğe yaklaşan ve gerçekten alabildiğine uzak yorumlar vardı. Nâzım da, nesnel durumda duygularının buyruğunda bir militan ozan olarak, bu çalkantılar içinde sözü dudaktan esirgemeden konuşarak doğruyu arıyordu. Bu nedenle, ancak sorunu, İkinci Savaş sonrası dünyasında alabildiğine keskinleşen ideolojik savaşım, sınıf savaşımı ortamı temelinde ele aldıktan, işin karakterini ve devinim güçlerini bu açıdan kestirdikten sonra, doğru konuma girebildi.

Girmesi de kolay olmadı..."

Ali Rafiev bir soluk aldı. Yorulmuştu. Votkalarımızın sonunu yudumladık. "Öksüz doyuran"ca doğradığı sucuğun son dilimlerini de aldık. Ve nokta koyar gibi olduğu, içinden çıkar gibi olduğu konuşmaya, bir kez daha dalıverdi:

"İyi bilinen bir şey var, bilesin azizim: Nâzım'ın sarsıntıysa sarsıntısı, yanılgıysa yanılgısı, hep o namuslu heyecanından kaynaklanıyordu. Bocalaması, konuşmaları, tartışmaları, büyük bir sabırla, büyüğe yaraşır bir hoşgörüyle izlendi. Ensonu, doğru konumu buluşu da, beklenen bir sonuç olarak sevinçle karşılandı elbet...

Onu doludizgin, kavgayla özdeşleşen yaşamını baştankara bir gidişle karıştırarak çarpık gösterme yeltenişleri, fısıltılı, homurtulu, dedikodulu spekülasyon sökmedi. Sökemezdi. Nâzım, yel kayadan ne alır, Nâzım'dı. Partinin değerleme ölçü ve yargıları isabetliydi, şaşmıyordu: Nâzım Hikmet dünya ölçüsünde sanatçıydı. Türkiye'nin olanca yoksulluğu içindeki en büyük varlığıydı.

Neden? Çünkü o da, en kritik tarihsel durumlarda, diyalektik bir değişme süreci boyunca gelişen bir canlıydı. Onun da bocaladığı, yanıldığı oluyordu. Oldu da. Ama yönün yön olarak kalmasıydı önemli olan, ilerlek değişme ve gelişmeydi. Şu gerçeği, altını iyice çizerek, vurgulamak

gerek: Büyük sorunda, insanlığın, emekçilerin büyük ideallerine, devrime, sosyalizme, barışa bağlılıkta, adanmışlıkta, Nâzım'ın zerrece ikircimi, yanılgısı yoktu, yoktur ve olamaz. O, devrimin en büyük âşıklarından biriydi..."

Ali Rafiev acı acı güldü ve ekledi:

"Yahu, ne şaşkınlar var, biliyor musun? Neymiş efendim, Nâzım'ın çevresinde, gölgesine bitişik bir güvenlik görevlisi varmış her zaman. Polis diyen de var buna doğrudan doğruya.. Bak, sesle beni: Var. Hem bir değil, kaç tane istersen, var. Olacak da. Bu partinin, koca partinin, devrimin de, özünde kapitalisti yoktur ama, kapitali vardır. Militanlarıdır onun kapitali, kadrolarıdır. Devrimci militan veya sanatçı da, hangi ulusal örgütün olursa olsun, her şeyden önce Büyük Ekim'in oğludur. Ekim Devrimi de oğullarını korur, gün ortasında çakallara yedirtmez, kimvurduya getirtmez. Bence Nâzım da böylece devrimin bir oğludur ve gözbebeği gibi korunmuştur, korunacaktır. Örneği çok. Dimitrov da böyle korundu. Bu korumanın sağlanmasında ve sağlayanda polis görmeye kalkışmak, sanırım, ancak polis kafasıyle düşünmek olur, polise hizmet etmek kapısına çıkar..."

YANGINA KÖRÜKLE

Nâzım Hikmet 1957 Haziranında yine Sofya'daydı. Hekimi Galya'yla gelmişti. Bu ikinci konukluğu, psikolojik sarsıntısında son sağanak günleri oldu.

Sağanak dediğim, son sağanak, şöyle gelip geçti: Yazarlar Birliği'nde, başkan Hristo Radevski ve yönetim kurulundan daha birkaç yazarla konuşuyordu. Lâf döne dolaşa, kişiye tapma konusuna dayandı. Daha doğrusu, Nâzım oraya götürdü çabucak. Putlaşma, kişiyi putlaştırma olgusunun Bulgaristan ortamındaki görünüşüne değindi. Kendisine gerçekleri anlattılar. Bu olguya cereme ödendiğini, kurban da verildiğini söylediler. Bulgaristan'da partinin 1956 Nisan Plenumu'yla başlayan yeni dönemin nitel özlüğünü açıkladılar. Bu artık her alanda her türlü tutukluğun giderilmesi, bendin aşılması, cüret ve cesaret startı gibi bir şey demekti. Sosyalizmi kurma döneminde sağlam altyapının, plânlı ekonominin, barışçı dış politikanın bütün gizli olanaklarını ortaya çıkarma, bunlara dayanma, güvenme ve düşlenebilen her şeyi bu olanaklara dayanarak, bunları son kertesine kadar kullanarak gerçekleştirme demekti. Nisan Plenumu'yla bu çevrene açılmanın, ne düşün plânında, ne uygulamada, Çin adresli "bütün çiçekler açsın, bütün fikirler çarpışsın" belgisiyle ilgisi yoktu. Nisan hattının bu belgiye dayanak olan, kökleri binlerce yıl gerilerdeki eski Çin felsefesinin en yüzeysel öğütlü yargılarından kaynaklanan dogmalarla bir

ilişkisi olmadığı, asıl her türlü dogmacılığın, sekterliğin, sübjektivizmin düşmanı olduğu belirtildi. Nâzım bu yarma hareketinde daha da ötelere açıldı. Örneğin, tarihsel geçmişten yalıtık, tek, yanlara kapalı bir materyalist felsefe öğretiminin, karşılaştırmaya açık olmadığı için, öze inmeye olanak vermeyeceği, kısır kalacağı düşüncesini yadsımıyordu. Bu konudaki sözleri, bilimde liberalizme, üniversitelerimizde idealist felsefenin de okutulmasına yandaşlık sayıldı, bilimin yansızlığı mı, sınıfsallığı mı tartışmasına açık bir istek olarak anlaşıldı. Oysa böyle değildi. Nâzım'a göre, öğretimizi okutma, gazeteleme, kitaplama işinde, bunları açık, doğrucu ve çekici yapmaya önem vermeliydik. Gazetemiz, "daha ilk sayfasıyla profesörce kaşlarını çatmamalı, yüze gülmeli"ydi. "L'Humanite'nin sayfa düzenini yabana atmamalı"ydık. "Ne bileyim," diyordu o, "sayfasiyle, düzeniyle, giderek kağıdıyle, ürküten gazete, ağır gelen kitap, düşmanımızın yapmak istediğini daha da kolaylaştırır." Nâzım, böylesini, okuyamadığını, elinden attığını söylüyordu apaçık. "Yeni öze uygun biçimi, bu anlamda biçimi de bulmalıyız.", diyordu. Öyle ki, Marksizm-Leninizm teorisinin her ilkesinden, pratiğin her yargısından şiire, elden geldiğince her akıllı şiirden de genel insanlık ideallerine çıkılmalıydı.

Konuşmalarının, düşünme tarzının, havayı elektrikleyen, kimilerinde tepki, kimilerinde biraz hayret uyandıran, birçokları tarafından da hayranlıkla karşılanan yanları oldu. Ve Nâzım, ensonu, kişinin putlaştırılması olgusunun açıklanmasıyle neye uğradığını şaşıran namus işçisinin büyük öfkesiyle sağanaklaştı. "Vallahi," dedi, "sosyalizmin, komünizmin yozlaşması olasılığından öyle korktum ki artık, çatlaklığın, gediğin, putlaşmaya ve zararlarına yol veren esnekliğin, açık kapının nerede ol-

duğunu iyice kestirmek için, bir daha tepreşmesin diye, kuramda ve uygulamada her şeyimizi iğneden ipliğe yoklamamız, ölünün iyice ölüp ölmediğine üç kere bakmamız gerekli gibime geliyor. İşte bu yapılsın istiyorum her şeyden önce, bu konuda düşündüklerimi söylemek istiyorum yukarıya. Ne ki, gel, buyur, söyle diyen yok..."

Evsahipleri, Nâzım'ı bunun yapılmakta olduğuna, daha da yapılacağına inandırmaya çalıştılar. Ve herhalde bir yere kadar inandı.

İşte bu son sağanaktan sonra, artık yavaş yavaş durulacağı, doktorunun da zorunlu bulduğu bir dinlenmeye çekildi. Yanında iki kişiyle, çağdaş yazınımızı uğraş edinen soylu çabaların vefakâr adamı İbrahim Tatarlı ve en iyi çevirmeni Nikolay Tsonev'in kardeşi olan Plamen Tsonev'le Bulgaristan'a açıldı. Sessizce gezdi. Yalnız mevsimin ılıklığında, bu ülke doğasının sevecen bağrında değil, üzerinde titriyenlerin, kendisini el üstünde tutanların içtenliğiyle okşanarak gitgide yumuşadı, rahatladı. Sofya'da, Karadeniz kıyılarında, Varna'daki günlerinde, devrimsel romantizmle, özlemlerle doygun, komşuca, enternasyonalistçe dostluk ve kardeşliği söyliyen şiirler yazdı. Ve bunlar, çağdaş şiirimiz için, dünya şiiri için yeni bir kazanım oldu. Ensonu, "A be, islâh be halim!" diyebildi.

> Bu şiirler arasında, "Karşı yalı memleket / sesleniyorum Varna'dan / işitiyor musun Memet, Memet?" diyenini, yıllar sonra, bir "miyavlama" diye nitelemeye kalkışanın yaptığı iş, en azından yakışıksız, çok üzücü.

O günlerden üç olay anımsıyorum. Üçü de önemli.

Birincisi, Slavyanska Oteli'ndeyiz. Geldiği gün söylemişti: Moskova'da "İvan İvanoviç" oyununun galası vardı. Afişini bile getirmişti. Üstadın yüreği ağzındaydı. İkinci gün Moskova'dan telefon ettiler: İlk temsil olaylı

geçti! İlgi büyük. Tiyatronun önünde güvenlik önlemleri alındı falan filan. Ve... piyes repertuvardan çıkarıldı!

Telefonu kapattığı zaman yanındaydım. Oturdu. Sağ dirseğini dizine dayadı ve hafiften çilli elini yüzüne götürdü. Epey sonraları yazdığı "Sağ Elim" şiirinde söylediği şey, belki de o andaki yaşantısının ta kendisiydi: "Bir halt ederim kötü, ağır / gözlerim kendinden utanır / dirseğim dizime dayanır / sağ elim kapatır yüzümü."

Ve ben, günün birinde Sofya'ya gelen, *İvan İvanoviç*'i benden isteyip okuyan Devlet Tiyatrosu rejisörü Mahir Canova'nın, "Ver bu piyesi bana, pek az değiştirmeyle; bal gibi oynatırım Ankara'da!" dediğini, işte o anda söyledim Nâzım'a.

Bir göğüs geçirdi yalnız. Sonra elini yüzünden indirdi. "Avucunu yalasın o!" dedi. "Yağma yok."

Bence, Nâzım'da *İvan İvanoviç* öyküsü ve dolayısıyla şahsa tapmanın içyüzünü açıklayan raporun kaynaklandırdığı bunalım bir bakıma böylece bitiyordu.

İkincisi, "Hürriyet Parkı"nın ötelerinde bir kır lokantasında, büyükçe bir grup olarak öğle yemeğindeydik. Nâzım normal, yeterince neşeliydi. Galya'ya sık sık takılıp duruyordu. Masanın kahkahası da eksik değildi. Bir ara, baktım, hekim Galya'nın gözlerinde kuyruk sürmeleri ıslanıp inivermiş şakaklarına. Şaştım. Nâzım'a kadını neden ağlattığını elbette soramazdım. Ama Galya, sağdan soldan sivrilen bazı dikkatleri oyaladıktan sonra, kulağıma eğildi. "Rica ederim, söyleyin ağabeyinize, beni daha fazla üzmesin." dedi. "Ne oluyor?" dedim. "Aylardır çözemediğimiz sorun. Yine Polonya, oraya göçme sorunu. Söz istedim kendisinden, oraya gitmeyi büsbütün aklından çıkarsın diye. Vermiyor. Henüz o duruma gelmediğini söyledi demin bana. Kendi kendine yalan söyleyemezmiş. Daha

beklemeliymişiz. Ama herhalde kararını söyleyecekmiş... Yakında..."

Üçüncüsü, Varna dönüşü, oturduğu "Bulgaria Oteli"nde geçen önemsiz görünüşlü bir olay. O günlerde Zekeriya Sertel de aynı oteldeydi. Adamın gözden kaçmıyan bir tek çabası vardı: Nâzım'ı elden geldiğince oyalamak, başkalarıyle konuşmasını engellemek.

Nâzım, birinde, Ziya ile ikimizi kabul edecekti. Bir öğle sonu saati. Kapıyı vurduk. Galya açtı. Ve bizi antreye aldı. İlkin bir telefon konuşması geldi kulağıma. Oda kapısından da gözümün ucuyla gördüm. Nâzım yatakta, Rusça konuşuyor ve anlıyabildiğim kadarıyle, sitem ediyor, yakınıyordu: "Boyuna kaçıyor, yenge! Olmaz ki.. Sözle çözülemeyecek bir sorun olmasa gerek. Konuşalım efendim, kaçmasın..."

Bu "yenge"li konuşma, o anda değilse bile, sonradan çok şeyler söyledi bana.

Nâzım'la kendi işimizi konuşmaya oturduk. Söz önce yazı-çizi işlerimizden açıldı. Tam bizden bir şeyler okuduğunu söylüyordu ki, aklına geldi, soluna, yatağın öbür yarısında, Galya'nın yarısındaki kağıtlara uzandı. Hemen anladık. 'Vaftiz' var. Yeni bir şiir yazmış. İlk dinleyicisi biz olacağız. 'Ceviz Ağacı'ydı bu şiir. Önce "Dün akşam bitirdim." diye bir giriş yaptı. "Fazla vaktim olduğu için, biçimce epey kuyumculuk yaptım üzerinde, başka bir hece tekniği denedim."

Okumaya başlamış ve daha yarısına gelmemişti ki, kapıyı tıklayıp Zekeriya bey girdi içeri, karyolaya yaklaştı ve ötesini o da ayakta dinledi. Sonunda:

"Siz hele bir çıkın, çocuklar!" dedi bize, kararık ve buyurgan. "Benim Nâzım'la biraz konuşacaklarım var."

Çıktık.

Biliyordum ki, Nâzım bir yangın gibiydi içerde. Ve Zekeriya bey, körüğü koltuğunda gidiyordu bu harlak yangının üstüne. Ben, "Bu görünmez körüğün fışfışı kimbilir ne zaman duyulur!" diye geçiriyordum.

Böylece bizim için bir şans daha yitip gitti. Ziya da, ben de, o işi ancak uğurlama günü, garda yapabildik. Beklemenin pencere eşiğinde yazabildik dilekçelerimizi.*

Nâzım'ı peron dolusu bir kalabalık halinde uğurladık. Kucaklaştık. Kadınlarımızı, en güzellerini sona bırakarak, hepimizi ayrı ayrı öptü. Vagona girdikten sonra, penceresi önünde dikilirken, cama kocaman bir kalp, kendi büyük yüreğini çizdi. "Sizi, memleketimi, kavgamızı, sosyalizmi, barışı seviyorum"u böylece yineledi. Ve gitti.

Bütün bu anlatı, Nâzım'ın büyük bunalımını söyler bir yere kadar bence.

Küçüğü de var.

* Sözü edilen dilekçe, TKP'ye üyelik başvurusu dilekçesidir.

ÖLÜMÜNDEN SONRA - DÖRDÜNCÜ

Vnukovo'dan bir "TU" uçağıyla havalandık. 11 Ağustos günü. Hemen hemen uçak dolusu bir kafileyiz. Yazarlar Birliği dış ilişkiler sekreteri, "Literaturnaya Gazeta"dan politik gözlemci Naum Mar, bir grup seçkin yazar ve ozan, bu arada Nâzım'ın arkadaşlarından ve başarılı çevirmenlerinden Boris Slutski, şiirlerini çok iyi okuyan aktör Tokarev, asıl çevirmeni Muza Pavlova, muhabirler ve biz. Biz dediğim, Vera Tulyakova, Ekber Babayev ve eşim. Orada, Odesa'da da, Yazarlar Birliği Ukrayna kolunu temsil etmek üzere Kiyev'den gelecek olanlar –İvan Gaydaenko, Vladimir Lyaskovski– katılacaklar. Tiflis'ten de Aziz Nesin gelecek. Ona çevirmenlik edecek olan Vera Feonova da yelyeperek bizim kafileye katıldı. Böyle diyorum, çünkü ilk defa, hem de Aziz Nesin gibi ünlü bir Türk yazarına çevirmenlik yapacak. Çok heyecanlı. İçi-dışı titriyor. "Türkçe hocam Jak İhmalyan'ı utandırmasam bari..." deyip duruyor.

Naum Mar, uçakta, ertesi gün Odesa'da gemiyi karşılama töreninde yapacağı konuşmaya giriş mi, prova mı, bilmiyorum, çevresine duyuracak kadar yüksek sesle bir şeyler söylüyor. Kulak kabartıyorum. K. Simonov'un bu buluşunu övüyor: "Bu kadar olur yani!" diyor. "Bu gemi Nâzım'ın parlak idealinin, halklar arasında barış, dostluk ve dayanışmanın bir simgesi. İşte size aktif hümanizm... Ve bunun en güzeli, en yararlısı..."

Onu, söylediklerini işitebildiğimiz ölçüde, gözlerimizle onaylıyorduk. Uçarken verdikleri şeker ağzımda çoktan erimişti. Hostes kızlar öğle yemeği servisine başlıyorlardı.

Kahvemizi içerken, arkamdan Vera Feonova eğildi başıma doğru. Bana, ileride, solda, sarışın bir kızı gösterdi.

"Biliyor musun kim?" dedi.

"Bilmiyorum. İyi göremiyorum zaten yüzünü..." –Derken, bir yarı dönüş yaptı kız. Hallaç pamuğu gibi alnında dağıttığı sarı perçemi, kopçamsı kalkık burnu ve iri kırmızı dudakları dikkatimi çekti.– "Güzel olmasına güzel." diye ekledim.

"Uçakta 'gökyüzü güzeli' seçmiyoruz ve seni de seçici kurul üyesi yapmış değiliz!" dedi. "Benim söylemek istediğim başka..."

"Söyle artık. Çok uzattın." dedim.

"Olağan bir üniversiteli kız. Nâzım'ın büyük hayranlarından."

"Yani?"

"Bütün kitaplarını edinmiş Nâzım'ın. En yeni şiirinin hangisi olduğunu sordun mu, şıp diye söylerdi sana. Şiirlerin yazılış tarihlerini bile bilirdi.."

"Pek önemli değil" dedim. "Gerçi Nâzım 'Mektuplarınıza mufassal tarih atın / öyle bir dünyada yaşıyoruz ki / en kalın kitaptan çok yazısı var / ayın, günün ve saatın' der, ama mektuplarının başında da, şiirlerinin sonunda da, koyduğu aylı, günlü ve saatlı tarihlere kendisi de pek inanmazdı..."

"Hadi canım sen de!"

"Valla... Sor Ekber'e de anlatsın. Kimi şiirlerini Ekber tarihliyormuş gelişigüzel."

"Sen de uzattın." dedi Vera. "Benim demek istediğim

başka. Bu kız, abartmasız, Nâzım'ın biyografisini kendi babasının yaşamından daha iyi biliyor. Edebiyat fakültesi son sınıfında. Diploma tezi konusu da Nâzım..."

Birden kalkmaya davrandım. Bir yandan karım, bir yandan Vera, tuttular.

"Nereye ?"

"Gidip elini öpeceğim kızın. O kadar övdün ki..."

"Otur. Odesa'da tanıştırırım sizi."

"Adı ne?"

"Mila.... Daha ilginç yanı, hemen her hafta, Pazar'ları, yalnız Pazar'ları da değil, gidip çalıyor kapıyı. Tulyakova açıyor elbette. Buyurun, ne istiyorsunuz? Hiç, diyor, odasında oturmak, havasında soluk almak istiyorum biraz. Çok görmeyin, rica ederim. Ve bir müzede, kitaplıkta, kilisede filan gibi, onun çalışma koltuğuna oturuyor, böyle dağınık perçemli sarı başı göğsünde, susuyor."

"Ağlıyor mu?"

"Ama böylesine bağlılık beni ağlatıyor."

Benim de genzimden burnuma doğru bir sızı yürüdü. Yutkundum.

"Dahası var." dedi Vera. "Şimdi kendi masrafıyla geliyor Odesa'ya. Biletini kendisi aldı. 'Yazarlar Birliği'nden tek kuruş istemiyorum, yalnız beni de alın kafileye.' dedi. Aldılar..."

Uçakta daha öte konuşmadım, konuşamadım. İki saatte, daha da fazla sürdü belki, Kerç dolaylarına ulaştık. Solda deniz görünüyordu artık. Düzlükler, kumsallar, körfezler... Gök meleği kızın duyurusu gecikmedi: Odesa'ya iniyoruz!

İndik. Her büyük kentte olduğu gibi, terminalden kente kadar, uzak da olsa, zahmetsiz ve ilginç bir yolculuk. Göz açıp kapayıncaya kadar geçti. Sıcaktan başka yakınmamız

yoktu. Liman parkı karşısında bir otele yerleştirildik. Bir duş yapar yapmaz, Yordanka'yla kendimizi dışarı attık. Oh! Karımda neler çağrıştırdı bu kent, Varna'yı mı anımsattı ona, bilmem, Odesa bana elbette İzmir'i anımsattı. Liman çevresinde cennet bahçesi bir park. Temiz, geniş asfaltlar, opera, müze, resmi yapılar, bonmarşe, vitrinleri gönençten haber veren aydınlık mağazalar... Ama ilk önce görmek istediğimiz, bunların hiç biri değil, dünyaca ünlü göz kliniği de değildi. Biz, ilk fırsatta, ilk önümüze gelene, Rusça, Bulgarca, Türkçe, dilimizin döndüğünce sorduk: "Nerde o merdivenler?" "Hangi merdivenler?" "Ayzenştayn'ın *Potemkin Zırhlısı* filmindeki canım, hani in in bitmez, geniş, büyük merdivenler?..."

Uçaktaki üniversiteli kız mantar gibi yanımızda bitiverdi. Ve bizi kekelemekten kurtardı. Kaç memleket gezdiysem, bu yol-yordam sormalarda, öğünmek gibi olmasın ama, bizim gibi leb demeden leblebiyi anlayıverenler pek görmedim zaten. Neyse, kızla tanıştık ve yürüdük.

Gerçekten, yirmibeş-otuz kişinin rahatça inip çıkabileceği kadar alâmet-kıyamet bir merdiven! Bana sorarsanız, dünyanın dokuzuncu harikası. O amfilerin kardeşi, ya da bir stadyum tribünü dilimi. Tut ki, bir minare boyu yüksekten, ta aşağıdan rıhtım caddesine kadar iniyor. Yukarıdan bakarken, abartmasız, başın dönüyor. Kaldır elini ebemkuşağına değeceksin nerdeyse. Aşağıdan bakarken de, hani diyorsun içinden, yukarısından öteye böyle birkaç merdiven daha eklense, göğe çıkmak bir şey değil.

İnmek sarmadı beni. Ne inmesi, ne çıkması, genellikle sevmem zaten merdiveni. Ahmet Haşim'in şiirinde de sevdiremedi hocam. Merdiven, kavram olarak yokuşla özdeşleşiyor kafamda. Ben de, öyle çıkıyor artık, somut olarak, inişi de, yokuşu da sevmeyen deve ile özdeş-

leşiyorum. Merdiven dendiği zaman, hep bir soru takılır kafama: Adalet sarayı merdivenleri, ister granit, ister mermer olsun, neden en çok, bir okulun, kışlanın, hastanenin, postanenin, sinemanın, tiyatronun merdivenlerinden daha çok aşınır? Bu soru Odesa merdivenlerinde yine saplandı kafama. Çıkarıp attım. Ve benzeri durumlarda her zaman yaptığım gibi düşleniverdim, çağrışımlara kaptırdım kendimi. Ne indiğimi anladım, ne çıktığımı. Ama Ayzenştayn'ın filminden çıkıp gelen, ellerindeki tüfekleriyle süngü hücumuna hazır, yukarıdan bir dehşet dalgası halinde inip duran askerleri gözlerimle gördüm diyebilirim. Onlar, merdivenlerin genişliğince yürüyüş kolunda rap rap ve basamak basamak indikçe, korku ve panik kasırgasının önüne kattığı bozbulanık selintinin nasıl aşağılara yuvarlandığını gözlerimle gördüm. Silâh sesleri, velvele, hengâme! Bir ninem kadının, ak saçlarından uçan başörtüsü, o bayrakların bayrağı, önce havada ipi kesilmiş uçurtma gibi ırgalandı, yalpaladı, sonra gidip ucuna rastladığı bir süngüye sarılıverdi. Vurulan bir ananın çığlığı havada dondu kaldı; zorun, zorbalığın, kıyıcılığın suratında şaklayan bir şamar gibi mi, bir yıldırım gibi mi, gökten bir ılık, bir aydınlık, bir uzun ip ağarcasına inen yağmur çizgisi gibi mi... Vurulan ana olduğu yere yığılırken elinden kurtulan çocuk arabası basamaktan basamağa sekerek inmeye başladı. Düştüm peşine. Yanımdan, ikişer-üçer basamak atlayarak inen koltuk değnekli bir sakat geçti rüzgâr gibi.. Bebek arabasını o yakalıyacaktı...

Kendime geldiğim zaman, sırsıklam ter içindeydim. Ama ebemkuşağı altından geçmiş kadar da mutluydum. Çıktım çünkü sonra merdivenleri. O asker kordonunu yara yara, yüzlerce kurşun yediğim halde, yıkılmadan, çıktım. Böylece merdiven sevmezlikten de arındım. Ode-

sa'nın merdivenlerini seviyorum. Bu merdivenler utkuya çıkarıyor.

O akşam, otelimiz karargâh gibiydi. Oturumlar yapan, programı belirleyen küçük gruplar arasında en çok Babayev konuşuyordu.

Öğrendiğimize göre, gemi ertesi sabah (12 Ağustos) saat 9.30'da girecekti limana. İl Kurulu ve Parti Komitesi'nden temsilciler, Babayev ve Tulyakova, bir motorla açılarak, "Nâzım Hikmet"i körfezde karşılıyacaklardı. Saat 10'da geminin güvertesinde bir tören yapılacak, sonra da geminin onur salonunda bir kokteyl verilecekti. Ertesi akşam da, Bilimler Akademisi'nin şehir kulübü salonunda ozanın sanatı ve yaşamı konulu bir edebiyat gecesi tertiplenecekti.

Biz, akşam yemeğinden sonra, Aziz Nesin'le biraz konuştuk. Tiflis'ten geliyordu. Henüz görmediğim bir kenti, Gürcistan izlenimlerini anlattı bana kısaca. Moskova'da kendisine bir Nâzım Hikmet büstü armağan ettiklerini söyledi. Alçıdan bir büst. Kucaklanamayacak kadar da iriceymiş. Onu İstanbul'a aktarmanın çaresini sordu. Ben de yardım edebilecek olanlara durumu söyleyeceğime söz verdim.

Erken yattık.

*
* *

"Nâzım Hikmet", liman ağzında, bir martı aklığı içinde, dalgaları yardıkça bir köpük bıyığı çizerek, alnındaki beşköşeli yıldızı büyüye büyüye yaklaşırken, Heybeli Deniz Okulu öğrencisi Nâzım, omuzlarında şapkasının şeritleri pır pır uçuşarak İstanbullu mavilerin içinden süzülüp geldi ve düşümün ortasına dikildi. Gemiyi görmüyordum artık. Ama türküsü kabarıyordu içimde: "Gemi geliyor gemi / denizi yara yara!"

Geldi. Bizi, rıhtımda kümelenip, bir öbek güvercin uçurur gibi mendiller sallayan kafilemizi üç düdükle selâmladı, yanaştı, demir attı.

Çok geçmeden, güvertede başlıyan törende, ilk söz alanlar, önce geminin künyesini okudular: Yirmi bin tonluk. 160 metre uzun. 23 metre geniş. Tayfası 54 kişiden oluşuyor.

Genç kaptan Bragin, Çanakkale Boğazı'na girdikleri sırada olup biteni özetleyiverdi. Öyle ki, önce kıyıdan morsla sormuşlar:

"– Nedir bu gemi?"

"– Sovyet yük gemisi – Nâzım Hikmet."

"– Hangi Nâzım Hikmet, Moskova'da kalan Türk şairi mi?"

"– Evet, o."

Kaptan sözlerini şöyle bitirdi: "Nâzım Hikmet, Çanakkale'de de, İstanbul Boğazı'nda da avazı çıktığı kadar bağırdı: Memleketim!..."

Söz sırası bana da geldi. En kestirmeden girdim:

"Ne mutlu!" dedim. "Karadeniz'de, dünya denizlerinde, artık bir 'Puşkin' gibi, bir 'Lermontov', 'Nekrasov' gibi, 'Esenin' gibi, 'Mayakovski' gibi, bir de 'Nâzım Hikmet' hizmete giriyor. Şiirdir hizmete giren. Bu gemi de şiir!"

Ve "küşad"ı tamam etmek için, mikrofonun biraz ötesinde dikilen karımın çantasında saklı Kulüp rakısı şişesini çıkardım. Ve dönüp kaptana sordum:

"Split'te denize indirilirken şampanya şişesi falan kırıldı mı gelenek üzere, vaftizlendi mi gemi?"

Güldü ve başını salladı.

"Bu geleneği bir de Türk işi perçinliyelim." dedim.

Ve kafileyi baş güvertesinden geminin burnuna doğru götürdüm. Zincir yuvasına, loça'ya eğilip, şişeyi çat diye

vurdum. Güzel bir koku yayıldı sadece. Nâzım'ın "uyy anason kokusu" dediği.

Güverteden dönerken, aktör Tokarev eğildi kulağıma:

"Yazık." dedi.

"Neye?"

"Şişeye. Nasıl da kıydın? İçseydik onu Nâzım için, daha iyi olurdu!"

Ona, kıyıcılığımı bağışlaması için, daha sonra rakımızdan bir şişe bulup göndereceğimi söyledim.

Kaptan köşkü altındaki onur salonunda, gemi patronu Nâzım'ın büyük portresinden gülen tanışık bakışları altında, güven içinde, kendi evimizde olduğumuz duygusuyle masalara oturduk.

Biz, Aziz Nesin, Vera Feonova ve üniversiteli kız Mila ile aynı masadaydık.

Masada Rus vodkası, Gürcü konyağı ve Moldavya'dan iksir damlası şaraplar. Usul usul gitmenin olanağı yok. Çünkü boyuna kadeh kaldırılıyor: "Yolun açık olsun, Nâzım Hikmet!" Diyeceğim, çabuk peltekleştik. Kaldı ki, toprakta çakılı değil suda demirlisin. Denizde içkinin her yudumu iki kez baş döndürüyor. Suyun kıpırtısı, bir. Şişedeki gibi durmayanın kıpırtısı, iki...

En güzeli, geminin kitaplığına, çekirdek olarak, Sovyet ve Türk edebiyatından 240 kitap bağışlanmıştı. Naum Mar, bu kitaplardan bazılarının iç kapaklarını açıyor, imzalıyan yazarların dileklerini okuyordu. Fedin, Simonov, Tihonov, Slutski, hepsi de, kitap adama yazılarını hep aynı dilekle bitiriyorlardı: "Yolun açık olsun, Nâzım Hikmet!"

Aziz Nesin'in imzaladığı kitabı da gösterdiler. Kendisi, kısa konuşmasında, imza dileğine şunları da ekledi:

"Tarih, ulusları, büyük dehalarla yüzyıllarda bir sevindirir. Son yüzyıllarda Türk ulusu iki büyük adam yetiştirdi: Biri Atatürk, biri Nâzım Hikmet..."

Aziz Nesin'i kucaklamaktan kendimi alamadım.

Kaptan Bragin, sözü güzel bağladı:

"Nâzım Hikmet'in kalbi durmuş değildir. Onun kalbi, bir gemimizin sintinesinde, bir de bu kitaplıkta çarpmaya devam edecek!"

*
* *

Nâzım Hikmet konulu edebiyat gecesinde, kendi açımdan söylüyorum, hava biraz elektriklenir gibi oldu. Bir kere, prezidyum dedikleri başkanlık divanına oturtmuşlar beni de. Sağımda Aziz Nesin, solumda Babayev. Onun ötesinde Vera Tulyakova ve Muza Pavlova. Önümüzde ve arkamızda daha birçokları. Kürsü sol uçta. Ve kürsüde Naum Mar. Nâzım'a hayranlığını her fırsatta anlata anlata bitiremiyen. Bitiremiyecek olan. Yorulmak bilmez gözlemci. Yine anlatıyor.

Ama dinliyemiyorum. Rahatsızım oturduğum yerde. Her şeyden önce doğru dürüst ayılamıyorum. Gece gündüz, nerde olursa olsun, merhaba diyen, çantasına veya bavuluna davranıyor ve vodka şişesiyle jambonu çıkarıveriyor. Hadi bakalım. Yudumları iri. Jambonu iri doğruyor adamlar. Dilleri de tatlı mı tatlı. Üstelemesini de iyi biliyorlar.

Sözün kısası, o prezidyuma, böylece kimbilir kaç merhabalaşmadan sonra gelmişim ki, bir yandan terliyorum, bir yandan dilim damağıma yapışıyor, boğazım kuruyup duruyor. Bütün salondakilerin gözleri sende sanki, ikide bir yutkunamazsın. Terini silemezsin. Alnını kaşıyamazsın. Gözlerini oğuşturamazsın. Esneyemezsin...

Bu sıkıntı içinde, ister istemez, bizim A. Saydan geliyor aklıma.* Onun sınıf savaşımı pratiği Fransız okulundan.

* A. Saydan, TKP yöneticilerinden Aram Pehlivanyan'ın kullandığı Parti adıdır. Aram Pehlivanyan 1962'de kurulan TKP MK Dış Bürosu'nda ve 1973'ten sonra TKP MK Politbürosunda görev yapmış ve Aralık 1979'da yaşama gözlerini yummuştur. Bizim Radyo'nun kuruluşundan itibaren Fahri Erdinç ile birlikte görev yapmıştır.

Fransız militanları gibi de bazı farklı görüşleri var. Örneğin, bir konferansta, böyle bir toplantıda, salondan daha yüksekçe bir basamakta, prezidyum diye sıra sıra adamlar oturtulmasına aklı yatmaz, yadırgar bunu. Ona göre, kürsünün yüksekliği yeter. Bu düzeye yaraşık olan konferansçı, raporcu, sözcü, her ne ise, çıkar, konuşur. Artık kürsünün yan peşine başkalarını sıralamanın ne gereği var? Bütün saygıdeğerler, varsın salonda, ön sırada falan yer alsınlar. Kürsünün yüksekliği, onları, görünüşte, biçimde değil, anlamda onurlandırsın. Böylece, kürsü ile salon düzeyi arasında zoraki bir onur ortaklığı basamağı yaratılmamış olur.

Buna artık kendi deneyimle de aklım yatar gibi olduğu sırada, Naum Mar'ın, iki perde birden atlayıp yükselen sesiyle irkilerek kendime geldim.

"Bambaşka!"

Vurguluyormuş meğer. Bu bambaşka dediği adam Nâzım. Türü kendine özgü adammış ozanımız.

Bocur gibi kızarmış Naum Mar. Gayet rahat, mendilini çıkarıp, terini ve burnunu bigüzel sildi, nazar boncuğu gözlerini iyice açarak, salonun tekrar dikkat kesilmesini bekledikten sonra şöyle sürdürdü:

"Size bir olay anlatayım. Tanganika'dan dönmüştü. İlk görüşmemizde, bana anlattı da anlattı o memleketi, o kadar ki, bitirmek bilmiyor, benim de şimdi lâfı bitiremediğim gibi, ama yalnız beş dakikanızı daha alacağım, evet, anlatırken birden çantasına davranarak, şu kadarcık, taşbebek kadar bir figür, belki boynuzdan, belki taştan veya abanoz tahtasından, tapınmaya konu bir mit, bir mini put çıkardı. Bak Naum, dedi bana, Dar es Selâm'da, ben işte bu figürde Afrika'nın elleriyle tanıştım. Afrika'nın akçıl avuçlu ellerini sıktım bu figürde ben. İşte kültür bu. Her kültürün içinde bir kendine özgülük, özgünlük var. Eller

bu figürü işleyebilmişse, yontmuşsa, oymuşsa, dökmüşse, o siyah eller, tamtamı vuran, mızrağın, kargının, okun ucuna temreni geçiren eller, sedeften savatlar ve sırma gümüş sadaklar yapabilen, ne bileyim, kahveyi, karanfili, karabiberi tınazlayan, Afrika'nın keteni sizal'den urganlar yapan, en önemlisi elması tıraşlıyabilen, kadınlarını oya gibi işlenmiş taştan ve metalden ziynetlerle süsleyen, kimyadan önceki kök ve toprak boyalarının ebemkuşağında da görülmedik nüanslarıyla alacalı kumaşlar dokuyan eller öpülesidir. Evet, Nâzım söylüyor bunu, öpülesidir!"

Mar daha inmiyordu kürsüden. Derken, aktör Tokarev'i çağırdı yanına. Nâzım'ın Tanganika şiirlerinden birini okumasını rica etti. Ve Tokarev, bu işi, Rusça bilmiyenlerin de anlayabileceği bir ustalıkla yaptı doğrusu. Dokuzuncu mektubu okudu. Nâzım, bu dizi şiirlerinin dokuzuncusunda, bağımsızlığına kavuşan, ulusal kurtuluşunu sağlayan Tanganika'yı "hapisten yeni çıkanın hali"nde görüyor ve gösteriyordu.

Alkışlar çabucak kesilseydi, Naum Mar'ın daha söyliyecekleri vardı. Ama uzadı alkışlar, ve o da daha fazla uzatmadan kürsüden ayrıldı.

Herkesin özgün bir konuşma yapma özeni gözden kaçmıyordu. Aziz Nesin de hiç birinden geri kalmadı.

Yanında çevirmeniyle, kürsüde, yaklaşık olarak şöyle başladı: "Bir kuş düşünün. Kanat ister. Ama kanadını kendi yaratır. İşte Nâzım! Bir gemi, yol rüzgârı ister, ama rüzgârını da kendi yaratır. İşte Nâzım!..."

Ve hemen "gurbette Nâzım"a getirdi sözü.

"Ne ister gurbete düşen adam? Ne isterse, neyi gereksiniyorsa, Nâzım bunu memleketine, sanatına, dâvasına bağlı kalarak, bağlı kalması sayesinde kendisi yarattı. Bir kere, dilini kaybetmedi her şeyden önce..."

Solumdan, Babayev'ten bir pusula sürüldü önüme. Açıp baktım. Soruyordu: "Sen de sürgündesin şu kadar yıldır. Dilini kaybettin mi ki? Eskiden, nice büyüklerimiz, çalıştıkları sürgünlerde dillerini mi kaybettiler?"

Hemen yanıtımı yazıp, sola sürdüm: "Hayır, kaybetmediler. Aziz Nesin, Nâzım'ın da onlar gibi kaybetmediğini söylemek istedi sanıyorum."

Buraya kadar, durumu az çok kurtarabildim. Ama biraz ötesinde, Aziz Nesin benim kolumu kanadımı kırdı.

"Nâzım," dedi, "şu kadar yıldır yurdundan uzak olduğu halde, Türk kalmasını bildi!"

Bu mızrak elbette çuvala sığmazdı. Soldan, Babayev'ten bir pusula daha geldi: "Gördün mü? Demek ki, başkaları Türk kalamıyor. Mesela, sen gavurlaştın mı?"

Aziz'i böyle anlamak biraz da haksızlık olurdu.

Gavur oldum.

> Tam bir hafta sonra, Sofya'da, ben de Aziz Nesin'e bir "azizlik" etmekten geri durmadım. Çek Kulübü'nde akşam yemeğindeydik. Izgara istedi, ama sakın domuz olmasındı! Garsonu çağırdım, usuldan bir göz atarak sıkıladım: Aman ha, danadan, kuzudan olsun! Oldu. Aziz afiyetle yedi. Pek de beğendi. Ve... bigüzel gavur oldu!

Konuşma sıram gelince, ben de Babayev'le beraber kürsüye doğruldum ve çivi çiviyi söker düşüncesiyle konuşmaya başladım. Bütün istediğim, Nâzım'ın enternasyonalizmini vurgulamaktı; dolaylı olarak, Nâzım'ın "Türk kalmak" diye bir problemi olmadığını, kendi ülkesinin insanı olarak kalmasının sözkonusu olduğunu söylemekti. İlkönce, Karadeniz'e gömülenlerimizden* yola çıkarak,

* Yukarıda ilgili dipnotta belirtilen 28-29 Ocak 1921'de Karadeniz'de öldürülen TKP yönetici ve üyelerine, On Beşler'e atıfta bulunuyor.

Nâzım'ın yazgısındaki deniz çizgisini yakalamak, onu Karadeniz'le bağlıyan motifleri –deniz okulu, özgürlüğe bir gün bu denizden yol araması, ensonu bu gemiyle denize inerek enternasyonal ödevler yapmak üzere sonrasızlaşması– saymak istedim. Hem söz uzadı, hem de "Türk kalmışlık, kalmamışlık" yargısını yanıtlama ilişkisini tam kuramadım. Sözümü, "Nâzım Hikmet"in 14 Ağustos günü çıkacağı ilk sefere ilişkin bilgiyle bitirdim:

"Nâzım Hikmet, artık, dünyanın neresinde açlık varsa, oraya buğday taşıma seferlerine, nerede hastalık varsa, oraya ilâç, nerede kurtuluş savaşı varsa, oraya silâh (Naum Mar prezidyumdan eğilip bana baktı ve düzeltti: "Makine!"), evet, makine taşıma seferlerine başlıyor! İşte yarın, Novorosiysk'ten 10 bin ton şeker alacak ve Gana'ya doğru ilk seferine çıkacak... Bütün seferlerin böyle ak yüklü, böyle tatlı olsun Nâzım Hikmet!..."

Yerime, kendimden hoşnutsuzluğum daha da artarak döndüm. Bu kez Tulyakova'nın yanma oturdum. Oturur oturmaz da, kulağıma eğildi: "Neden öyle, biraz fazla politik oldun konuşmanda?"

O Nâzım gecesinde, yanılmıyorsam, en son, aktör Tokarev, Nâzım'ın 'Otobiyografi' şiirini okudu. Ezberden okuyordu. İnsanlık hali bu ya, bir yerinde takıldı. Dizeyi yineledi. Yine sökemedi. Bu kez, prezidyumdan, kaptan Bragin, şiirin orasını fısıldayıverdi.

Sonunda alkışların birazı da genç kaptanı okşuyordu.

Kafamda o şiirin son dizesiyle çıktım salondan: "Başımdan neler geçer daha / kimbilir."

Odesa yaşantısını bu dize açısından düşündüm. Başından geçmeye devam eden şeyler arasında bazı cansıkıcı olanlar da vardı. Ve olacaktı.

*
* *

Ertesi gün, Odesa'yı gezdirdiler bize. İkinci Savaş'ta Odesa'da düşenler, buraya "kahraman kent" adını verenler anıtına gittik önce. Şehitlik'te "sönmiyen ateş"e gözlerimizle değdik ve kalplerimizdeki ateşi yeniledik.

Çarşı pazar gezisine, anmalık bir şeyler almaya da vakit kaldı.

Karım Odesa'yı simgeleyen bir andaç, kırmızı gözlü bir deniz feneri aldı. Ben iri bir midye kabuğu seçtim. Kuşağzı rengindeki içinde merdivenlerin izdüşümü vardı.

*
* *

O akşam trenle Moskova'ya yolculandık. Kompartımanda Muza Pavlova'yla beraberdik.

O gece, sabaha kadar, uyuklama dışındaki bütün dirimli saatlerimizde, hep Nâzım'ı konuştuk ve en çok çeviri konusu üzerinde durduk.

Pavlova'yı daha Nâzım'ın Sofya'ya ikinci gelişinden, 1957'den biliyordum isim olarak. Slavyanska Oteli'nin bir odasında, henüz ayağının tozunu silmeden, uzun bir konuşmaya dalmıştık. Cagarov da vardı. Rusça çevirilerinden mi, Bulgarca çevirilerinden mi daha memnun olduğunu o sordu sanıyorum. Nâzım'ın, Bulgarca çevirmeni Nikolay Tsonev'ten çok memnun olduğunu, onun çevirilerini en iyi bulduğunu biliyor ve bu değerlemeyi pekiştirmek istiyordu Cagarov.

"Sovyetler Birliği'nde en iyi Muza çeviriyor şiirlerimi" dedi Nâzım. "Elbette, önce Babayev'in yaptığı, daha doğrusu beraber yaptığımız anlam çevirilerine dayanarak çalışıyor. Muza'nın başarısı şu ki, benim şiirimin biçimini de koruyabiliyor, en yaklaşık olarak aktarabiliyor, dizelerimi hiç gereksiz süslemiyor, yuvarlayıp da, ne bileyim, kalıplayıp da, beni Faruk Nafiz'e benzetmiyor. Bu önemli..."

Ben 'Angina Pektoris' başlıklı şiirine dokundum ve sordum:

"O şiirin son dizesindeki 'en uzak yıldız'ın 'Kremlin yıldızı' diye çevrildiğini söylüyorlar. Bunu yapan herhalde Muza olmasa gerek?""Değil. Redaktörün işi daha çok..." dedi. "Olsa olsa, şair böyle demek istemiş, ama kendi koşullarında açıkça söyliyememiştir, bari biz söyliyelim gerektiği gibi düşüncesi.. ."

"E doğru mu? Böyle olur mu?"

"Olmaz elbette..."

Böyle olduğu hallerde Nâzım'ın nasıl direştiğini Muza anlattı. Ona göre, Nâzım, yayımlanacak her şiirinde anlam çevirisine, ak çeviriye elden geldiğince kendisi de katılıyor, katılmazsa ille önceden görüyor, şiirsel işleme yapıldıktan sonra aldığı son biçimi de karşılaştırma yaparak dikkatle okuyordu.

"Şairaneliğin düşmanıydı bir kere. Düz, yalın anlatıyla mı sürdürüyor şiiri, sen de öyle yapacaksın. İmaj nerdeyse, sen de orda karşılığını arıyacaksın. Kırmış mı dizeyi, sen de kıracaksın uyduğu kadar. Uyak koymadığı yere sen uyak yakıştırmaya kalktın mı, deli olurdu. İç yapıya, dize işçiliğine, en az sözle söylemeye önem verirdi..."

"Size, son biçimini verdiğiniz bir şiiri yeniden işlettiği oldu mu?"

"Hem de kaç defa..." –Muza, aynası ve tarağı elinde, kırması alnını örten, omuzlarına inmiş yarı ağarık saçlarına bir iki tarak vuruşta çekidüzen verdikten sonra, şöyle sürdürdü:– "Ama başlangıçta böyleydi bu. Çark düzüne çevrildikten sonra, büyük diyebileceğim bir çekişmemiz olmadı. Hele onun başkalarıyle büyük çekişmesinden sonra..."

Açtığı gedikten hemen daldım:

"Kimler o başkaları?"

"Gazetedeki şiir dalı sorumlusu en başta. Başka yayınların bazı redaktörleri. Bir dönem, direttiler, 'şiirlerinizi falanca ve filâncalar çevirirse basarız' demeye getirdiler. O da diklendi, 'Yalnız Muza çevirecek, isterseniz...' dedi. Ötekiler istemediler. O dönem bu yüzden epey sürdü. Gerçi, başka nedenler, o bunalımlı 56-57 yıllarındaki tartışmaları da bunda olumsuz rol oynadı, ama yakın çevresindeki tartışmalarında savunduğu düşünceler şiirine pek yansımadı ve asıl sorun çeviri niteliği sorunu olarak kaldı.. Ve işte o zamanlar yazdı 'İyimserlik' şiirini, o sitemli dizeleri..."

Dediği dizeleri ben okuyuverdim: "Şiirler yazarım / basılmaz / basılacaklar ama..."

"Buna Tvardovski de, Simonov da böylece inanıyordu. Basıldı netekim."

Muza ile şöyle bağladık sözü: Evet, çevirmen olarak, bir şiiri kendi dilinde yeniden yazacaksın adeta, ama şiirin sahibinin anlatım araçlarını en yaklaşık karşılıklarıyle kullanarak, kurutmaktan olduğu kadar, sulandırmaktan da kaçınarak, onun uygulama biçiminde, stilini yansıtmaya, kişiliğini koymaya çalışarak...

O gece, yolculuğumuz boyunca, bütün konuşmamızda, bir tek dil pelesengi buldum Muza'da: "Oçin." Bizim çok'un Rusçası bu. İkide bir oçin'i bastırıyordu. "Tren ağır gidiyor" mu dedim? Oçin, diyordu. Konuşmanın bir yerinde "Haklı mıyım?" diye mi sordum? Hemen bastırıyordu: Oçin.

Sabahleyin, indiğimiz Moskova garında, ayrılırken, iri iri kadın gözlerinin içine bakarak konuştum:

"Nâzım'ı her zaman arıyacağız.".

Muza yine kendisiydi:

"Oçin!"

Kalabalığın içinde gözlerimle üniversiteli kızı aradım. Vera Feonova onun Odesa'da kaldığını söyledi. Novorosiysk'e kadar, küçük de olsa, bir yolculuk yapmak istemiş "Nâzım Hikmet"le. Kabul etmişler.

"Bir gün büsbütün kalırsa o gemide, kitaplığın memuru, geminin maskotu, uğuru gibi bir şey olursa, şaşmam." dedim.

KUYRUKLU YILDIZ

1958 Martında, partilenişimden sonra, ilk telgrafı Nâzım'dan aldım. Kutluyordu. Mutlandım. Sırada arkadaşı olmaktı bu.

Artık uzak bir yerlerde, ilk kez gördüğüm bir ülkede, bizi kimselerin bilmediği bir kentteydik (orayı, bundan böyle, ölümüne kadarki çalışma arkadaşlığımızı anlatırken, "A" kenti* olarak anacağım). Kulağımız kirişteydi. Nâzım'ı da bekliyorduk. Sağlık durumu elveriyorsa, işlerini yoluna kor komaz, geleceğini umuyorduk.

O zamanlar yolculuk yapması da kolay değildi. Bir kere, rejimini gözetmeliydi. Merdiven çıkamıyordu. Uzun süre doktorsuz kalamazdı. Uçağa binemiyordu, daha doğrusu uçaklı yolculuk salık verilmiyordu.

Yeri gelmişken, şuracıkta söyliyeyim: O günlerden ölümüne kadarki beş yıl boyunca, her yıl birkaç defa geldi. Önceden haber vermezdi. Üç gün mü, üç hafta mı, ne kadar kalacaksa kalır, son akşamı kime söylerse söyler ve ertesi sabah çekip giderdi. Ne nereden geleceğini bilebiliyorduk, ne de bizden ayrıldıktan sonra nereye gideceğini. Kuyruklu yıldızın ta kendisi. Bir şeyi iyi biliyorduk yalnız: İki nokta arası gibi en kısa yoldan, en az durakla, Moskova'ya, Vera'ya ulaşacağını.

Geldi mi, çalışma ortamımıza cemre gibi düşüyordu.

---

* Bizim Radyo'nun yayın yaptığı Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki Leipzig kenti.

Isıtan, ateşleyen, esinleyen, atılım kazandıran, neşe ve iyimserlik yaratan bir cemre. İsterse karakış olsun, yüreklerimizde bu cemrenin ılıklığı sürüyor ve yenileniyordu.

Derken, o yılın Mayıs sonu, belki Hazirandı, çıkageldi A'ya. Paris dönüşü bir uğramaydı bu. Üç günlüğüne, dedi. Daha ayağının tozunu da silmeden, Moskova'ya bir telefon etti. Ancak ondan sonra merhabalaştık. Uzun uzun yârenliğe de vaktimiz yoktu. Her günümüz işgünüydü. Savaşım ve en az istekler programımızda sekiz saatlik işgünü sorunu da vardı, ama biz 16 saat çalışıyorduk.

Koca masada hemen o da yerini aldı. Karşı karşıya düştük. Önüne bakıyor, konuşulanları cankulağıyle dinliyor, ama bir yandan, önündeki not defterine, ya da parça buçuk kağıtlara habire portreler çiziyordu. Karalama değil, enikonu tipler. Ad, altyazı koymuyordu. Koymasa da, bir bakışta tanıyordum bunların kimini: Kasketli olan bir işçi, belki hapislerden tanıdığı. Sonra bir gardiyan, belki de hapisane müdürü. Şu, dört dörtlük bir komprador. Şu hafiften bıyıklı, dazlak adam, Keloğlan. Şu...

Hepsini sayamam ki. Toplantının sonunda kalkarken, masada bırakırdı bunları. Kapışan olurdu. Nice arkadaşlarım böyle örnekler sakladılar. Bir zamanlar bende de vardı.

Çalışma arkadaşlığı olarak o ilk üç günlük beraberliğimizin, içime melhem olan bir özelliği vardı. Artık o zamana kadarki yarı resmilik, protokol çerçevesi, randevu almadan görüşme olanaksızlığı gibi sınırlar kalkıyordu aramızdan. Devdi ama, herkesle arayı çabucak kapatır, uzağı yakınlaştırırdı. Senli-benli konuşma, içli-dışlı arkadaşlık, anca ve kanca beraberlik başlıyordu. Günlük çalışmada, yaşamda. Artık kapısını vurmadan yanına girebiliyorduk. Tartışacak, çatışacak, anlaştık veya anlaşamadık, iş bittikten sonra durulacaktık.

Önceden de biliyordum, ama o günlerde gözlerimle de gördüm. Bir boş yarım saat yakalamışsak, ormanda geziye de çıkıyordu bizimle. Voleybol oynuyorsak, düdüğü kaptığı gibi hakem oluyordu. Çok keyifliyse, bir önlük uydurup mutfağa giriyordu. Çıkıyordu, oluyordu, giriyordu ama, bunların her birinde, o birden değişip, birden dalıp, bir ağacın dibine, bir taşa oturuverdiği, mutfak masasında kalem kağıda davranıverdiği oluyordu. Öyleyse, gözlüğü burnunun ucuna inmişse, bir yandan tırnağını kemirip duruyorsa, artık sormak yoktu, seslenmek, yanaşmak yoktu.

O günlerden, küçük küçük, ama Nâzım'daki büyüğü, bütünü yapan, pırıl pırıl şeyler var aklımda. Bize ilk fırsatta Paris yazılarını okudu: "Sensiz Paris"i, "Bereli Versay"ı, "Paris Üstüne Bilmeceler"i, "Paris'te 28 Mayıs 1958"i dinledik. Sözünün üstüne sözümüz yoktu. Şiirini okuduktan sonra, meydan savaşından çıkmış bir kahraman gibi havayı koklamazdı, bir şey söylemeni de beklemezdi pek. En azından, kağıdın boş yerine bir portre çizmeye başlardı.

İlk gün, paydostan sonra, Sabiha hanım mutfakta akşam yemeği hazırlığı yaparken –ilk akşam onların konuğuydu–, beride Zekeriya Sertel de, Keloğlan* da, A. Saydan da, ben de gırgıra başladık. Şıklığına takılıyorduk onun. Keloğlan ayakkaplarına takıldı: Salamander! Nâzım bunu "Dost başa bakar, düşman ayağa!" diye şakaya vurdu. Zekeriya bey kravatında gözü kaldığını söyledi. "Yoo, bana da hediye!" dedi Nâzım. "Abidin'den, Güzin'den." Zekeriya bey, "Cimrisin!" diye üsteledi, "Atatürk de böyleydi, gardırobunda yüzden fazla kıravatı varken, bir tekini bile esirgerdi en yakın dostlarından..." İyi anımsıyorum, o takılma curcunası içinde, ben de geniş fitilli kadife pantolonunu öğdüm Nâzım'ın. Gözlerimin içine baktı, "Bu

* TKP Sorumlusu Marat veya İ. Bilen kastediliyor.

da Paris'ten." dedi. Küçük cebindeki mendili bile istiyen vardı: Bir resim çektirmeliğine...

Ertesi gün ciddi bir konuşmamız oldu. "Zekeriya hoşnut değil gibi senden." dedi. Ve ekledi: "Lâf getirmiyorum, dedikodu da değil, nedenini soruyorum." Özetledim: "Çin'den dönünce, Mao'ya söz verdiği üzere, S. Üstüngel'in* Çin deneyini güzelliyen 'İnci Irmağı'nı yazdığı gibi, kendisi de 'Çin Mucizesi' diye bir kitap yazmış. Ve sunmuş Bulgar partisine, basılsın diye. Sofya'dan hareketimden önceki aylardı. Elyazmasını Merkez Komitesi'nden Dokuzov bana aktardı. Yayınevinde böyle kitaplar dalının yönetmeniydim çünkü, biliyorsun. Bir okudum ki, gerçekten 'mucize'. Sen o bütün çiçeklerin kabak çiçeğince nasıl açtığını, bütün fikirlerin nasıl çarpıştığını Zekeriya beyin anlatısında gör de, gözlerin açılsın! Hele Dokuzov ateş püskürüyor: "Sanki dünyada bir Ekim Devrimi deneyi yok, ve Çin devrimi diye, gökten düşme, yerden bitme, öncesiz ve sonrasız bir Çin deneyi, bir mucize çıkarıyor ortaya. Öyle ki, Ekim deneyinin pabuçları nerdeyse dama atılıyor. Övgüden geçilmiyor..." Diyeceğim, komiteden sordular bana: 'Nasıl buldun?' Taşıdığım sorumun bilinciyle yanıtladım: 'Açı değiştirmek gerek. Evet, fazla övgü var. İyice işlenmeli bence...' Bu görüşüm, aynı zamanda bir eleştirisel inceleme yaptırdıkları Rıza Mollov'un görüşüyle bütünleşmiş olmalı ki, Sofya'dan ayrılacağım günlerde, kitabın elyazmasını, elime tutuşturup, 'Bu bize yaramayacak, her iki görüşü bağdaştıran bir mektupla, redaksiyon mektubuyle, sahibine gönderiver.' dediler. Elçiye zeval yok, ben de dedikleri gibi yaptım. Zekeriya bey beni güleç, giderek babaca karşılamıştı bir çalışma arkadaşı olarak. Ama bu elyazmasını kendisine geri vermemden sonra, yüzünde öyle bir akşam oldu ki, hâlâ sabahı yok. Mao'ya gönderirim, o baksın icabına, demiş. Göndermiş de gali-

* S. Üstüngel, Marat, yani İ. Bilen'in yazar adlarından biridir.

ba... Geldiğimin haftasında, damatları olan yoldaş*, sofralarında konuşulanı getirdi bana: 'Buraya bu adamı almakla isabet etmedik. Ziya daha saygılıydı.' demiş. Gerçekten, o günlerde, Ziya'dan bir mektup aldığını, mektubun dilekçeye benzediğini falan orta yerde söyleyip duruyordu. Susamazdım, dokundurdum usuldan: 'Niye vermesin dilekçe?' dedim. 'Ancak, dilekçesini işleme koyup koymamak sizin işiniz değil!'** İşte bana karşı kararması bundan ötürü, üstadım. Daha söyliyeyim mi?.." Nâzım, eli bıyığında, çekeledi ve "Hımm..." dedi, "Tekin değildir yalnız, dikkatli ol. Mamafih, ben insanların birbirini kazanmasından yanayım; yoksa adam kaybetmek çok kolay. Hele bizler..."

Daha ertesi gün de, en ciddi konuyu Nâzım kendisi açtı. Otelin fuayesindeydik. İç cebinden çıkarıp, ilk kez orada gösterdi bana Vera Tulyakova'nın fotoğrafını. Kalbini oğuşturdu. Çıra gibi yanmakta olduğunu söyledi. Bunlar bir yana, kararı karardı: "Şimdi gider gitmez Moskova'ya, yaşamımda bir devrim bekliyor beni adeta. Çalışamıyorum yahu! Peredelkino sıkıyor beni, gördün, o içinde at koştur ev, cendere gibime geliyor. Galya öylesine... Rezalet canım. Ne vardı sanki, niye karı-kocalığa döktük işi? Münevver orda rehinken, Memet fotoğraflarda büyürken... Biz burada, bir gönülde iki değil, üç sevda! E bu kaçıncı demezler mi adama? Vay başımın belâsı! Bu Tulyakova hepsinden baskın. Son durak. Bir de saman sarısı ki... Bak..."

Daha öteye, Moskova içinde bir ev istiyeceğini,

---

* Bir süre Yıldız Sertel ile evli olan, 1951 TKP Davası sanıklarından Abuzer Özdemir kastediliyor. Kendisi Bizim Radyo'da Kürtçe yayınlar spikeri olarak düşünülmüş, ancak bu proje o yıllarda uygulamaya geçmemiştir.

** Fahri Erdinç, Ziya Yamaç ve Tuğrul Deliorman, Bulgaristan'da sığınmacı oldukları için, TKP'de görev yapmaları için BKP'nin izin vermesi gerekiyordu ve İ. Bilen, F. Erdinç'in Bizim Radyo'da görev yapmabilmesi için BKP'ye başvurmuştur. Sabiha ve Yıldız Sertel TKP üyesi olmakla birlikte Zekerayi Sertel hiçbir zaman TKP üyesi olmamıştır.

Peredelkino'dan bir tek bavulla çıkıp, bu eve yerleşeceğini, Vera'yla birleşeceklerini, yaşamına böylece yeniden bir düzen vereceğini, belki ona bir araba da alacağını, canları istediği zaman başlarını alıp bir yerlere gidebileceklerini, tezgâhta beraber yazacakları piyesler bulunduğunu, kendisini dağ gibi nice işlerin beklediğini...

Belki sonra değinemem. Bu dediklerinin hepsi, birer birer oldu, gerçekleşti.

Hiç unutmam, son akşam, cümbür cemaat yine Zekeriya beylerdeyiz. Evsahibinin limon ufalayıp doldurarak 'demlendirdiği' vodkasını öğe öğe yemek yedik. Televizyon seyrettik. Memleketten konuştuk.

Nâzım, ayrılmazdan önce, kimimize bir kitabını imzaladı, kimimize bir fotoğrafını. Ama bununla kurtulamadı. O şıklığına takılmaları da sonuçlandırdık. Birimize rozetini, birimize kravatını, Keloğlan'a Salamander iskarpinlerini (zaten dar geliyormuş, Allah kahretsin!), bir başkasına tükenmezini, kol düğmelerini, daha ne bileyim, gözlük kılıfını falan armağan etti. Şaka ettik diyen yoktu, verdiği alınıyordu. Sonunda bana da sıkıca dürülü ve yumuşakça bir paket verdi. Kulağıma da fısıldadı: "Pantolon." Ben de fısıldadım: "Bu da mı dar geliyor, üstad?" "Değil ama, sana uzun gelir, kendine göre yaptır artık, kalın fitilli kadife, başka yerde yok."

Çıkacağımız sırada, herkesin içinde ben takıldım en son:

"Üstad, kusura bakma, biz seni düpedüz soyduk!"

Hemen elini çantasına götürdü:

"Yok öyle şey." dedi. "Son yazılarım, Paris yazıları burada!"

Beni otomobilden merkezde bir yerde indirdiler. Arabanın kapısında öpüştük. Kapıyı çekmeden, sordu:

"Nasıl, yazıyor musun, şiir, hikâye falan?"

"Daha çok, öyküler yazıyorum." dedim. "Sofya'da gelecek yıl plânında bir kitabım var, ona hazırlanıyorum."

"Görmek isterdim. Aman, şey olma hikâyelerinde, fazla politik olma yani, öyle diyen de var hani."

"Peki, bir dahaki görüşmemizde elyazılarını da veririm."

"Okurum. Önsöz de yazarım istersen."

Teşekkür ettim. Elimdeki bizim ora işi tesbihi çekip aldı. Kapıyı çekti. Camda eyvallah diyen elini gördüm yalnız. Araba yürüdü.

NÂZIM'I SİRKE GÖTÜRDÜM

1959'da gözlerimiz yolda kaldı. Gelmiyordu. Mesajlar gönderiyordu boyuna: "Ha gayret! Ağzınızdan bal akıyor, kaleminizden kan damlıyor... Gazeteler geliyor... Yazılar gönderdim..."

O yaz'ı böyle bulduk. Bize Yordanka'yla Sovyetler Birliği'nde dinlenmek düştü. Haziran sonunda Moskova'ya uçtuk. Ordan Kafkaslara geçecektik. Yine iki-üç günlüğüne Moskovalıydık.

Dedim ya, üstad, o devrime eşit değişikliği yapmıştı yaşamında. Biliyorduk ve hali "islâh" olduğunu duyuyorduk. Çağırdı. Kalkıp bir kucak çiçekle üstadın son durağına gittik. Ve son yengeyi de canlısına gördük. Çok konukseverdiler. Bizi otelimize arabayla bıraktılar, kendi arabaları. Vera sürüyordu. İnmeden, bizi yine çağrıladı: "Yarın akşam bize buyurun, size patlıcan yapacağım, bugün hazırlıksızdık, kusura bakmayın."

Ertesi gün, neden ve nasıl olduysa, program değişti biraz, ve biz öğleden sonra Soçi'ye uçtuk. Patlıcanlı çağrı böylece yattı.

Yirmi gün sonra, Moskova'ya dönüşümüzde, hemen o akşam, yine yemeğe buyur etti bizi. Ben özür diledim, gene program gereği, sirke gideceğimizi söyledim.

"O da nesi?" dedi. "Başka gidecek yer bulamadınız mı?"

"Vardı üstad, ama benimki de başka delilik işte. Balşoy

dediler, istemedim; müze dediler, istemedim; bir işletme dediler, başka defa dedim. Ve iki şey istedim yalnız: Bir, metronun nasıl açıldığını, yeraltındaki yapıcılığı göstersinler bana, bir de sirke götürmelerini rica ettim.."

"Peki ama..."

"Yooo, sirk deyip de geçme üstad... Ellerimizin, aklımızın en büyük hüneri orda. Bu sirk, bence, sözden, anlatı sanatından da önce. Zaten işin lâfa boğulmaması hoşuma gidiyor en çok. Palyaço en az konuşan en büyük artist. Romantizmi de mi, biraz gübreye çalan kokusu da mı, okuduğum birkaç sirk romanı da mı sarıyor beni, bilmem. Sonra düşünüyorum..." –Baktım, üstad bayağı daldı ve beni iyiden iyiye dinliyor; ben de pek bilgiç konferansımı sürdürdüm.– "Evet, düşünüyorum, çocuğa bak önce, kendini sevdirmek istedi mi, anababasının ve konukların önünde ya ezberindeki şiiri okuyor, ya hünerini göstermek için bir tombalak atıyor yerde, bir atlama, ne bileyim, bir marifet yapıyor. Ve insanoğlunun, buradan öteye geliştirdiği, malûm a, dipte maymunluğumuz var, önce bir daldan ötekine atlıyorduk, meyvanın peşinde, ya da kaçarken, sonra avın peşinden oku isabetle yetiştirmek gerekiyordu, işte aklımızın buyruğunda, ellerimizle görmemiz sayesinde, değil mi ya, zamanla geliştirdiğimiz bütün bu hünerler gelip sirk arenasında toplanıyor. Ve öyle ki; "Homo Sapiens" demekte olsak da, maymundan pek uzaklaşmadan maymunu da eğiten insanoğlu, bu arenada, birbirinden üstün hünerler gösteriyor. Benim en çok şaştığım bir şey var insanoğlunda: Ellerimizin hüneri..."

"Yeter." dedi Nâzım. "Sen biraz dalga geçiyorsun, ama valla inandım. Yıllardır gitmediydim zaten. Beni de alın bu akşam."

"Vera'yı da." dedim.

"Onu bırak. Televizyonda işi var bu akşam."

Ve biz, o akşam, Nâzım'la beraber, palyaço Oleg Popov'tan en ünlü akrobatlara, ip cambazlarına, hokkabazlara, Oleg'in fino köpeğinden Hintli fillere ve Afrikalı aslanlara kadar, tüm yaratıkların hünerine ve aklma bir daha şaşıp kaldık. Osetin'li cokeylerin numarasına da kasıklarımız çatlıyasıya güldük. Daha da önemlisi, şaşıp kalmanın ve gülmenin güzel şeyler olduğuna bir daha inandık.

"Hay Allah razı olsun senden!" dedi geceyarısı ayrılırken. "Ben artık sık sık sirke giderim..."

KÜÇÜK BUNALIM

Daha sonra pek yüz güldürmiyen olaylar birbirini izledi.

"A" kentinde, bir akşam, evde, işten yeni dönmüştüm, telefon çaldı. Açtım: Nâzım.

"Merhaba üstad?" –Dil pelesengiydi bu 'üstad', yoksa benim üstadlığımdan değil!– "Ben Nâzım Hikmet... Varşova'dan konuşuyorum."

"Anladım, buyur üstad, seni dinliyorum."

"Keloğlan oralarda mı?"

"Yok, epeydir yok, Romanya'da olmalı..."

"Her neyse, ben onu bulamam şimdi. Diyeceğim şu: Münevver geldi. Çocuklarla..."

"İyi ya, gözün aydın! O sesin ne öyle?" (Göğsüne inik, kalın, sıcak sesi değil, kafadan, burunsu sesiydi, yakınmalıydı.)

"İyi değil, kötü..."

"O da nesi?"

"Kötüsü, ben artık bu kadınla kalamam buralarda..."

"Yapma üstad..."

"Valla kalamam. Beni dinle. Bul buluştur, aynen söyle bunları Keloğlan'a. Ben geldim Varşova'ya. Karşıladım. Yugoslavya'dan geldiler. Oraya nasıl aktardık Türkiye'den, telefonla anlatamam, ayrıntıların sırası da değil. Şimdi ben onları buraya yerleştiriyorum. Ev verdiler adamlar, döşettim. Barış Komitesi yardıma koştu, kız Renan da, Memet

de okula gidecekler bir şey kaybetmeden, Münevver de üniversitede çalışabilecek... Ben hemen dönüyorum Moskova'ya..."

"Olur mu yahu, üstad. Yapma."

"Yapması yok. Çok ölçtüm, biçtim, imkânı yok, elimi eline değemem artık. Bu mesele burada biter..."

"Peki, niye çıkarttın ordan, yıllardır bu başarıyı düşlemedin mi sen, her şeyi örgütliyen, omuzlıyan sen değil misin?"

"Ben'im, evet ama..."

"O Münevverli şiirler, özlemde memleketle özdeşleşen Memet'e seslenişler senin değil miydi?"

"Bana bak," dedi, "şiir başka şey, fazla deşme de bozuşmıyalım, hem bana bunu kimse soramaz böyle."

"Peki, affedersin..."

"Benim demek istediğim başka."

"Buyur, seni dinliyorum."

"Bunun gayet iyi Fransızcası var, İngilizcesi de var, biliyorsun. Yararlı olabilir orada, yanınızda. Oraya çekin hepsini ilk fırsatta. Böylece söyle Keloğlan'a e mi."

"Başüstüne."

"Hadi eyvallah. Ben yarın Moskova'ya dönüyorum. İlk fırsatta, pek yakında sizde olacağım..."

Evet, sonradan öğrendiğimize göre, Kuşadası'ndan, plajdan, bir tanıdık İtalyan armatörünün yatı ile Yunanistan'a geçirttiği, ordan Yugoslavya yoluyla Varşova'ya aldırttığı Münevver, böylece bir utkuda yenik düşüyor, içerde on yıllık bir rehin yaşamından, özverili bir direniş ve sabır sınavından sonra, Varşova'da, Nâzım'ı bulduğu anda kaybediyordu.

Bu vuruşun, bu sürprizin sersemliğinden biz de günlerce kurtulamadık. Çözemiyorduk bilmeceyi. Aramızda

"karışılmaz" diyen vardı. "Bal gibi karışılır, parti grubunda soru açabiliriz." diyen vardı. "Durun bakalım, hele gelsin" diyen vardı.

> Ben, kendi payıma, bu bilmeceyi, Nâzım'ın Münevver'i nasıl bırakabildiği bilmecesini, yıllar sonra "Cumhuriyet"te Sadun Tanju'nun bir yazısına yaslanarak çözdüm. Memet Fuat'ın o gayet akıllı ve insancıl derlemesi 'Nâzım ile Piraye' yeni çıkmıştı. Tanju da, gazetedeki köşesinde 'Küçük Şeyler' başlıklı bir yazı yazmıştı. Kızı Lâle, Nâzım Hikmet'in hapisaneden karısına mektuplarını okuduktan sonra, şaşıp kalarak sormuş: "Anlıyamıyorum baba, bu kadar büyük bir aşk nasıl oluyor da birdenbire bitiveriyor?" Mektuplarında, Piraye'ye "beni sen yarattın" demeye kadar varan Nâzım, günün birinde kestirip atıyordu: "Ayrılalım!" Kız adeta isyan etmiş: "Peki, o son mektubundan öncekiler yalan mıydı?" "Hayır." demiş Tanju. "Aşk da biter çünkü. Her şey biter, yeniden başlar, sonsuz bir devinimdir yaşam, ve hiçbir şey anlaşılmaz değildir."

Ve önce, Nâzım'ın Münevver'den ayrılabileceğini değil, Vera'dan dönemiyeceğini anlamıştık. Vaktiyle Piraye'yi bırakırken Münevver'den dönemediği gibi. Nâzım artık Tulyakova'yla "öle öle yaşama"ya başlıyordu.

Küçük bunalımı buydu.

ÖLÜMÜNDEN SONRA - BEŞİNCİ

Odesa'dan döndüğümüzün ertesi günü yazarların kulübünde Vera Feonova'yla öğle yemeğinde olacaktık. Ben bir saat kadar erken gittim. Baktım, masasında epey işi var daha. Telefonun da sustuğu yok. Bir aralık bulur bulmaz, rica ettim:

"Beni bir berbere götür burada varsa, ne olur, saçım çok uzamış."

Hemen kalkıp önümden yürüyüverdi: "Gel."

Fazla konuşmaz, iş görür, becerileriyle şaşırtırdı zaten.

Avluda Tolstoy'un oturuk heykelini solda bırakıp karşı yakaya, restoranın bulunduğu damalı yapı kesimine girdik. Merdivenler, daracık koridorlar derken, dipte, kapısı açık, içerisi pırıl pırıl aydınlık bir bölme göründü. Tamam diye geçirdim. Ucuz kolonyanın kokusu da burnuma vurdu. Gözüme bir de levha ilişti: "Parikmaher" diyor. Almanca kökenli bu sözcük. Bizim "perukâr"a benziyor.

Poliklinik aklığı içinde, temiz bir köşe burası. Tek koltuk. Ayna. Aynada tıraş edilmekte olan adam. Ve ayakta, cavlak tepesi ayna gibi, ampulden de fazla ışıldayan ak gömlekli usta. Yetmişinde falan gösteriyor.

Tarağı orkestra şefinin çubuğu gibi "zarafet bir"le tutuyor elinde. Makası da öyle. Tıkırtıyı biraz kesti. Döndü. Feonova'nın selâmını aldı. Beni tanıtan iki cümlesini,

dükkânın aydınlığını daha da artıran altın dişli bir gülümsemeyle dinledi. Bana bekleme koltuğunu gösterdi. Feonova'yı kapıdan uğurladı. Onun yalnız "İşin bitince doğruca restorana gel." dediğini işitebildim.

Ellerimi göğsümde kavuşturdum. Biraz pufladım. Bekliyordum. Durumu anladı. Makas tıkırtısını yine biraz kesip, bana masadaki gazete ve dergileri gösterdi.

"Buldun okuyacak adamı!" diye geçirdim. "Her fırsatta söylerim. Yazdım da bir kere. Böyle beklemelerde, bir dairede örneğin, kabul edilmeyi, ya da bir dişçide, doktor kapısında ve de böyle bir berberde falan sıra beklerken, gazete okuyamam, dergilerin de karikatüründen ötesine bakmam. Diken üstünde, tedirgin adama göre değil bu iş. Ama propaganda bu, adamı burada da kıstırmaya bakar..."

Herkes bir başka çeşit. Berber, bir gözü bende, bu başka çeşit yanımı çabucak anladı. Sol dizimi motor çalıştırır gibi titretip durduğumu görünce notunu da verdi. Çok geçmeden, masanın alt katından, ciltli, kara kaplı, nüfus kütüğü gibi koskoca bir defter çıkarıp önüme sürdü.

"Buyurun, bakın... Sizi sıkmayacağını, ilginç bulacağınızı sanıyorum."

Nezaket gereği, ilk sayfaları aktarmaya başladım. Müzelerde, sergilerde izlenim defterleri vardır ya, öyle bir şey. İlgim birden arttı. Çünkü izlenim yazılarının altında gözüme ilk ilişen imzalar okka çekiyordu: Maksim Gorki, Pasternak, Mayakovski, Korneyçuk, Tvardovski, Polevoy...

"Hepsi geçtiler buradan. Hepsini ben tıraş ettim. Ve her birinden, zamanla, böyle tek satırcık yazı rica ettim. Eksik olmasınlar, kırmadılar. Ve bu defter meydana geldi işte..."

Durakladım. Defterin, bir buluş olarak, anı olarak, kiloyu aşan ağırlığının çok ötesinde bir değer taşıdığı gelip geçti kafamdan. Sayfaları, parmağıma tükürerek değil, üst köşelerinden ayırıp açmaya çalışarak aktarmaya devam ettim.

"Açın, açın." diyordu bir yandan. "Sizin Nâzım Hikmet de orda. Sonra, neydi adı, büyük mizah yazarınız, evet, Aziz Nesin de orada..."

Aziz Nesin'i buldum. Ama Nâzım'ı atlamış olmalıydım. Geri gitmek istedim. Yine bulamadım. Berber kendisi yaklaşıp eğildi. Bir-iki aktarmada şıp diye buldu Nâzım'ın sayfasını. Okudum: "İnsanoğlunun ellerine, ellerinin hünerine her zaman büyük bir saygı duymuşumdur. Ellerin dert görmesin usta!" İmza: Nâzım Hikmet. Ama nasıl? Uzaması ve çıkıntılarıyle Yavuz zırhlısını andırıyor. Başta "N" harfi bildiğimiz gibi, sağ çubuğu sözcük boyunca uzuyor, ama "a" harfi bildiğimiz gibi değil; bir kalp çizmiş Nâzım "a" yerine. Dalgınca bakan kişi bunun ayrımına varmayabilir. Kalpten bakanların gözden kaçırması olanaksız. Anlamını söylemek gereksiz. Ama berber yine de söyleyiverdi:

"Kalbini verdi bana sizin Nâzım Hikmet, kalbini!"

İhtiyar usta müşterisini uğurladı. Beni buyur etti koltuğa. Önceki önlüğü değil, mermerli dolaptan çıkardığı sakız gibi beyaz ve ütülü bir önlüğü açıp taktı. Arkamda dikildi. Ve aynada konuştuk:

"Nasıl istersiniz, normal?"

Normal tıraş diyeceğim, ama hem söylemek istediğim çok, hem söyliyebileceklerim az. Adama, ebe ninem fazla sıktığı için başımın sol yanının daha yassı olduğunu, kulağımın üstünde saçımı biraz daha dolgun bırakmasını, tepemdeki asi kıvırtmaca dokunmamasını istediğimi nasıl söylerim? Benim hık-mık ettiğimi görünce, durumu kendisi kurtardı:

"Tamam, bana bırakın." –Ve kaldırdı ellerini, gösterdi:– "Ellerim çok dil bilir!"

Ve artık "çok dil bilen" elleri konuşmaya başladı.

Ne var ki, bir berberin elleri ne kadar dil bilirse bilsin, işini görürken bir yandan dili de durmaz. Anlatıyordu. Şu defterde imzası olanların her birinin yazdıklarında, duygu ve dileklerinde içtenlikli olduğuna inanıyormuş, ama yalnız Boris Polevoy'un içtenliğinden azbuçuk kuşkusu varmış. Neden?

"Yılın birinde, yağmurlu bir gün, çıkageldi seninki. Rüzgâr gibi. 'İtalya'ya gidiyoruz yarın!' dedi. 'Yolunuz açık olsun!' dedim. Saçını başını onartmaya gelmiş. Dışını, evet, onarabileceğimi, içine karışamayacağımı söyledim. Her zaman tartışırız. Bugüne bugün de öyleyiz. Sağolsun, ne sözünü dudaktan sakınır, ne de gözünü budaktan. Sakınmadığı için zaten, bir gözünün kepengi... Hadi, yokluğunda kusurunu söylemiyelim. Neyse. Oturttum. Onardım saçını bigüzel. Kokuladım. Uğurladım. İyi mi? İyi..." –Berber, saydam parmaklarıyla dokunarak daha da eğdi başımı, ensemi düzeltiyordu.– "Yirmi gün geçti geçmedi, yine geldi bizim Boris. Hoşgeldin. Hoşbulduk. Nasıl İtalya? İyi, çizme gibi! Lâf mı şimdi bu? Doğru dürüst konuşulmaz ki adamla! Yiyip içtiğiniz sizin olsun, diyorum ben, görüp geçirdiğinizi anlat, değil mi ya. Müzeleri, anıtları anlatmaya başladı bana. Sabredemedim. Papa'yı gördün mü, dedim, Papa'yı? Gördüm. Gerçi benim hınzırlığım üstümdeydi, kendim çanak tuttum, ama neylersin. 'Elini eteğini öptün mü?' dedim. O da 'Öptüm, usul öyle, ayaklarına bile kapandım.' dedi. Ben de sordum: 'Peki, sen ayaklarına kapanınca, Papa öyle yukarıdan bakaraktan bir şey demedi mi?' 'Dedi.' 'Ne dedi?' 'Saçını kim kırktı senin böyle a oğlum, seni böyle kim keleş etti, dedi!'. Eh,

ben artık ağzını burnunu sabunlayıverdim hınzırın. Şunun yediği naneye bak hele!..."

Sustum. İkisine de saygım daha bir arttı. Birinin kendi ellerinin hünerine tutkusuna, öbürünün de onun bamtelini böylesine isabetle bulmasına hayran oldum. Ve Polevoy'un içtenliğinden, koca ustaya saygısından zerrece kuşku duymadım.

Çıkmadan, berberin bekleme koltuğuna tekrar oturdum. Yüzümde step çiçekleri kolonyasının serin yangısı sürüp giderken, deftere –isteği üzerine– tek satır da ben yazdım: "Ellerinin konuşmasını unutmıyacağım, usta. Ellerini öperim!"

Nâzım'ın bu adama kalbini vermesi boşuna değildi.

KAVGA DA ETTİK

Dediği gibi, çok geçmeden, güze doğru ve her zamanki gibi ansızın A'ya geldi. Hem de uçakla. Nâzım'da köklü değişmeler vardı. Dediğine bakılırsa, daha önceki sağlık rejimi pek tutucu, belki yanlış, bir yerde gereksiz bir zorlamaymış! Öyle ki, perhizlere paydos! Artık usuldan merdiven de çıkabiliyordu. Günde üç öğün, renkleri de değişik haplar almakta titizliği bırakmıştı. İyiye mi açıktı kimbilir, herhalde kötüye, yeniden sigaraya dadanmıştı. Kimi zaman bir kadeh vodka yuvarlamaktan bile korkmuyordu. Tek sözle, yaşamında Galya'nın ge'si, ga'sı, gagası falan kalmamıştı.

Onun gelmesiyle, aramızda kendisini bir akşam yemeğine çağrılama yarışı da başladığı için, daha ikinci akşam, bir doktor arkadaşımızın evindeydik. Aşağı yukarı tamtakım sofradayız. Ve sofrada, arkadaşımızın pek güleç ve pek mutfakçı hanımının, dili gibi tatlı nice yemekleri tamam, yalnızca kuş sütü eksikti.*

İlk kadehleri Nâzım'ın sağlığına içtik. Her zamanki dileğimizce, çok yaşasın ve Türkiyemizde de sosyalizmi görsündü.

"Ben göremiyeceğim onu, çocuklar. Ama siz herhalde göreceksiniz!" dedi.

Zekeriya Sertel bildiğimiz dobralık ve nobranlığıyle homurdandı:

"Ben herhalde yaşamam o vakte kadar ve inşallah Türkiye'de sizin sosyalizminizi de görmem!"

---

* Doktor Hayk ve eşi Anjel Açıkgöz.

Bunu kendisinden ilk defa işitmiyorduk. Söz değiştirdik.

Benim o günlerde sigarayı bıraktığım ve çok da zorum olduğu bilindiği için, doktor dostum, yine gösterdiğim dayanıyı öğdü ve daha öte sabırlar diledi. Bir başkası, öldür Allah, bırakamıyacağını, benim de başarabileceğimi sanmadığını söyledi. Ve Zekeriya bey de, kimbilir kaçıncı kez, Shaw'un bu konudaki sözünü, "sigarayı bırakmak çok kolay, ben yüz kere bıraktım" dediğini yineledi. Bu arada parmaklarımın zifir kınasına bakıp durduğu da gözümden kaçmadı.

Ben konuşuluyordum ya, Nâzım masanın sol başından elini kaldırdı:

"Okudum üstad!" dedi. "Eline sağlık, diline sağlık.."

Hazırladığım yeni öykü kitabımın elyazmasını son defa Moskova'da vermiştim kendisine. Yazacağı önsözü bekliyordum artık. Ama üstelemek gibi olmasın diye sormuyordum. Böylece, sözü, beklediğim gibi, kendisi açmış oluyordu. Ve konuşuyordu:

"Valla, doğrusu ya, bu kadar beklemiyordum. Sen artık maşallah... Öyle hikâyelerin var ki, yer yer, bizatihi hikâye... Bir defa gözlemci yanın. Sonra dil, imajlar... Fırçanı kullanma ustalığın..."

Ben hafiften kızarmaya başladım. Bunları o sofrada değil, ayrıca, başbaşa da konuşabilirdik. O sürdürüyordu:

"Ancak.. politik unsur... Hem politik unsurdan önce, hikâyenin mesajı mı, bildirisi mi diyelim, bunu o kadar kesin veriyorsun ki, okuyucuya da biraz zahmet payı, kafasını çalıştırma imkânı bırakmadan... Halbuki, batı hikâyesi, bu işi... bir Fransız hikâyesi okudum mesela. Ama ondan önce sana bir Güney Kore hikâyesini söylemek isterim..."

"Söyleme." deyiverdim. –Nasıl dediğime kendim de

şaştım. Onun da hayretten gözleri açıldı. Ben hemen açıkladım:– "Bizim eleştirinin bu yanı hoşuma gitmiyor. Geleneğe döndürmüşüz. Sanattan, edebiyattan söz ederken, iki lâfın biri, batıdan bir âyet indiriyoruz. Levantenlerin alışkanlığı gibi..."

"Yahu, iyi ama..." dedi doktor, "dur bakalım, bir söylesin hele üstad, nedir vereceği örnek, ne diyecek..."

"İstemiyorum efendim!" dedim, "Bozuluyorum işte." –Ve Nâzım'a döndüm yine:– "Rica ederim, alınma. Ne olur, bizden örnek ver vereceksen, bizim hikâyeyi konuş..."

Bu defa o terslendi:

"Konuşamaz mıyım yani?"

"Konuşursun elbette." dedim. "Ama şiirdeki yetki ve yeteneğinle değil herhalde."

Bu kez Zekeriya bey atıldı:

"Neyzen Tevfik'in dediğine geliyor bu iş. Sus, sen romandan anlamazsın demişler. O da veciz bir cevap vermiş: Ben yumurtlamam, ama yumurtadan anlarım..."

"Zekeriya bey," dedim ihtiyara, "körükleme, sıkboğaz da etme. Burada bir eleştiri yöntemi sözkonusu. Anlamıyorum yani..."

Ve dönüp karımdan bir sigara istedim artık. Paketi kaçırmak istedi benden. Kaptım. Ellerim tir tir. Sigarayı yaktım. Ve dumanı topuklarıma vardıracak kadar çektim.

"Lüzumsuz bir çatışma." dedi Keloğlan. –Kalkıp divana uzandı.– "Hiç yoktan..."

"Bence hiç yoktan değil" dedim ortaya. "Türk edebiyatı dedin mi, bizim üstad, subaşını tutanların rahatlığıyla konuşuyor. Başkasına da söz yok."

Zekeriya beyin küçük damadı girdi araya:

"Sıkı dur Nâzım ağabey, ofsayttan gol geliyor!"

"Kardeşim," dedi Nâzım, "sana bir şey söyliyeceğim yal-

nız. Bir gün öğrenirsin inşallah, teferruatıyla. Yani senin gibi düşünseydi vaktiyle, bir Kemal Tahir mesela, bir Orhan Kemal, öyle ya, tevazuu bir yana bırakalım, böyle düşünselerdi, herhalde bugünkü seviyelerini bulamazlardı."

"Ben de, öyküde, tevazuu bir yana bırakalım, müsadenizle Sabahattin Ali'den geliyorum üstad. Bu söylediğin arkadaşların boyunda olmadığımı da biliyorum. Ne yapayım, senin öğretiminden geçmek bana kısmet olmadı. Ne kadar yazıklansam yeridir. İkinize de saygım tam, zerrece kuşkun olmasın, ama su başını tutmuş bir durumunuz var. Öyle ki, kimi yabancılar, çağdaş Türk edebiyatını yalnız N. Hikmet, yalnız S. Ali mi yapıyor diye soruyorlar."

"Peki, ben ne yapabilirim?"

"Haydi, doğru oturup doğru konuşalım: Yaklaşık on yıldır Sovyetler Birliği'ndesin. Bir S. Ali hikâyeler derlemesine önayak oldun, önsözünü yazdın. Bir de S.Üstüngel'in *Savaş Yolu*'nu gün ışığına çıkarttın Rusça. Ötesi? Hani, örneğin o dediğin iki arkadışımızdan ne çıktı? Bir çağdaş Türk öyküleri derlemesinin ötesinde, hiç. Sayalım mı? Sait Faik yok daha. Yaşar Kemal de yok. Bir Aziz Nesin, gülmece yazarımız olarak içte-dışta yüz akımız adam, Sovyetlerde yeni-yeni duyuluyor daha, çoğu sosyalist ülkelerde henüz "kuvvetle meçhul". Bir Orhan Veli gibi. Neden? Çünkü desteklemiyorsunuz, en azından susuyorsunuz."

Nâzım, eli yüzünde, epey sustuktan sonra sordu:

"Peki, imkân vardı da kullanmadık mı?"

"Ben imkânın hazırından söz etmiyorum ki. Aramak var imkânı, yaratmak var..."

"Mesela senin için imkân aranmadı mı?"

"Bulgaristan'da, evet, birkaç kitabım çıktı. Sağolun.

Ama, itiraf ederim, haram lokma yemişim gibi, kursağımdadır. Hani iyi anla, üstad. Ben şu veya bu yazarımızın değil, sadece asların da değil, çağdaş edebiyatımızın tanıtılmasını istiyorum dışarıda da. Olanaklar ölçüsünde. Düşün, kaç sosyalist ülke var bugün, edebiyatçısı ve okuru, Türk edebiyatı deyince, şiirde Cenap Şehabettin'den ötesini bilmiyor, *Çalıkuşu*'ndan başkasını da tanımıyor. Ve tekrar ediyorum: Siz, bu işe, kendiniz için çabaladığınız kadar koşulmadınız. İşte sonuç. Gemisini kurtaran kaptan. Bir sosyalist ülkeye uğrayabilen yazarımız, ozanımız, olanak kapılarında kişisel ilişki kurmaya çalışıyor, ya da arka kapıya dolaşıyor. Kimi bunu da yapamıyor, yapmıyor belki, gittiği yerlerde haklı olarak da yakmıyor: Türk edebiyatını biz de yapıyoruz, bizim de sesimiz ve katkımız var, diyor..."

"Valla, sosyalist dünyada bütün bu işlere düzen vermek benim elimde değil. Gücüm de yetmez buna. Sen yap elinden geliyorsa..."

"Elimden geldiği kadar yaptım ve yapacağım da. Örnek de verebilirim: Hazai, Macar Türkoloğu, tanığım. İki ay önce, Budapeşte'de, beni Avrupa Yayınevi'ne götürdü. Yabancı edebiyat kolu yönetmeni Carrig hanım kabul etti bizi. Konuştuk. Kadın, bana, nezaketen, kendimden ne önerebileceğimi sordu. Öykü, roman, bir kitap çıkarmak istiyorlardı benden. Peki dedim ve oracıkta on kadar isim sıraladığım bir kağıdı önüne sürüverdim: Önce, lütfen, bu on yazarımızdan bir şeyler çevirtip çıkarın, ondan sonra sıra bana gelsin, olur mu? Tanığım sağ. Sorun. Kadının, arkamdan, 'böylesi yazara da ilk defa rastlıyorum' dediğini ondan öğrendim..."

"Peki ama, bu kadarını benim de yapmadığımı düşünmeni anlamıyorum. Sen, doğrudan suçluyorsun adeta beni..."

"Hayır üstad, suçlamıyorum. Biraz alışmadığınız gibi gerçeği söyledim yalnız. Alınıyorsun."

"Alındım, ne yalan söyliyeyim. Ve ben, bunu, yani Moskova'da yalnız kendimizi düşündüğümüz suçlamasını..."

"Öyle değil, başkalarını da yeterince düşünmediğiniz suçlamasını.. ."

"Peki, hatta bu kadarını bile, parti namusuma tecavüz sayıyorum... ve de bunu mesele yapacağım."

"Yap."

"Parti grubunda konuşacağız ötesini..."

"Peki. Her cezaya razıyım. Ama bir öneriyle geleceğim aynı zamanda gruba."

"Ne gibi?"

"En azından, en de tezinden, her sosyalist ülkenin en büyük yayınevine soralım: İlgilendiğiniz yabancı edebiyatlar arasında, her yıl Türk edebiyatından çevirilere ne kadar, kaç forma, kaç kitap ayırabilirsiniz? Diyelim ki, şiirde, öyküde, romanda şu kadar... Daha doğrusu, içerdeki arkadaşlara, yazarlar birliği gibi bir örgüt var, ona yazalım, sosyalist ülkelere bunu kendileri sorsunlar. Sonra, yine kendileri, bu üç dalda, yılın en başarılı sayılabilecek birkaç kitabını, kısacık özetlerle ve bunları İngilizceye, Fransızcaya, Rusçaya çevirterek, bu ülkelerden her birine önersinler. Bakalım, plâna alınan alınır, alınmıyan alınmaz. Ama böylece hem örgütlü, tutarlı bir iş yapılmış olur, hem de kimsenin darılmasına yer kalmaz..."

İlk tepki Zekeriya beyden geldi:

"Hariçten gazel!"

İkincisi divandan:

"Bu bizim işimiz değil. Karışmayız böyle şeye..."

Nâzım'ın yüzüne baktım. Bu tepkiyi yanıtlamasını bekledim. Bir şey söylemedi.

Yanımda karımın tedirginliği arttıkça arttı. Önce, tartışmanın başında dürtüyordu beni. Sonra birkaç kez çimdikledi sağ bacağımı. Ama ensonu bir ağlama tutturmuştu.

"Ne oluyorsun?" dedim.

Ateş gibi soluğu kulağımı dağladı:

"Nâzım ağabeyi darıltmıyacaktın. Özür dile."

Ben daha ne diyeceğimi düşünemeden, Nâzım kalkıp geldi, aramıza eğildi:

"Yoo, özürlük bir şey yok, kızım." dedi. "Darılmadım hem. Hatta bir kere daha düşüneceğim bütün konuştuklarımızı..." –Sonra doğruldu ve sesini yükselterek ortaya konuştu:– "Havayı biraz bozduk galiba. Masadan, evsahibinden özür dilemeliyiz!..."

Sofrada kaldığım sürece, Nâzım'ın bu tartışmamızı gerçekten parti sorunu yapıp yapmıyacağını düşündüm. Yaparsa, bana da bir tek şey kalırdı: Bütün dediklerimi orada da tekrarlamak. Ama beni öncelikle düşündüren bu değildi. Nâzım sorun yapmalı mıydı bunu? Yakışık alır mıydı? Yaparsa, doğrusu ya, Nâzım Nâzımlığından bir şey yitirir gibime geliyordu. Tersini de düşünemiyordum. Çünkü gözdağı değildi bu, gözdağı da büyüğe hiç yakışmazdı zaten, ortaya konuşmuş, yapacağını söylemişti. Hem artık öykü kitabıma o önsözü falan da yazmazdı.

Bir ara, karıma eğilip, sen yarın bizim bavulları hazırla demek geçti içimden. Ama onu daha fazla ağlatmaktan korktum. Bir sigara daha yaktım.

Öteden Nâzım seslendi:

"Bana da ver bir sigara..."

Kalkıp uzattım.

Divan susuyordu. Kararık. Dalgın. Allah kahretsin, denge hesabı hiç de kolay iş değil. Nâzım parti grubuna getirirse işi, kefelere ayrı ayrı bakmak gerek. Birinin

Moskova'da gidişatı birkaç yıldır "dudak bükülerek izleniyor". "Şıpsevdilikte stajı, sizin ordaki sosyalizme bir gün haremi diriltecek kadar artıyor" deniyor. "Çeşitli istekleri 'yukarı'yı bıktırıyor". "Sen bizi düşkırıklığına uğratıyorsun, meğer idealizmin lâfmış diyen mektuplar da alıyor". Öbürüne gelince, çiçeği burnunda üye, koyunun bulunmadığı yerde abdurrahman çelebi, duygusal, kızık, atak adamın biri, ama kendi uzmanlık dalında yeri kolay doldurulur gibi değil. Ne olursa olsun, sen ne birine avans ver, ne de ötekinin kafasını kaz tüyü ile okşa. En iyisi sus. Suskudan vergi istiyen yok. Açma ağzını birden. Parti toplantısı mı, bir sorun görüşülürken, aklına ilk gelen doğruyu herkesten önce söylemek için hemen söz almıyacaksın. Bırak, önce bir-iki konuşan olsun, bekle, havayı anla ve ondan sonra duruma göre sen de bir şeyler gevele. İşte, madem kapışmışlar, sen birden tavır alma, bırak biraz yesinler birbirlerini...

Ne var ki, 'Nâzım'ı yemek' diye bir şey benim aklımın ucundan bile geçmiyordu. Buna kalkışırsam, dişimin kırılacağını çok iyi biliyordum. Doğrusu ya, bu denge kurgusuyle tepeden tırnağa ürperdim, bu tür dengenin kendisinden iğrendim. Böyle bir dengeyi bozmalıydım. Ve daha sofradan kalkmadan, oradan dağılmadan karar verdim: Sabah ola, hayrola: Nâzım'dan özür dileyeceğim.

Aziz Nesin, 1977 Haziranında, Sofya'da, ilk Uluslararası Yazarlar Toplantısı günlerinde, bizim evde kahve içtiğimiz bir sırada, boş atıp dolu arayan bir yöntemle ansızın sordu:

> "Yahu, Nâzım Hikmet'le bir kavganız olmuş, nedir o?"
>
> O akşam, o sofrada, aramızda bulunan Zekeriya Sertel'in (başkası olamaz), bunu sonradan Aziz Nesin'e de söylemiş olduğunu, hem de herhalde beni küstah yeri-

ne koyduğunu, böylece de 'Nâzım dostluğu' tasladığını derhal kestirdiğim için, hiç ikircimsiz yanıtladım:

"Evet, çatıştık bir defa. Ben haksızdım gerçi, ama bunda bir şey yok o kadar, Nâzım'la kavga da edilebilirdi." Aziz Nesin'le o konuşmamızda ayrıntılara inememiştik. İşte şimdi inerek, borç ödüyorum.

Ertesi sabah, arabamızın Nâzım'ın hizmetinde olacağını bildiğim için, işyerimize yürüyerek gidiyordum. Yolu yarılamak üzereyken, yaya kaldırımda, solumda birden fren yapan bir araba durdu. Bizimkiler. Nâzım arkada. Konuşuyorlar. Sürücünün yanına oturan olmamış. Beni oraya aldılar.

"Günaydın."

"Günaydın, caanım!"

Nâzım'dı. "Caanım" demeseydi, durumu, havayı yine anlıyabilirdim. Olanca babacanlığını bu "günaydın"a sığdırmış, sözcüğünü yüreğinde iyice ısıtıp da söylemişti. Çok geçmeden de arkadan eğildi. Soluğu ensemdeydi. Bir zarf veriyordu bana omuzumdan aşırarak. Yarı dönüp baktım.

"Önsöz." dedi. "Memleketimi anlatıyorum dediğin hikâyelerin için. Moskova'da başlamıştım zaten yazmaya, bu gece de uyumadım, bitirdim. Uzun da değil. Oku ve nasıl bulduğunu da söyle sonra bana, e mi?.."

Sabahki çalışmamızdan sonra, bir fırsat bulup, hem okudum, hem de nasıl bulduğumu söyledim: "Harikulâde!" dedim.

Gülümsedi. Ve bir büyüdü, bir büyüdü ki gözümde, başı tavana vuracak diye korktum.

Dedim, "Bir şey söyliyeceğim yalnız..."

Dedi, "Söyle."

Dedim, "Seninle kavga etmek bile güzel şeymiş aslında.

Dün akşam, solcu adamın nasıl tartışması gerektiğini de öğrendim senden bir yere kadar... Teşekkür ederim."

Yukarı çıkıyordum. Arkamdan bağırdı:

"O yaptığın teklif var ya... Hani kitap özetleri yapsınlar, çevirtsinler, sosyalist ülkelere göndersinler falan diyordun. O teklifi, ilk fırsatta bir mektup tasarısı yap, kuzum, unutma, yap da gönderme çarelerini arıyalım Ustambul'a!"

ÖLÜMÜNDEN SONRA - ALTINCI

Ekber Babayev'le Nâzım'lara gidiyoruz. Ben Vera'ya Allahaısmarladık demeliydim.

Aeroport semtini geçtikten sonra sola saptık. Nâzım'lara girdiğimiz sırada hava dönüştürüp duruyor, şimşek çakıyordu.

"İyi ettiniz geldiğinize." dedi Vera. "Size çay yapayım."

"Ne o?" dedi Ekber. "Neşen yok gibi biraz..."

"Nasıl olsun? Havaya bak. Üstelik..."

"Ne var üstelik?"

"Biraz sonra söylerim."

Çayı hazırlamakla oyalanıyor, salona gelip gidiyor, masaya çekidüzen veriyordu. Dışarıda, göğün direği çöker gibi bir çatırtı, patlama ve gümbürtüler oldu. Çok geçmeden de, pencerelerin çinko eşiklerinde damlalar çatırdamaya başladı.

Vera bir daha yanımıza geldi.

"Yine bir hediye buldum." dedi. "Ah, öyle vakitsiz ki..."

Ekber, iyi bildiği, benim de hiç bilmediğim bir şeyi açıkladı:

"Nâzım bu ya, evin orasına burasına, yüklükte bir boş bavula diyelim, çok seyrek el atılan, ayda âlemde bir açılan bir çekmeceye falan, birer armağan yerleştirmiş..."

"Ölmeden?"

"Evet. Şeytanın aklına gelmez. Vera'nın doğum günü demiş, bir şey sokuşturmuş bir yere, isim günü demiş, bir başka şey. Daha gelmedik doğum ve isim günleri yani. Şimdi iki yıl sonra Vera başladı artık bulmaya. Yine bir şey bulmuş işte..."

"Buldum ama," dedi Vera tekrar yanımıza gelirken, "çok vakitsiz, dedim ya. Divanda şu köşe yastığının arkasına, kılıfın içine yerleştirmiş... Aslında, ben artık çapraşık duygular içindeyim. Bir yandan, her yeri didikleyip, nereye ne koyduysa hepsini bir kerede meydana çıkarmayı göze alacak kadar meraklıyım, öte yandan bu gizil sevinçleri katık etme, bu Nâzımca büyüyü bozmama isteğiyle de müthiş sabırlıyım..."

"Adama bak yahu!" dedi Ekber. "Yastık kılıfını nasıl da düşünebilmiş..."

"Ne çıktı, biliyor musun?"

"Hint kumaşı herhalde!"

"Ah Akber, bu Nâzım deli edecek beni. Bir eşarp bu sefer. En sevdiğim renk. Düşün.."

"Nesini düşüneyim? Olağan bir armağan işte."

"Değil. İmzasını atmış bir kenarına. Bir de tarih koymuş: Vera'nın 1966 yaş gününe!"

"E varmadık ki daha oraya... Sen de acele etmişsin yastığın kılıfını değiştirmekte."

"Ben de ona hayıflanıyorum ya! Adam gelecekte yaşıyor, nasıl kestireyim neyi hangi yıl bulacağımı..."

"Valla, öldükten sonra da böylece yaşamayı düşünebilmiş olması bile güzel ve korkunç."

"Bir anlamda evet. Ama bu yıllara çıkamıyacağını düşünmüş olması da var bunu yaparken, ve bu da çok hazin..."

Güzel, korkunç, hazin dediklerini ben de aynen duydum ve ağlamaklı oldum.

"Yazacağım bütün bunları." dedi Vera. –Müthiş bir şimşek çaktı. Vera irkildi.– "Ah, öyle dokunuyor ki bana bu şavkımalar!" –Dışarıda yağmur hızlanıyordu.– "Benim yazmak istediğim..."

Telefon çaldı. Vera koridora koştu. Uzaktan olsa da, kulak kabartmadan da işitebildim. "Konuklarım var." diyordu. Uzatmadı. Çabucak yanımıza döndü ve sözünü sürdürdü.

"Benim yazmak istediğim, militan Nâzım değil, sanatçı Nâzım da değil bir yerde, günlük yaşantımız içindeki, burada, bu çatının altında, soluması, çalışması, sevinmesi ve kızmasıyla, bağırması ve türkü söylemesiyle, telefon konuşması ve tartışmasıyla, yazı yazması ve yemek yemesiyle Nâzım... Alabildiğine doğal, yalın Nâzım'ı, anlıyor musunuz, kocamı yazmak istiyorum..."

"Daha ne duruyorsun?" dedi Ekber. "Kalemin kağıdın var, yeteneğin de var, yaşantı senin, izlenimlerin de bol."

"Önce..." –Bana döndü Vera– "Önce, sizin oraları, çalıştığınız yerleri, A'yı, kaldığı oteli, oturduğunuz kahveyi, belki bundan da önce İstanbul'u, Boğaz'ı, Üsküdar'ı, Kadıköy'ü, Heybeli'yi, Bâbıâli'yi, tüm Nâzım yerlerini görmem gerek dünyada. Onun izlerini izlemek gibi bir şey bu. Nâzım her yerde, her şeyini bir tarihsel bağlantı içinde, bir uzantı içinde yaşadı. Bunu size nasıl anlatsam? Örneğin, bir Paris'te görseydiniz Nâzım'ı. Ben gördüm, ikinci gidişimde beraberdik. Nâzım orda, bir günün içinde, diyebilirim ki, Büyük Devrim Fransasını, Paris Komünü Fransasını, Birinci ve İkinci Savaş yılları Fransasını, bugünkü FKP, CGT, L'Humanite eylemleri Fransasını bir arada, hep birden, bunlara bir de kendi Türkiyesini kata-

rak, dünyayı katarak yaşıyordu. Ne kadar enerji, ne kadar fantezi, ne biçim yürek ister, düşünebiliyor musunuz?"

Ben artık düşünemiyorum.

"Bu yalnız Fransa'da değil, gittiği başka ülkelerde de böyle..."

Vera çayı demlemeye gitti. Yine telefon çalıyordu. Ayak seslerini duydum. Sesini de koridordan: "Bize çay da içirtmiyecekler bugün!" Açtı telefonu. "Hayır, bugün çıkamıyacağım galiba." diye bağladı sözü. Kapattı.

İlk çaylarla geldiği zaman, güleçti. Bir şakağında belirgin çukurcukla, saçını arkada topuzladığı sarı başıyle, çiçek dürbünü içinde gördüğümüz allı-pullu biçimler gibi değişen gözleriyle, çok insan, çok akıllı, çok usta bir tablodan çıkıp gelmişti sanki. Vera'yı, kısmet olsa da, yetmiş yaşında da görsem, nineliği, belleğime yazılan bu çizgilerinin tek nüansını değiştiremez gibime geliyordu.

Telefonun tekrar çalması, Vera'nın o güleçliğini siliverdi. Yine koridora koşarken söyleniyordu:

"Beni deli edecek bugün bu haspa! Herhalde odur. Başkası olamaz. Kaçıncı bu, aaa, olur olur ama... Alooo, evet? Ben de biliyorum efendim, saatin 16'ya yaklaştığını. Ama yağmura baksanıza! Nasıl çıkarım? Rica ederim..."

İlk çaylarımızı içtik içmedik, yine telefon!

"Alooo, buyurun, evet... teşekkür ederim, iyi ki haber verdiniz..."

Dönüp geldi. Üzgün.

"Yağmur dindi, diyor, telefondaki!" –Gerçekten sağanak geçmişti.– "Biliyor musunuz, toplum kontrolü iyi çalışıyor, herhalde Mila bu telefon eden. Odesa'da tanıştınız hani. Söylemedi, ama anladım. Bugün sizi mezarlıkta görmiyecek miyiz, diyor. Konuklarım var dedim, anlatamadım. O bildiğini okuyor: Siz hâlâ evde misiniz? Saat

16'ya geliyormuş. Gelir a... Yağmur dedim, bağışlamıyor. Ve yine bildiriyor işte: Yağmur dindi!... Hayır, olmıyacak, rahat vermiyecek bu kız. Kötü alıştırdım galiba. Bilmem. Ama en iyisi, kalkın, Nâzım'a gidelim!"

"Özür dilerim," dedim, "ben yolcuyum."

ELEŞTİRİ DİNLERİM AMA VİRGÜLÜMÜ VERMEM

1962'de A'ya sık sık gelip gitti.*

Hepsini bir kalburladım. Dökülen döküldükten sonra, yalnız bir olay kaldı. Elenecek, dökülecek gibi değil. Büyükçe.

Birinde, yeni yazdığı romanı getirdi: *Romantika.* Türkçesinin adı: *Yaşamak Güzel Şeydir Kardeşim.*

Elyazması dört-beş günde daktilodan çıkıncaya kadar iyiden iyiye sabırsızlandım. Tekmilledikten sonra, giderayak, hiç beklemediğimiz halde, bir kopyasını A. Saydan'ın önüne koydu. Bir kopya da bana. Ve ödev verdi: "Şimdi ikiniz benim eleştirmenlerim olacak, eleştirisel incelemesini yapacaksınız romanın. En tezinden. Ve bana düşüncelerinizi yazmanızı bekliyorum. Yarın Moskova'ya yolcuyum. Bunun Rusçasını basıma hazırlıyacağım..."

Ödevi aldık kabul ettik.

Okumaya başladım. Daha ilk sayfalarda kaptı götürdü beni roman. Değerlendirmeyi, üzerinde nasıl fikir yürütebileceğimi hiç düşünmeden, not falan da almadan, so-

---

* 1962 Nisanı'nda Leipzig'de TKP MK Dış Bürosu'nun oluşarak faaliyete geçmesi çerçevesinde bir Konferans düzenlendi. Bu Konferans'ta Dış Büro üyeleri arasında Yakub Demir (Zeki Baştımar) ve Marat'ın (İ. Bilen) yanı sıra Nâzım Hikmet de yer aldı. Bu nedenle Parti Merkezi olarak da kullanılan Leipzig'deki Bizim Radyo'ya Nâzım Hikmet daha sık gelmiş ve daha uzun süre kalmıştır.

nunu buldum. Usumda ibretle, duyguda kıvançla doygun olarak, hayranlık içinde, ürpertiler içinde dosyayı ve gözlerimi kapadım, tekrar ettim romanın bildirisini: "Yaşamak güzel şeydir kardeşim!"

Ve bu yaşamanın, kendi deyimiyle "bir ağaç gibi tek ve hür, bir orman gibi kardeşçesine", dünyaya yirminci yüzyılın gözleriyle bakarak, sınıfının ülküsüne, amacına, savaşımına adanarak yaşamanın, şakaya gelir iş olmadığını, bizim tüfeğin demirinden olanlara özgü bir özveri ve yiğitlik istediğini, çifte yürek istediğini bir daha kavradım. Bu genelde. Özelde de, yolumun, tuttuğumuz yolun daha isabetlisi olamıyacağına, girdiğimiz yaşamın, yani başkalarını yaşatmak için yaşamanın, "ölümden bir şeyler ummadan" yaşamanın, yaşadım dedirtebilecek yaşamların en insancası, en güzeli, en değerlisi olduğuna bir kez daha inandım.

Sonra, birkaç gün arayla, sırf verdiği ödevi yapmış olmak için, eleştirmen "donuna girerek", bir daha okudum. Notlar aldım. Bilgiçlik taslamaya enikonu hazırlandım. Oturup sekiz sayfa kadar inceleme yazdım. Ve postaladım.

> Bir kopyasını alakoyduğum bu mektubum artık bir belge. Nâzım'ın kalıtını toparlayıp düzenliyen özel komisyonun arşivine girmiş. Bunu Nâzım'm ölümünden iki yıl sonra Ekber Babayev'ten öğrendim.

İncelemede, bazı genel değerleme lâfları ettikten sonra, önce kurgu özelliği, getirdiği anlatı yeniliği üzerinde durdum. Bu yeniliğe, 'Saman Sarısı' ve 'Havana Röportajı' başlıklı şiirlerindekine benzer "düşlü anlatı" adını verdim. Zaman plânında dünü, şimdiyi, geleceği bağdaştıran veya bunlar arasında düşünmemizin kıvraklık ve sırasızlığına uygun sıçramaları olan bir anlatım tarzıydı bu. Bunu yadırgamadığımı, ama okuru da kıvraklık ve sırasızlığı izli-

yebilecek bir uyanıklığa zorlayacağını, kimi okurun bunu yapabileceğini ve romanı bir solukta okuyacağını, kiminin de yeterince izleme çevikliği gösteremeyip, yorulup, soluk yitirip, ipin ucunu kaçırıp, sonuna varamadan vazgeçmesi tehlikesi olduğunu anlatmaya çalıştım.

Bir özellik de, romanın baş kişisinin üçlü kimliğinde kendini gösteriyordu. Öyle ki, yazar, şair Nâzım, iki Ahmet'te (kulübede gizlenen Ahmet ve genç Ahmet) gizlenmeye çalışıyor ve hem Nâzım, hem de gizli eylemci Ahmet, genç Ahmet'i anlatıyordu. Hem zamanda üçlü plân, hem de başkahramanda bu üçlü kişilik, düşlü anlatı boyunca birinden ötekine geçiş ve dönüşlerde yeterince açıklık kayboldukça, yer yer her okurun sökemiyeceği bir karışıklık yaratıyordu. Buna dikkati çekmek istedim.

Bu özelliği seçme ve uygulamada, Nâzım'ın, alışılmıştan kaçma düşüncesinden yola çıktığı besbelliydi. Ama düşlü anlatının kendisini yorduğu da anlaşılıyor, ve romanın, İsmail ile Neriman'ın serüvenine girildikten sonra, yavaş yavaş durulduğu, ister istemez alışılmış anlatıya geçildiği görülüyordu.

Ayrıntılar arasında önemli bulduğum iki şeye dokundum: Biri, uçkurluk çizgiler sorunu. İkincisi, dil, daha doğrusu yazım kuralları sorunu.

Uçkurluk çizgilerde özetle dedim ki:

...Bir hücre arkadaşının (Hüsnü'nün) evinde toplantı yapmaktasınız. Ahmet'in gözü, kahveleri getiren tazenin göğüslerinde. Ve bu taze, Hüsnü'nün bir şeysi, karısı, kızanı, bacısı. Bu bir. Batum'da, plajda, "Havva'lar bölmesi"nde değil, kalabalıkta düzara donu-tumanı tepmiş, anadan doğma karılar. Bu iki. Sonra İsmail'in hamamcı olması gibi sözdışı kalabilecek bir doğallık, meme sıkmalar falan. Etti üç.

Önce şunu söyliyeyim: Ben, duvarların sakladığı "ayıplarımız"ı ortaya dökme eğiliminin bizde dünkü iş olmadığı kanısındayım. Söylenmesi en doğru görünen şeylerin içinde, söylenmiyecek olanları, söylenmemesi gerekenleri bulup ayıklamakta kusur ediyoruz. Buna cereme ödiyen yazarımız az değil. Bu yüzden, bazılarının yapıtlarında kimi sayfalar duvar deviriyor, kötü kokular getiriyor. Sonra unuttuğumuz bir şey var: Talkın verip salkım yutan nice bağnazlar, düşman olanlar, kanımıza susayanlar, pusudalar, hele bu uçkurluk çizgilerde açık vermemizi gözleyip duruyorlar. Ve bizi tefe koyup çalmaya kalkıyorlar. Onun için, o Batum plajında karılar gördüm ki, donsuz, çırçıplaktılar dediğin yer var ya, orasını bir düzelt, şu karılara don giydir allahaşkına!

Bu noktadan kalkarak, bir de küçük itirazım var: Diyarbakır'da İsmail'in karısına, nasıl olsa komünist karısıdır diye, bir öğretmen göz koyuyor, asılıyor. Tipik değil bence bu. Ben olsam, bu dediğini, ya sınıfta çaka çaka kartlaşmış bir ağa oğluna, ya da şehir eşrafından belâlı bir herife yaptırırım. Öyle ya, karşımızdakiler bizi olmadığımız gibi gösterme spekülasyonunda ustayken, biz kendimizi doğalın içinde göstermede acemiliğe düşmemeliyiz.

Dil, yazım kuralları sorunuyle ilgili olarak dedim ki:

... Dilde, gramerde, ne bileyim, yazım kuralında falan seni eleştirmeye kalktığımı kim duysa, en azından beni ayıplar, aklımdan zorum olduğunu bile düşünen çıkabilir. Ama dilinde daha çok ihmalcilikten ileri gelen öyle pürüzler var ki, bunlara değinmeden geçemiyeceğim. "Çocuğun hasta olduğuna yanmam, huyu değişir" diyorlar ya. Ben de, senin, hangi nedenle olursa olsun, bir şeyi yanlış yazdığına yanmam, her büyük yazarın böyle kusurları vardır, ama kötü örnek olmandan korkuyorum. Korktuğum ba-

şıma da geldi. Bulgaristan'da, yılın birinde, bir Türkoloji öğrencisinden bir mektup aldım. Diyor ki: "Ben sözcüğü 'vapur' olarak biliyorum ve yazıyorum. Ama beni yerenler oldu: Nâzım Hikmet gibi koskoca bir şair 'vapor' diye yazıp dururken, ben bunu ne halt etmeye değiştiriyormuşum?! Şaşırdım. Allahaşkına, doğrusunu bana siz söyleyin." Hadi, bunu sen yanıtla bakalım, üstad.

"İkiz", "üçüz" gibi sözcüklerimizi daha öteye "onuz", "biniz", "milyonuz" gibi üretmeni de özgün bir buluş, bir deneme sayarım. Giderek "İstanbul" yerine hep "Ustambul" demeni de eski bir alışkanlık sayıyorum. Ama 'İnsan Manzaraları'nda "Memedi dağbaşında söğmek tehlikelidir" demeni, bir şiirinde "sizi söğüşüm" demeni hiçbir kurala uyduramıyorum. Hele "ısırma"yı iki "s" ile yazmanı anlamıyorum.

Bütün bu dediklerimi nasıl karşılıyacağını çok merak ediyordum. Ara gittikçe uzuyordu. Kendisi gelemiyordu.

Ensonu A. Saydan gidip geldi o yaz Moskova'ya. Onu ilk fırsatta adeta soru yağmuruna tuttum:

"Nasıl, romanın orijinalini de göndermiş mi artık basıma?"

"Göndermiş."

"Peki, bizim eleştiriler?"

"İkisinden de çok yararlandığını söyledi."

"Dikkate almış demek dediklerimizi..."

"Benim somut bir isteğim yoktu. Şeyi sormuştum yalnız, İsmail'in kişiliğinde prototip olarak kimi öngördüğünü, ya da kimleri gösterdiğini. Buna verdiği cevap hoşuma gitti..."

"Ne gibi?"

"İsmail'de hem benim tanıdığım militanlar var, hem senin tanıdıkların var, bir de ben kendim varım dedi."

"Bundan iyi tipleme tanımlaması zor bulunur." dedim. "Peki, benim tavsiyelerimden bir şey açmadı mı? Batum plajındaki karılara don giydir demiştim, giydirmiş mi?"

"Müthiş güldü buna."

–Saydan dostum kendisi de gülüyordu.– "Valla ben öyle gördüm, öyle yazdım, Fahri benim gerçekçiliğimden şüphe etmesin, dedi. Öylece bırakmış karıları. Hem o kadar çıplağa don bulmak da meseleymiş!"

Bu kez ikimiz güldük epeyce. Durulduktan sonra, yine ciddileşerek, yazım kuralları konusunu açtım:

"Ne dedi o kusurlu yazılmış sözcüklerle ilgili eleştirilerime?"

"Kimi benim bilmezliğim dedi, kimi alışkanlığım dedi, doğru dedi, benim edebiyatça, Ustambulluca kullandığım dile, bizim Fahri mesleğinden gelme bir alışkanlıkla bakıyor, öğretmence eleştiriyor, dedi. Haklı dedi. Ama boşuna, ben artık bir dahaki gelişte düzeltebilirim bunları dedi..."

"Yani?"

"Yani bırakmış her şeyi olduğu gibi."

"Yapma. 'Issırdı'yı da mı bırakmış öylece?"

"Hayır, onu düzeltmiş yalnız. Dişini söker gibi çıkarıp atmış s'lerin birini. Ama bir de dalga geçti ki seninle, sorma."

"Sorarım, ne dedi?"

"Dedi ki, züppe'de de iki p var, at bakalım birini, sonra da bak bakalım züppe'nin züppeliği kalır mı? Bu ne biçim yazım kuralı yahu? Aynı işi yapmaya kalktık mı, bakkalın da bakkallığı kalmaz, kubbe çöker valla çatır çatır, tekke teke olur, ve de takke düşer kel açılır!..."

Bu kez de gözlerimizden yaş gelesiye güldük.

Özcesi, Nâzım'a göre de, yazar-eleştirmen tartışmasında her zaman yazar üstün geliyordu. Açıkça söylemiş zaten: "Eleştiri dinlerim, ama virgülümü vermem!"

Sözü noktalamak istedim:

"Ben artık bir daha Nâzım'a eleştirmenlik yapmam!"

"Kurtulamazsın." dedi Saydan. "Kendisi söyledi bana, bir roman daha yazacak, yine senin eleştirmeni isteyecekmiş!"

ENSENDE BİR DOST SOLUĞU

12 Nisan 1963 günü. Akşamüstü.

Nâzım'la ikimiz bir arabayla A'dan başkente gidiyoruz. Sürücümüzün yanında oturuyor. Ben arkasındayım.

Soluğum ensesinde.

Kasket kesiminin altında gümüşsü saçları ile sakız beyazı gömleğinin yakası arasında, tam ensesine bakıyorum. Yüzüm o kadar yaklaşık ki, büyüteçle bakar gibiyim. Yer yer kıldibi benekler. Hafiften damalı çizgiler. Kulaklarının arkasında saçları biraz daha ağarık...

Arabanın radyosunu kurcaladı bir ara. Doğru dürüst bir şey tutturamadı.

"Bu mübarekler de köşebaşından ötesini almaz ki..."

"İstanbul'u mu istersin, Ankara'yı mı?" dedim. "Saz eserleri mi, fasıl mı, şarkılar mı, halk türküleri mi?"

"Ha şunu bileydin!" dedi. –Ve çıt diye kapattı.– "Ne olur, bir şarkı söyle bana bildiklerinden."

Alaturkanın canına okuya okuya başladım okumaya. Makamını kendim de bilmeden: "Fariğ olmam meşrebi rindaneden..."

"Yaş-şa!" dedi.

Bitirdim. Asfaltta, lâstiklerin hışırtısı yine uğultuca büyüyerek, yine arabaya, yine içimize doluverdi.

"Pişmanlık anlamında almıyorum bu dediklerini..."

"Yoo, pişman değilim. Dedim a, yıkılan putların altında da ezilmedim çünkü..."

Yine radyoya el attı. Bir hafif müzik. Pişik, pıtraklı bir erkek sesi, ilk heceleri vurguluyarak yineleyip duruyordu: "Kapitan! Kapitan!..."

"Bu bir şey değil." dedi Nâzım. "Sen benim kaptan, kaptaaan diye avaz avaz bağırışımı görseydin!"

"Ne zaman üstad?"

"Kaçarken... Karadeniz'de..." –Bu konuyu, açmaktan kaç kereler kaçındığını bildiğim için, ötesini kulak kesilerek bekledim.– "Kilyos'u solda bırakarak açıldık. İyi mi? Bir saat, daha da fazla, yol aldık. İyi gidiyoruz. Belki de artık Kilyos-Varna arasının ortalarında bir yerdeyiz. Derken, çat-pat-pısss... bizim motor sustu! Ulan etme. Yakıt mı bitti? Hayır, daha var. Motorda bir oyun. Marşladık, bir daha, bir daha, ı-ı, çalışmıyor. Kaldık mı denizin ortasında? Suların, akıntının buyruğunda bir yonga..."

"Tam 'Arhaveli İsmail'in hali! 'Yüz kerte birden atlayıp rüzgâr / bir anda bütün ipleri bıçakla kesilmiş gibi düştü.' dediğin..."

"Evet, aynı durum. 'Sular tekneyi açığa sürüklüyor / artık hiçbir şey mümkün değil'."

"Korkunç."

"Düşüyoruz kavganın haricine... Derken, sağdan, gerilerden, Allah bu ya, göz eriminde bir vapur dumanı! Bir süre bekledik, dumanlı tekne yaklaşıyor, yaklaştıkça büyüyor, büyüdükçe de... Ensonu, anlıyoruz ki, bir Rumen şilebidir gelen. Kalktım, tir tir bacaklarımla dikildim motorun içinde zar zor, ceketimi sallıyorum. Nerdeyse hizamıza geliyor. Bağırıyorum: 'Kaptan! Kaptaaaan!..' Küpeştede bir gemici. Hiç oralı değil. Biz burada çırpınıp

"Tıraşın gelmiş, üstad." dedim.

"Evet." dedi. "Berbere gitmeliyim. Artık yarın Moskova'da yaparım o işi."

Ertesi sabah erkenden uçacaktı. Bu nedenle başkente akşamdan gidiyorduk. Benimki eşlikti rastgele. Başka işlerim vardı başkentte. Bitirip dönecektim.

Elini ensesine götürüp, kaşıdı.

Ve dizeler kendiliğinden dilime geldi: "Ben ki bileklerimde tel kelepçeyi / bir altın bilezik gibi taşımışım / ben ki ilmikleri sabunlu iplere bakıp / kıllı kalın ensemi kaşımışım."

"Ne iyi!" dedi. "Ensende bir dost soluğu. Ve bu soluğun sana seni okuması..." –Ve sürdürdü:– "Şimdi 'Putları Yıkıyoruz' mücadelemizi düşünüyorum. Bu dizeler Yakup Kadri'ye 'Cevap'tan, malûm a... Ne var ki, gereksiz değilse bile, vakitsiz bir polemiğe boğduk işi, öyle gibime geliyor, o mücadelede. Düşün, 'sanat sanat içindir' dedikleri sırada, bizim toplumcu şiirimizi kabul ettirmemiz sözkonusuydu. Yeniyi, yeni tekniği getirmeye, yeni bir çığır açmaya çalışıyorduk. Ama yıkmaya çalıştığımız putlar arasında, bizi, işçi sınıfının şairi olarak, proleter şairi olarak yenilikçiliğimizi, reddetmekten önce, kabul eder görünenler, giderek öğenler bile vardı. İşte yeniyi yerleştirme mücadelemizi bunların da omuzlarına basarak sürdürmek varken, topunu birden karşımıza aldık, getirmek istediğimizi anlatmaya ve savunmaya gerekli gücümüzü, kışkırttığımız adamların, milli değer seviyesine çıkarılmış otoritelerin ve taraftarlarının karşı hücumlarını püskürtmekte harcamak zorunda kaldık. O ölçüde yıprandık. O ölçüde de edebiyatta solun oluşması ve oturması gecikti. Şimdi batırabiliyorum çuvaldızı kendimize elbette: Bence taktik hatamızdır bu..."

yırtınmıyoruz sanki, kaval çalıyoruz, adam kös dinliyor! Yahu, imdaaat, kaptaaan!... Ben Nâzım Hikmeeet!... Kim? Git de anlat babanın bayraktar olduğunu şimdi. Türk şairi, komünist şair, büyük şairim falan diye yırtın bakalım. Romanyalı tayfa için ancak Yalova kaymakamısın. Artık yer demir gök bakır, Türkçe, Rusça, dilime geldiği gibi bağırıyorum: 'Çağır kaptanı lan! Kaptaaan!... İmdaaat!' Ensonu anladı galiba. Küpeşteden ayrıldı. Birkaç dakika sonra bir beyaz şapkalıyla döndüler. Gemi tamyolu kesti. Adam, elinde megafon, Rusça soruyordu: 'Kimsiniz?' Hemen ellerimi ağzımda. borulayıp gürledim: 'Ben Nâzım Hikmeeeet!...' Adam çıkaramadı zaar; gene sormasın mı 'Kim?' diye? Eyvah dedim, kaptan da bilmiyor bizi. Yandık mı? Şimdi yine tam yol diyerekten çekip gider mi? Valla gider. Son bir çırpınışla kollarımı açtım: 'Ben Nâzım Hikmeet, şair; Türk şairiii!...' Bir el etti bunun üzerine. Oh dedim, galiba anladı. Şükürler olsun!. Küpeştede çabucak çoğaldılar. Gemi daha da yavaşladı. Çok geçmeden merdiven indirdiler. İki de tayfa indi ayağa kadar bize yardım etmek için. Halat attılar. Yakalayamadık. İkincisinde becerdik. Ötesi... İçecek suyumuz, yiyecek ekmeğimiz, enfarktüs de içinde yaşanacak yıllarımız varmış işte daha. Bizi de, sonra mataforayla kancalı halatlar indirip motorumuzu da yukarı aldılar... İyi adam çıktı kaptan, çabuk anlaştık..."*

"Sonra?"

"Sonrası, sarıp sarmaladılar, kamaradaydım ama, Haziran sıcağında dişlerim takırdadı durdu Köstence'ye kadar."

---

* Bu anlatımda kimi öğeler gerçeğe uymamaktadır. Bilindiği gibi Refik Erduran'ın kullandığı sürat motoru, Nâzım Hikmet'i Rumen şilebine bıraktıktan sonra İstanbul'a geri dönmüştür.

Arabamız Neva Otelinin önünde durdu. Her otelin önüne uçağı icat edenin bir heykelinin dikilmesini istemesi boşuna değildi. "Düşman memleket" dediği otelleri, en lüks olanını bile sevmezdi. Ama bu Neva ısıtırdı içini nedense. Temiz, rahat. Mutfağına da diyecek yok. Neva'yı babaocağı düşünmenin ılıntısıyla anlattığı bir de şiiri olacak.

Yerleşmesine yardım ettim. Ayrılacaktım. Beni akşam yemeğine alakoydu. Beraber indik yemeğe.

Listeyi kendisi gözden geçirdi. Oh diye sevindi bir ara: Yaptık işi! Garsona parmağıyle gösterdiği bir şeyden iki porsiyon istedi. "Pane" dediğini anladım da, ne panesi olduğunu sordum. Bıldırcınmış. Öğdü de: Hârıka bir delikates!

Yemekten sonra, otelin karşısında, savaş yıkıntılarından kalma bir yeşil alanda kurulu ufacık bir lunaparkta geziye çıktık. Ketenhelvasını görünce, o da, ben de, çocuklar gibi sevindik. Ellerimizde kocaman birer 'şeker pamuğu' yumağıyle dönerken, bizim oralarda fenerle sokağa çıkılan ramazan gecelerinden de konuştuk.

> Bana, açlık grevi günlerinde, gözünün önüne hep böyle, ama bulut öbeği kadar iri, ketenhelvası yumakları geldiğini anlattı. O beş gün içinde, en çok da çökeleği, asma yaprağında taze peyniri, zeytin tanesini, ne bileyim, keçiboynuzunu bile düşlediğinden söz etti.

"Bizimki de güzel!" dedi sonunda ve elini kalbine götürdü nedense. "Bizim memleket diyorum hani. Ama her şeyi var da, şansı yok yalnız. Yazgısı kömürle yazılmış sanki, anasını sattığımın!"

Gece saat onbir suları. Otelin önünde, bıyıklarımızda ketenhelvası telleriyle öpüşerek ayrıldık. Son görüşmemiz, son öpüşmemizmiş, bilmiyordum, bilemezdim.

Bir bilmediğim daha varmış: Yedirdiği "bıldırcın"ların "hârıka" kurbağa butları olduğu! Bir yaşıma daha girmiş-

tim. Renk vermedim. Ama o gün bu gün, Nâzım'ı ne zaman düşünsem, yüreğimdeki sızının yanısıra, dilimde de hemen o kurbağa "hârıka"sının tadı yenileniyor.

ÖLÜMÜNDEN SONRA – SONUNCU ANLATI

Beni Nâzım'ın mezarına ilk defa Radi Fiş götürdü.

Moskova'da Kızlar Manastırı Mezarlığı. Burası nüfusu çok seçkinlerden oluşan bir öbür dünya kenti! Gogol gibi, Nikolay Ostrovski gibi, Mayakovski gibi nice ünlüler burada.

Hani yarın tükeneceğini söyleseler, insan burada bir yer edinebilmek için bir gün önce ölmeye razı olabilir. Burada her şey, dinlerimize saygıyı bütünleyen özenin ve değerbilirliğin canlı bir simgesi.

Ben bu kadar bayındır, böylesine temiz bir başka "ahret oteli" görmedim.

İlk bakışta üç şey bütünleşiyor: Anıtsal ve görkemli olmaktan çok, ortodoksal stili ve yaldızlı kubbeleriyle dikkati çeken, oyalı-boyalı bir manastır. Bakımlı bir park. Ve ak ve kara mermerin en güzel anmalık buluşlarıyla oya gibi işlendiği birbirinden güzel mezarlar. "Mezarın güzeli olmaz" diyene, orayı görmesini salık veririm.

Nâzım, "Hikmet'in oğlu hangi şehirde ölmek isterdin?" diye soruyordu. Ve kendi sorusunu yanıtlıyordu: "İstanbul'da, Moskova'da, bir de Paris'te."

Mezarlık Nâzım'ın yeri değildi daha, ama kendi dediği ve dilediği gibice Moskova'da ölmesi ve bu mezarlıkta yeri olması güzel şey.

Bu anlamda Nâzım'ın mezarı da güzel.

Eni ve boyunca, granitten bir çerçevede mezar. Ortası ceviz yeşili bir çimen. Başucunda gümüşsü çam.

Evet, burası Moskova'da "Kızlar Manastırı Mezarlığı", Anadolu'da bir köy mezarlığı değil henüz. Nâzım'ın sol yanında, belki iç savaş, belki İkinci Savaş kahramanı bir Sovyet generali yatıyor, "çavdarın dibinde toprağa çocuklayıp ölen şehit Ayşe" komşusu değil henüz. Sağ yanı şimdilik boş. Öbür komşu, "Hasan beyin vurdurduğu ırgat Osman" Anadolu'nun bir köy mezarlığında çok bekliyecek daha Nâzım komşusunu...

Başucunda, kendi boyunun ikisi kadar bir granit taş dikili. Taşın pürtüksüz, düz, parlak siyah, taş resimli yanı, mezara değil, sağ yanına bakıyor. Bu granit aynada, boylu boyunca, ayakta, rüzgâra karşı yürürcesine hafiften eğik, atılımlı bir Nâzım Hikmet izdüşümü. Ve yukarısında tipik imzası. O. Tıpkısı. Ve artık sözü kendisi gibi bağlarsak, bu mezarın taşını yontanlar, o aynalı yanına izdüşümünü koyanlar, imzasını oyanlar, omuzlayıp getirenler, buraya oturtanlar, mezarını kotaranlar, ağacını dikenler, çimenini çiçeğini sulayanlar, gelip başucunda elbağlayıp duranlar ve bir de her Allahın günü saat 16'da gelen, vazosundaki çiçekleri yenileyen Saman Sarısı, sevginin, saygının, bağlılık duygusunun simgesi dünya güzeli...

Granit taşa, elimi Nâzım'ın alnına koyarcasına, avucumu bastırdım. Eğilip öptüm. Sonra başucuna çöktüm. İçten içe, arıca bir vınıltıyla 'Başucunda' başlıklı şiirimin ilk dizelerini oluşturmaya başladım.

Radi Fiş dostum, neden sonra omuzuma dokundu. Daldığım yerlerden dönüp geldim.

"Nâzım'ın başucunda," dedi Radi, "ağlanmaz, ağlamak gerekmez, düşünülür."

"Ama şiir yazmak ve okumak da olur değil mi?"

"O zaten düşünmelerin en güzelidir." dedi. "Nâzım'ın başucunda neşeli şeyler bile anlatılabilir. Ve benim bir anlatacağım var şimdi..."

"Anlat." dedim.

"Fıkra değil. Bir olgu." diyerek başladı. "Bu granit taş, bir özel komisyon tarafından, yarışmayla yaptırıldı. Birkaç yonutçu aday oldular. Ensonu komisyonun seçici kurulu bunu beğendi ve böylece gerçekleştirdi. Diyeceğim, seçici kurulun, bu yonutçunun atelyesine gidip de yapıtı görmesi, karar vermesi ilginç. Şöyle ki, kurulda Boris Polevoy da var. Sırasını getirip ona da soruyorlar yapıt hakkında ne diyeceğini. Bakıyor, taşın bu yüzüne, Nâzım'ın figürüne bakıyor uzun uzun, sonra bir dudak büküyor, şaplatıyor ve 'İyi, hoş ama, bana kalırsa, bizim Nâzım'ın başı var dı, hem de iriceydi!' diyor."

Polevoy'u haklı bulanlar, gülmüşler ve bunu yonutçuya da söylemişler. O daha da güzelini söylemiş:

"Ben, gerçekte, doğala aykırı bir şey yapmış olmıyayım diye baş koydum ona, yoksa hiç koymıyabilirdim, kelle koltukta adam olduğunu biliyorum çünkü."

Adam haksız değil.

Ve nerde olursa olsun, kelle koltukta yaşamak ve çalışmak zor mu zor.

Bankâ, Temmuz - Ağustos 1980

KALKIN NÂZIM'A GİDELİM

Fahri Erdinç'le Nâzım Hikmet arasında yıllarca süren bir usta-çırak ilişkisi, onları yurt dışında buluşturan bir yazgı ortaklığı, siyasal çalışma sürecinde oluşan bir yoldaşlık ilişkisi vardır.

Fahri Erdinç, Kalkın Nâzım'a Gidelim kitabında bütün bu ilişkilerden yola çıkarak anılarını anlatıyor. Nazım gerçeğini anlatmak savıyla yazılan birtakım kitaplarda onu yalnız bir yönüyle, sözgelimi yalnızca ideolojik çizgisi içinde, örgütünün anlam ve eylem sınırlarıyla bir militan olarak ya da yalnız kusurlarıyla görmek ve göstermek isteyenlere karşı çıkmak için.

Erdinç'e göre, o hem sanatçı hem militan olarak her yanıyla, her türlü aydınlıkta görülmeli ve gösterilmeli. Bunun için de, günlük gerçeği içinde "insan Nâzım, seven Nâzım, yaşayan Nâzım" ortaya çıkarılmalı.

Kalkın Nâzım'a Gidelim, birlikte geçirilen günlerin ve yaşanan olguların anılarını dile getirirken, içten anlatımı ve sürükleyici kurgusuyla Nâzım gerçeğini anlamaya ve anlatmaya katkı sağlayan önemli bir çalışma.

Yordam Kitap

ISBN 9944-5688-3-X